

DRUŽBOSLOVNE
RAZPRAVE

DRUŽBOSLOVNE RAZPRAVE

letnik **XXXII**

številka **82**

september **2016**

DRUŽBOSLOVNE
RAZPRAVE

ISSN 0352-3608 UDK 3

SLOVENSKO SOCIOLOŠKO DRUŠTVO
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

Revija izdajata Slovensko sociološko društvo in Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. /
Published by the Slovenian Sociological Association and the Faculty of Social Sciences at the University of Ljubljana.

Glavna urednica / Main editor:

Andreja Vezovnik, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*

Uredniški odbor / Editorial board:

Alenka Krašovec, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Alenka Švab, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Ana Tominc, *Queen Margaret University Edinburgh*
Angelina Lucento, *National Research University,
Higher School of Economics, Moscow*
Anja Zalta, *Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani*
Blaž Lenarčič, *Znanstveno-raziskovalno središče, Univerza na Primorskem*
Blaž Kržnik, *Graduate School of Urban Studies, Hanyang University*
Branislava Vičar, *Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani*
Chiara Bertone, *University of East Piedmont*
David Paternotte, *Université libre de Bruxelles*
Dejan Jontes, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Gal Kirn, *Humboldt University of Berlin*
Hernan Cuevas Valenzuela, *Universidad Diego Portales*
Jana Javornik Skrbinšek, *University of Leeds*
José Ignacio Richardo Galán, *Universidad Complutense de Madrid*
Judit Takács, *Institute of Sociology, Hungarian Academy of Sciences*
Karmen Šterk, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Katarina Prpić, *Institute of Social Research in Zagreb*
Ladislav Cabada, *University of West Bohemia, Pilsen*
Lilijana Šarić, *University of Oslo*
Majda Pahor, *Zdravstvena fakulteta, Univerza v Ljubljani*
Mateja Sedmak, *Znanstveno-raziskovalno središče,
Univerza na Primorskem*
Matic Kavčič, *Zdravstvena fakulteta in Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani*
Milica Antić Gaber, *Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani*
Miran Lavrič, *Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru*
Miroslav Stanojević, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Mojca Pajnik, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
in Mirovni inštitut*
Nina Bandelj, *University of California, Irvine*
Nükhet Sirman, *Bo aziçi University, Istanbul*
Oliver Vodeb, *Swinburne University of Technology, Melbourne*

Raffaella Ferrero Camoletto, *Department of Cultures,
Politics and Sexuality (DCPS), University of Turin*
Roman Kuhar, *Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani in
Mirovni inštitut*
Sabina Mihelji, *Loughborough University*
Sabrina P. Ramet, *Norwegian University of Science and Technology*
Sonja Drobnič, *University of Bremen*
Tanja Kamin, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Tanja Renner, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Thomas Luckmann, *Prof. Emeritus, University of Konstanz*
Tjaša Žakelj, *Znanstveno-raziskovalno središče,
Univerza na Primorskem*
Valentina Hlebec, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Vesna Leskošek, *Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani*
Zala Volčič, *Pomona College, Claremont*
Zdenka Šadl, *Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*
Zlatko Skrbiš, *Monash University*

Tehnična urednica / Technical editor:

Andreja Živoder andreja.zivoder@fdv.uni-lj.si

Urednik recenzij knjig / Reviews editor:

Marko Ribac marko.ribac@gmail.com

Jezično svetovanje / Language editors:

Nataša Hribar, Tina Verovnik, Murray Bales

Bibliografska obdelava /

Bibliographical classification of articles: Janez Jug

Oblikovanje / Design: Tina Čotič

Prelom / Text design and Typeset: Polonca Mesec Kurdija

Task / Print: Birografika BORI, Ljubljana

Naklada / Number of copies printed: 320

Naslov uredništva / Editors' postal address:

Revija Družboslovne razprave
Andreja Vezovnik
Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana
Tel. /Phone: (+386) 1 5805 202
Elektronska pošta / e-mail: andreja.vezovnik@fdv.uni-lj.si
Spletna stran / Internet: www.druzboslovne-razprave.org

Revija sofinancira / The Journal is sponsored by:

Izid publikacije je finančno podprla Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz naslova razpisa za sofinanciranje domačih in znanstvenih periodičnih publikacij / Slovenian Book Agency.

Letna naročnina (3 številke) / Annual subscription (3 issues):

individualna naročnina / individual rate: 25 EUR; za organizacije / institutional rate: 50 EUR; za študente in brezposelne / students and unemployed discount rate: 16 EUR; cena posameznega izvoda / single issue rate: 16 EUR. Za člane Slovenskega sociološkega društva je naročnina vključena v društveno članarino. / The annual Slovenian Sociological Association membership fee includes the journal's annual subscription rate. Družboslovne razprave je mogoče naročiti na naslovu uredništva ali na spletni strani revije. / Subscription requests can be sent to the editors' postal address. Če želite prekiniti naročniško razmerje, nam to sporočite najkasneje do 15. decembra. / If you decide to cancel the subscription, please write to editors' postal address by 15th of December.

Družboslovne razprave so abstrahirane ali indeksirane v / Družboslovne razprave is abstracted or indexed in:

CEEOL (Central and Eastern European Online Library), COBIB.SI, CSA (Cambridge Scientific Abstracts): • CSA Worldwide Political Science Abstracts • CSA Social Services Abstracts • Sociological Abstracts (Online), EBSCOhost • Current Abstracts • Political Science Complete • SocINDEX • SocINDEX with Full Text • TOC Premier, OCIC • Sociological Abstracts (Online) • DOAJ (Directory of Open Access Journals) • Ulrich's Web • De Gruyter • dlib

Uredniška politika: Družboslovne razprave so revija, ki objavlja kolegialno recenzirane znanstvene članke in recenzije knjig. V recenzijski postopke sprejema članke v slovensščini in angleščini s področja sociologije, komunikologije, politologije in kulturologije ter tem raziskovalnim področjem bližnjih družboslovnih disciplin. Pri izboru člankov za objavo se upošteva njihova raziskovalna inovativnost ter aktualnost glede na trende v znanstveni skupnosti, v kateri je revija zasidrana. V teoretskem in metodološkem pogledu je revija pluralistično naravnana, posebno skrb pa posveča utrjevanju slovenske družboslovne terminologije.

Editorial policy: Družboslovne razprave is a peer reviewed journal which publishes papers and book reviews. Contributions are invited in fields of sociology, media studies, political science, cultural studies and other studies which are close to these fields. The published contributions should display high level of research originality and address the themes which seem relevant to the scientific communities in which the journal is grounded. Both in theoretical and methodological respects the journal stands for pluralism.

KAZALO

TABLE OF CONTENTS

TEMATSKI BLOK THEMATIC CLUSTER

Uvodnik v tematski blok / Introduction to the thematic cluster DRUŽBENA GIBANJA IN ALTERNATIVNA POLITIKA: VSTAJE V SLOVENIJI 2012–2013	
Mojca Pajnik, Simona Zavratnik	7
OD »NESIMO JIH VUN!« K ZAMOLKU ULICE: DISKUSIJA O KRIMINALIZACIJI UPOROV IN PREMIKU K DRUŽBI NADZORA / From 'Let's throw them out' to Silenced Streets: A Discussion on Criminalisation of the Uprisings and the Shift towards A Society of Control	
Simona Zavratnik, Iztok Šori	13
DINAMIKA IN DUH VSTAJNIŠTVA – KLASIFIKACIJA IN NASPROTJA MED PROTESTNIMI SKUPINAMI V SLOVENIJI / The Dynamic and spirit of uprisings – classification and differences of various protest groups in Slovenia	
Marko Ribač	33
EMANCIPATORNI POTENCIAL GIBANJ V VSTAJAH V SLOVENIJI 2012–2013 / Emancipatory potential of the movements engaged in the 2012–2013 uprisings in Slovenia	
Lana Zdravković	51
MREŽNO POVEZOVANJE DRUŽBENIH GIBANJ IN (NE)MOŽNOSTI EMANCIPATORIČNEGA KOMUNICIRANJA / Networking of social movements and the (im)possibility of emancipatory communication	
Peter Sekloča, Mojca Pajnik	73

ČLANKI ARTICLES

**MEDNARODNA HISTORIČNA SOCIOLOGIJA KAPITALISTIČNE
MODERNOSTI: METODOLOŠKI INTERNALIZEM
IN EVROPOCENTRIZEM V »POLITIČNEM MARKSIZMU« /**
**International historical sociology of capitalist modernity:
Methodological internalism and eurocentrism in "Political Marxism"**

Tibor Rutar 95

A TOUCHY SUBJECT: THE TACTILE METAPHOR OF TOUCH /
Dotični subjekt: taktilna metafora dotika

Mirt Komel 115

RECENZIJE KNJIG BOOK REVIEWS

Jernej Mlekuž (ur.): Venček domačih: Predmeti, Slovencem sveti.
Ljubljana: Založba ZRC, 2015.

Kaja Poteko 129

Maja Breznik in Rastko Močnik (ur.): Javni dolg. Kdo komu dolguje.
Ljubljana: Založba /*cf., 2015. in
Damien Millet in Éric Toussaint: AAA: Revizija, odpis, drugačna politika.
Ljubljana: Sophia, 2014.

Klemen Ploštajner 131

Jernej Amon Prodnik: Protislovja komuniciranja:
H kritiki poblagovljenja v politični ekonomiji komuniciranja.
Ljubljana: Založba FDV, 2014.

Lea Udovč 133

Luka Zevnik: Critical Perspectives in Happiness Research:
The Birth of Modern Happiness. Cham, Heidelberg, New York,
Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2014.

Primož Mlačnik 135

TEMATSKI BLOK
THEMATIC CLUSTER

Mojca Pajnik, Simona Zavratnik

Uvodnik v tematski blok / Introduction to the thematic cluster

DRUŽBENA GIBANJA IN ALTERNATIVNA POLITIKA: VSTAJE V SLOVENIJI 2012—2013

Pričujoča številka *Družboslovnih razprav* (DR) se z različnih gledišč ukvarja z analizo vstaj v Sloveniji v obdobju 2012–2013, ki so s pričetkom v Mariboru jeseni 2012 ob množični udeležbi potekale v številnih mestih po Sloveniji, združevale pa so protestnice in protestnike, ki so izražali nezadovoljstvo z lokalnimi in nacionalnimi oblastmi ter koruptivnostjo političnih in gospodarskih elit, odgovornih za slabo stanje in odnose v državi ter širše. Najbolj množični protesti v Sloveniji po letu 1991 so v lokalnih slovenskih prostorih na ulicah združili izjemno raznolikost vstajniških skupin, iniciativ, gibanj, posameznic in posameznikov v množstvo glasov, ki je odločno odgovorilo na globalno krizo neoliberalizma, predvsem na vsiljene varčevalne ukrepe in splošno krizo predstavniškega političnega sistema.

Napisanih je bilo kar nekaj analiz vstajniškega dogajanja v lokalnem slovenskem okolju (Zavratnik in Kurnik 2013; Kirn 2014; Toplak 2013; Pavličič 2013; Trček 2013; Vezjak 2012; Tomanič Trivundža 2015), ki ponujajo oprijemljiva izhodišča in možnost nadgrajevanja v okviru aktualnega tematskega bloka. V ospredju našega raziskovalnega zanimanja so poskusi razumevanja razlogov za vstaje, vključno s strategijami delegitimizacije, nasiljem in policijsko represijo, ki so pogosto sprožale povode za nove proteste (Kirn 2014). Vsebine, zbrane v številki, vključujejo analize delovanja različnih akterjev, obravnavo specifik in razlik med gibanji ter pomen gibanjskega delovanja, kot tudi tematizacijo vstaj z opomenjanjem vloge informacijskih in komunikacijskih tehnologij. Avtorice in avtorji, ki v polje preučevanja vstopajo z različnimi epistemologijami na križiščih sociologije, komunikologije in politične filozofije, poskušajo razumeti vstajniško obdobje skozi analizo dinamike delovanja različnih akterjev, kot tudi prek pojmovanja »nove« politike, ki jo generirajo gibanja. Ena od izpostavljenih tez je, da vstajniškega delovanja ne predstavljajo zgolj konfrontacije s strukturami etablirane politike, ampak da gibanjsko delovanje poskuša kreirati alternative (utopije) skozi kritični premislek aktualne socialno-politično-ekonomske transformacije družb, ki poteka v smeri poglobljanja globalnih neenakosti (della Porta 2015).

Ob razlikah v pristopih k analizi vstaj je člankom skupno razumevanje gibanjskega delovanja kot manifestacije državljanstva, ne statusno oziroma pravno-formalno zamejenega, ampak državljanstva kot *praxis*, kot manifestacijo javnosti (Habermas 1963/1972),

protijavnost (Negt in Kluge, 1972/1993) alternativnih protijavnosti (Fraser 1992/2006; Warner 2002) oziroma nove politike (Rancière 2010). Nekateri pri obravnavi delovanja novodobnih gibanj v globalni perspektivi iščejo vzporednice s civilnodružbenim delovanjem izpred desetletij (Cohen in Arato 1994), drugi nasprotno trdijo, da potrebujemo nove epistemologije za razumevanje aktualnega delovanja gibanj (Rancière 2010). Ne glede na konceptualne razlike ta tematska številka vstaje v Sloveniji vsekakor razume v širšem kontekstu delovanja novih družbenih gibanj v globalni perspektivi postseattelskega obdobja (della Porta 2015; Tarrow 2005).

Besedila so nastala v okviru projekta *Digitalno državljanstvo* (ARRS 2013–2016), ki izhaja iz normativnega razumevanja državljanstva kot delovanja, participacije državljanek in državljanov v javni sferi.¹ Analiza vstajniškega obdobja v Sloveniji v pričujoči tematski številki je poskus izostritve razumevanja državljanstva kot političnega delovanja, ki predpostavlja – ne zgolj vključuje in dodaja – participacijo državljanek in državljanov v javni sferi. Avtorice in avtorji se analiz razlik in podobnosti med akterji v času vstaj, motivacij za politično emancipacijo, medijskega aktivizma in prijemov delegitimizacije s strani oblasti lotevajo z različnih teoretičnih izhodišč, medtem ko vsi črpajo iz skupnega empiričnega gradiva. Slednje, tj. pridobiti izvirne empirične evidence s strani večine aktivnih ali vsaj večine vidnejših akterjev vstajniškega obdobja v polju aktivističnega delovanja, je bilo eno pomembnih torišč projekta.

Podatke smo na terenu zbrali z uporabo kvalitativnih metod poglobljenih polstrukturiranih intervjujev in fokusnih skupin. Osredotočili smo se na tri tematske sklope: a) specifike gibanj, delovanja in mreženja, b) refleksijo vstaj, c) vlogo medijev in komuniciranja; pri tem so nas v kontekstu analize kolektivnega delovanja zanimale zlasti subjektivne izkušnje, interpretacije in pomeni, ki jih agensi pripisejo izkušnji vstaj. Z akterji in akterkami gibanj, ki so bili aktivni v času vstaj, smo opravili štirinajst (14) fokusnih skupin in pet (5) intervjujev. Intervjuvali smo 46 oseb iz devetnajstih (19) gibanj.

Pri naboru sogovornikov smo izhajali iz vidnejših aktivnosti iniciativ v vstajniškem času, pri čemer smo raziskovalci in raziskovalke – nekateri tudi sami vpeti v vstajniško gibanje – znanje in informacije črpali tako s terena kot s spremljanjem izjav in drugih aktivnosti vstajniških skupin na družbenih omrežjih, v medijih ter na terenu med vstajami. K intervjujem smo povabili vse vidnejše iniciative, ki so delovale v Mariboru in Ljubljani, prav tako smo skušali vključiti akterje iz drugih okolij. Z večino od predvidenih akterjev smo opravili poglobljene intervjuje, vendar pa v vzorcu umanjajo tri po naši oceni vidnejše iniciative, ena iz Maribora in dve iz Ljubljane, ki se za sodelovanje pri pogovorih niso odločile. Ker gre za pomembne akterje vstajniškega obdobja, smo skušali njihovo delovanje vključiti v analizo prek drugih razpoložljivih podatkov.

Nekatera od teh gibanj so obstajala že prej in so v vstaje vstopila z lastno agendo in kontinuiteto delovanja: Anarhistična fronta Posavje (AFP), Gibanje za dostojno delo in

1. Podrobneje o projektu *Digitalno državljanstvo* glej: <http://www.digitalnodrzavljanstvo.si/> (8. 8. 2016). Projektno raziskovanje je potekalo v konzorciju treh partnerskih institucij: Mirovnega inštituta, Znanstveno-raziskovalnega Središča Univerze na Primorskem in Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

socialno družbo, Iskra, Združenje Koordinacijski odbor kulture Slovenije (KOKS), Stranka za ekosocializem, Društvo gibanje za trajnostni razvoj Slovenije (TRS) in Kino Udarnik. Druga gibanja so nastala v t. i. vstajniškem času konec leta 2012 z idejo delovati v vstajah in/ali jih spodbujati: Vseslovenska ljudska vstaja (VLV), Protestival, Mreža za neposredno demokracijo + Aktivni državljan + Neposredna demokracija zdaj! (MND), Inicijativa mestni zbor (IMZ), Danes je nov dan (DND), Vstajniške socialne delavke (VSD), Odbor za pravično in solidarno družbo. Analiza vključuje tudi gibanja, katerih nastanek so v letu 2013 neposredno spodbudile vstaje – Puntarji, Nič brez nas žensk, FemA, Svoboda vstajnikom – kot tudi akterje, ki so se formirali neposredno po vstajah z namenom delovati kot politične stranke, tj. Inicijativa za demokratični socializem (IDS) in Solidarnost.² Zaradi horizontalne, fluidne in heterogene narave intervjuvanih realnosti naracije ne odražajo nujno splošnega stališča gibanj – kar so izpostavili intervjuvanci in intervjuvanke –, kljub temu pa odražajo prevladujoča prepričanja o realnostih, naslovljenih v intervjujih.

Terensko delo je potekalo med marcem in septembrom 2015. Najkrajši pogovor je trajal 52, najdaljša fokusna skupina pa 175 minut. Besedila v tej številki na različne načine in z različnimi vsebinskimi poudarki vključujejo zbrano gradivo, pri čemer smo poenotili sklicevanje na naracije: pri navajanju izjav zagotavljamo imensko in spolno anonimnost ter se tako sklicujemo na posamičnega intervjuvanca oz. posamično intervjuvanko.

Pred kratkim orisom temeljnih poudarkov in tez zbranih besedil velja omeniti, da se pozicije članov in članic raziskovalne skupine odražajo tudi skozi naše lastne vpetosti v aktivno državljansko politično delovanje, ki nas je – nekatere bolj, druge manj – v času vstaj pozicioniralo znotraj gabaritov »jezne ulice«; v polje, kjer so se kreirali nasprotovanja aktualni ter možnosti in zahteve po drugačnih politikah.

Prispevek Simone Zavrtnik in Iztoka Šorija vstajniško obdobje v Sloveniji, zlasti vstaje v Mariboru, umesti v širša globalna družbena gibanja, ki jim je skupna kritika prevladujočih politik neenakosti in prijemov »zategovanja pasu«, ki so značilni za antipolitiko »neoliberalnega kapitalizma«. Članek prinaša analizo vstajniških procesov, ki so združevali »jezne ulice« in delovanje različnih gibanj, z vpogledom v nastajanja, postajanja in ugašanja posamičnih protestnih ciklov. Avtorica in avtor se osredotočata na strategije delegitimizacije vstaj, kot je na primer predstavljanje vstaj kot oblike huliganstva, in pasivizacije akterjev s strani etabliranih nosilcev moči. Strategije delegitimizacije in kriminalizacije obravnavata kot zdrs v družbo nadzora, v kateri se krepi vloga represivnega državnega aparata. Nazoren primer iz postvstajniškega obdobja je kriminalizacija meje, ki jo simbolizira v rezalno ograjo ograjena država.

Marko Ribač pri analizi vstaj izhaja iz socioloških teorij družbenih gibanj, teorije novih družbenih gibanj Claussa Offeja in avtorjev svetovno-sistemske analize, ki konceptualizirajo protisistemska gibanja. Na podlagi izpostavljenih teoretičnih izhodišč postavi tezo, da v času vstaj v Sloveniji ne moremo govoriti o homogeni civilni družbi niti o poenotenem vstajniškem gibanju. Empirični del je poskus razumevanja heterogenosti delovanja in

2. Nekatera od intervjuvanih gibanj (AFP, VSD, Puntarji, Iskra, IMZ, Svoboda vstajnikom) so bila aktivna tudi znotraj Antikapitalističnega bloka (AKB), ki je konec leta 2012 nastal za potrebe delovanja v vstajah in je združil različne avtonomne kolektive, pobude in posameznike/posameznice.

razlik med akterji na podlagi klasifikacije. Članek akterje razmeji v tri skupine: v skupino tistih, ki so bili politično aktivni v času dezintegracije Jugoslavije in nastanka slovenske države v letih 1980 in 1990, skupino »drugega vala novih družbenih gibanj« in tretjo skupino, ki jo koncipira kot protisistemska gibanja. Na podlagi razmejitev avtor zaključí, da je bil povod vstaj tudi tista točka, ki je omogočala blažitev notranjih konfliktov med skupinami.

V ospredju članka Lane Zdravković je premislek emancipatornega potenciala gibanj v najbolj množičnih vstajah v zgodovini samostojne Slovenije. Avtorica meni, da je ne glede na različne organizacijske oblike, čas nastanka ali številčnost gibanj za razumevanje vstaj ključna ideologija, ki je »poganjala« delovanja v času vstaj. Da bi razumela ideološko predpostavko, avtorica izhaja iz razumevanja politike, ki se odmakne od konceptualizacij, vezanih na državo in njene institucije, ter v ospredje postavi politiko kot emancipacijo. V tem kontekstu tematizira vstaje kot »omogočanje nemogočega«, ne kot zgolj »upiranje proti«, ampak kot »delovanje za«. Na tej podlagi članek tematizira antagonizme, ki so se vzpostavili med gibanji, pri čemer razmeji tiste, ki so znotraj paradigme »možnega«, kjer je politika razumljena kot vladavina, in tiste, ki delujejo v polju »nemožnega«, to je izumljanja prostorov politike, ki bi temeljili na radikalni enakosti onkraj boja za oblast.

Peter Sekloča in Mojca Pajnik diskutirata skupne točke, na katerih se gibanja generirajo v odnosu do etablirane politike in množičnih medijev, ter odpreta vprašanja, kako domnevno demokratična mrežna struktura gibanj lahko gradi koalicijo za soočenje z dominantno močjo (oblasti in medijev). Možnost ohranjanja heterogenosti pozicij in identitet akterjev gibanj je tematizirana skozi razlikovanje med »kolektivnim« in »povezovalnim delovanjem«, kot ga konceptualizira sodobna teorija digitalnega državljanstva kot aktivizma in kateremu temelj predstavlja mrežna družba. V ospredju je preverjanje teze, da nekatere specifične povezovalnega delovanja, ki se formirajo na križišču komunikacijskih in organizacijskih praks, krepijo emancipacijo gibanj ter njihov potencial za kreiranje nove politike in novih, vzporednih načinov menjave.

V pričujoči številki DR podajamo refleksije izbranih tematik, pri čemer je bil naš namen odpreti specifične vidike vstajniškega obdobja in jih kontekstualizirati skozi pozicijo civilnodružbenih akterjev. Naš namen torej ni ambiciozna analiza makrodejavnikov družbenih uporov, čeprav skušamo širšo matrico globalnih uporov vsaj deloma nasloviti v nekaterih člankih. Želeli smo predvsem podati analizo, ki upošteva glasove tistih, ki so upore kreirali »od spodaj navzgor«, skozi bolj ali manj dolgoročno »uspešne« politične intervencije na ulici. Iz tega razloga v nekaterih člankih manj prostora namenjamo teoretskim refleksijam družbenih uporov in več empiričnim ugotovitvam terenske raziskave; slednje štejemo za pomemben prispevek projekta, zbrano gradivo pa skozi kontekstualizacije v besedilih v tej številki DR ponujamo v presojo bralcem in bralkam. Empirično gradivo predstavlja pomemben prispevek k vedenju o nekem obdobju uporov, ki ga danes deloma že naslavljamo z analitično distanco, poznejše analize pa bodo tudi skozi diahrono komparativno perspektivo gotovo opozorile še na kakšno spregledano specifiko vstajniškega obdobja 2012–2013. Avtorice in avtorji se seveda zavedamo, da smo izbrane dimenzije v besedilih prej odprli, kot jih zaprli, da številnih perspektiv iz različnih razlogov nismo uspeli nasloviti, obenem pa menimo, da pričujoči tematski blok prispeva k refleksijam obdobja

množičnih spontanih protestov, ki so bili v Sloveniji poimenovani »vstaje« in so na ulice pripeljali množstvo ljudi ter ustvarili pomemben potencial političnega delovanja, participacije državljanov in državljanov v javni sferi.

Literatura

- Cohen, Jean L., in Arato, Andrew (1992): *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Della Porta, Donatella (2015): *Social Movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back Into Protest Analysis*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Fraser, Nancy (1992/2006): Transnacionaliziranje javne sfere. *Teorija in praksa*, 43 (1): 276–284.
- Habermas, Jürgen (1972): *Theorie und Praxis: Sozialphilosophische Studien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Kirn, Gal (2014): Slovenia's social uprising in the European crisis: Maribor as periphery from 1988 to 2012. *Stasis*, 2 (1): 106–129.
- Negt, Oskar, in Kluge, Alexander (1972/1993): *Public Sphere and Experience: toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Pavličič, Andrej (2013): Mediji ponovno gradijo legitimnost politike, ki so jo vstaje razgradile. *Medijska preža: bilten za opazovanje medijev*, junij 2013 (44–45): 4–5.
- Rancière, Jacques (2010): *Dissensus: On Politics and Aesthetics*. London: Bloomsbury/Continuum.
- Tarrow, Sidney (2005): *The New Transnational Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomanič Trivundža, Ilija (2015): And the word was made flesh, and dwelt among us: On zombies, political protests and the transmodality of political metaphors. *Družboslovne razprave*, XXXI (80): 31–48.
- Toplak, Cirila (2013): Od jeznih protestov do trajnih družbenih sprememb. *Časopis za kritiko znanosti* (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva), 40 (254): 21–28.
- Trček, Franc (2013): Ugasnimo Facebook – premislek o mariborski vstaji. *Časopis za kritiko znanosti* (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva), 40 (254): 60–70.
- Vezjak, Boris (2012): Slovenija vstane. Uvodnik. *Dialogi*, 9 (12): 3–5. Dostopno prek: <http://www.aristej.si/slo/PDF/Dialogi%209%2012%20Uvodnik%20SLO.pdf> (1. 8. 2016).
- Warner, Michael (2002): *Publics and Counterpublics*. New York: Zone Books.
- Zavratnik, Simona, in Kurnik, Andrej (ur.) (2013): »Nesimo jih vun!« *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XL (254).

Simona Zavratnik, Iztok Šori

OD »NESIMO JIH VUN!« K ZAMOLKU ULICE: DISKUSIJA O KRIMINALIZACIJI UPOROV IN PREMIKU K DRUŽBI NADZORA

IZVLEČEK

V članku na primeru vstajniškega gibanja v Sloveniji (2012–2013) analizirava procese in sprožilce nastajanja, kulminiranja in ugašanja protestnih ciklov ter se pri tem osredotoča na njihove lokalno-globalne specifičnosti ter strategije deligitimizacije protestov in pasiviziranja jeznih ljudskih množic. Analiza temelji na intervjujih in fokusnih skupinah s predstavniki in predstavnicami večine vstajniških gibanj v Sloveniji. Ugotavlja, da vstaje v slovenskem prostoru pomenijo prelomni trenutek prehoda v vse izrazitejšo družbo nadzora, ki se kaže skozi kriminalizacijo protestov in v širšem smislu vsakdanjega življenja, drsenjem v policijsko državo in spreminjanjem kodov za »organizacijo« protestov.

KLJUČNE BESEDE: vstaje, represija, kriminalizacija, družbena gibanja, neoliberalne politike, Maribor, Ljubljana

From 'Let's throw them out' to Silenced Streets: A Discussion on Criminalisation of the Uprisings and the Shift towards A Society of Control

ABSTRACT

In the article, the case of the uprising movement in Slovenia (2012–2013) is used to examine the processes and triggers of the emergence, culmination and ending of protest cycles, whereby special emphasis is placed on their local-global specifics and the strategies of delegitimisation of protests and passivation of masses of angry people. The analysis is based on interviews and focus groups with representatives of the majority of the uprising groups in Slovenia. The research findings show that the uprisings in Slovenia represent a watershed moment in the transition to an increasingly pronounced control state as reflected in the criminalisation of the protests and the wider context of everyday life, sliding towards a police state and modified regulations for 'organising' protests.

KEY WORDS: *uprisings, repression, criminalisation, social movements, neoliberal policies, Maribor, Ljubljana*

1 Uvod: »Nesimo jih vun!¹« in udarci represije

Jeseni in na prehodu v zimo 2012 so bili trgi in ulice štajerske ter kasneje še slovenske prestolnice obujeni z glasnimi in odločnimi zahtevami protestnic in protestnikov, spontano zbranih v največjih množičnih uporih v slovenskem prostoru po letu 1991. Vstajniško obdobje v Sloveniji je sovpadlo z globalnim ekonomskim zlomom, ki naj bi ga lokalno rešili vsiljeno podružbljanje dolgov, ki so jih ustvarile banke in finančni trgi, brutalni varčevalni ukrepi in posledično dodatna razgradnja socialne države. Aroganca oblastnikov in splošno slabo vladanje sta se odrazila v jeznem odgovoru ljudi, ki so diskusijo o javnem dobrem prenesli na ulice.

Upori, v katerih so udeleženci in udeleženke množično prišli na ulice in glasno ter dostojanstveno zahtevali drugačno družbo, so bili poimenovani vstaje. Na spontanah shodih, ki so bili koordinirani na socialnih omrežjih in v mrežah aktivističnih kolektivov, so odzvanjala gesla proti politično kapitalskim klientelističnim in koruptivnim navezam, proti varčevalnim ukrepom, s katerimi oblasti prenašajo breme krize na tiste, ki je niso povzročili, proti odtujenemu političnemu sistemu, za resnično demokracijo (Zavratnik in Kurnik 2013: 7).

V obdobju od nastopa finančne krize leta 2008 naprej so se množični protesti in upori dogajali tudi na Islandiji, Portugalskem, v Španiji, Grčiji, Bosni in Hercegovini ter drugod po Evropi, zgodilo se je gibanje Occupy in zasedba Wall Streeta v ZDA kakor tudi niz revolucij na Bližnjem vzhodu. Della Porta (2015) meni, da vse te proteste povezuje kriza neoliberalizma oz. dve ključni zahtevi: bolj moralni kapitalizem in več neposredne demokracije. Še več pa je med njimi razlik, ki odražajo različne družbeno-ekonomske kontekste in različne dinamike političnih spopadov v posameznih državah (ibid.; Dufour in dr. 2016). Družbena gibanja v Evropi so se zlasti odzivala na varčevalne ukrepe, ki so postali najbolj prominenten finančni instrument za intenzifikacijo izkoriščanja, neke vrste uradna odobritev splošnega procesa pauperizacije ljudstva (Kirn 2014). Vendar finančne krize ne moremo obravnavati kot edini kontekst, v katerem so posamezni upori nastali, saj so družbena gibanja del dolgotrajnejših političnih spopadov, ki zajemajo obdobje pred množičnimi mobilizacijami in po njih. Kot ugotavlja Tarrow (1994: 77), je potek političnega spopada bolj odvisen od priložnosti za kolektivnih upor in tudi od restrikcij, ki jih doživlja, kot od ekonomskih dejavnikov, ki jih izkušajo ljudje. Spor ima več možnosti, da raste, ko imajo ljudje na voljo resurse in priložnosti, da jih uporabijo, ko so kapacitete vladne represije omejene, ko obstajajo razhajanja med elitami samimi in ko se ljudje počutijo ogrožene (ibid.).

1. Slogana »Nesimo jih vun!« in »Gotov je!« sta bila osrednja izreka protestniške ulice, ki sta napovedovala konec političnim elitam na mariborskih vstajah, kasneje pa sta mobilizirala široke množice protestnic in protestnikov, ki so se pridružili vstajniškemu vrenju po vsej Sloveniji.

Družbena gibanja se ne omejujejo le na zahteve po spremembi posameznih politik, temveč nasploh izzivajo moč države, predvsem tako, da izvajajo pritisk prek protestov (della Porta 2013: 152). Tudi v Sloveniji so med vstajami ulice prevzele vlogo glavnega govorca proti koruptivnim političnim elitam in njihovim omrežjem, od tod se je slišalo množstvo glasov, zahteve pa so bile podobno mnogotere, kot je bila heterogena sestava vstajniških iniciativ, aktivističnih skupin, posameznic in posameznikov. Socialna beda in ekonomske stiske ljudi v Mariboru, kjer so se vstaje začele, so dobile izraz v silovitem odporu proti uvedbi radarskega nadzora prometa oz. proti še enemu instrumentu legalizirane korupcije, poimenovanemu »javno-zasebno partnerstvo«, v katerem je bilo javno predvsem plačevanje donacij zasebnemu kapitalu, slednje pa je bilo omogočeno ob izdatni asistenci lokalne politike. Te procese Trček (2013) kontekstualizira v razvojnem loku nedokončane tranzicije in hkrati finančni globalizaciji, ki je konstituirala podstat za *kanglerizme*,² to je lokalno-regionalne klane, ki »v državocentričnem kapitalizmu skozi sisteme javnih naročil in koncesij ob netransparentnih privatizacijah finančno izčrpavajo in zadolžujejo občine« (Trček 2013: 62). Radarji so nedvomno imeli pomemben motivacijski naboj, ki je neposredno sprožil izbruhe nezadovoljstva, hkrati pa se je problem korupcije političnih elit zapisal kot ena temeljnih zahtev pri spremembah sistema. V situaciji popolne ekonomske devastacije pa tudi socialne in kulturne perifernosti nekdanjega močnega industrijskega mesta je udomačeno apatijo ljudstva prekinil na prvi pogled trivialen povod postavitve radarjev, ki so ga številni prebivalci in prebivalke čutili – kot zapiše Vežjak – za roparski pohod na žepe občanov:

Val protestov je vzniknil iz trivialnega ozadja in motivov: ko je mariborski župan želel uvesti radarski sistem, je do konca razjezil množico. Morda tisto, ki je tudi sicer lačna in brez denarja. Podatek o več kot 20.000 kaznih zaradi prehitre vožnje v le dveh tednih v mestu s 100.000 prebivalci so ljudje sprejeli kot stalno grožnjo njihovim družinskim proračunom (Vežjak 2012: 3).

Sprožilci so nadalje mariborsko vstajniško energijo zgostili predvsem okoli dveh dejavnikov: »vstaje kot spontanega spektakla oz. množičnega družabnega dogodka, ki je pokazal na siceršnje mrtvilo v obubožanem ‚mestu duhov‘; ter ‚solidarnega sovraštva‘ do nekdanjega župana kot Drugega« (Toplak 2013: 23). Tako izraziti antagonizmi do lokalnih politikov niso bili prisotni v drugih slovenskih okoljih, četudi je bilo v vstajniškem času nekaj poskusov uporov uperjenih proti korupciji oblastnikov v Ljubljani, a so izzveneli precej anonimno in osamljeno. Osovraženi »Drugi« je v nacionalni prestolnici bil pričakovano kar predsednik vlade, ki je bil s svojimi odzivi tudi najboljši »motivator« vstajniškega besa. Ko sta oba najbolj osovražena politika odstopila, je vstajniški zagon pričel upadati, druge zahteve protestnikov in protestnic pa so ostale večinoma neuresničene.

Eden od sloganov, še posebej viden v protestih v bosanskih uporih v Tuzli in Sarajevu, odmeval pa je tudi v Mariboru in Ljubljani, je zajel osrednje sporočilo protestov: »Kdor seje bedo, žanje bes!« Odgovor sistema na »jezno ulico« je sledil v doslej še nevideni obliki. Četudi se je za kratek čas morda zdelo, da bo sistem celo prenesel nekaj demokratičnega

2. Pojem *kanglerizmi* razumemo v kontekstu specifičnih procesov »lokalne tajkunizacije«, ki sta jih nazorno poosebljala mariborski župan Franc Kangler in njegova »hobotnica«.

dialoga z ulico, se je to upanje kmalu izjalovilo. V Mariboru je oblast za obvladovanje in razprševanje protestnikov in protestnic uporabila solzivec, fizično silo in nasilje ter izvajala množične aretacije, v Ljubljani je proti protestnikom in protestnicam usmerila vodni top. Udarci represije so v zadnjih letih padali po protestnikih in protestnicah po vsem svetu, pri čemer analize za Evropo v zadnjih desetletjih kažejo na trend naraščanja represivnih odzivov oblasti na proteste. Policijske strategije, ki so bile sprva namenjene boju proti organiziranemu kriminalu in huliganom, so pričele najprej postajati del obvladovanja alterglobalističnih protestov in se nato prenesle tudi na obvladovanje protivarčevalnih protestov (della Porta in Diani 2006: 198–199; della Porta 2013: 154–155). Kriminalizacija protestov je postala udomačena norma sistema in se širi iz polja sankcioniranja samih protestniških dogodkov v polje vsakdanjega življenja tako v Sloveniji kot v Braziliji, tako v Turčiji kot državah arabske pomladi in v nekoliko kasnejših uporih na Balkanu.³ Kriminalizacija uporov in kriminalizacija življenja sta skupni točki uporov sodobnega časa, pri čemer trdimo, da

je glavni motor ohranjanja sodobne države represivni aparat, ki s pomočjo pravnih norm in po diktatu vsakokratnih (»levih« ali »desnih«) političnih in ekonomskih elit zavoljo ohranjanja obstoječega stanja, ki je stanje neenakosti, po vsem svetu deluje tako, da izbruhe socialnega nezadovoljstva potiska na področje kriminalizacije. V tem smo prepoznali težnjo, da bi upore izgnali s področja priborjenih pravic oz. politike na področje kriminalitete s ciljem omejevanja pravice do svobodnega združevanja in izražanja ne le na javnih protestih, demonstracijah, shodih, temveč tudi v vsakdanjem življenju⁴ (izjava sodelujočih govornic in govorcev na Forumu Mirovnega inštituta, 26. 3. 2014).

Vstajniško vrenje je bilo z vidika represije doslej premalo reflektirano, posledično ostaja naiven občutek, da naj bi šlo zgolj za nekakšno obdobje razmeroma nesignifikantnih, hipnih intervencij oblastnikov, katerih cilj je zgolj »trenutno spraviti protestnike z ulic«, pri tem pa so jim bili v oporo pravni instrumenti s konkretnimi finančnimi posledicami, torej kaznimi. Implikacije pa so nedvomno daljnosežnejše. Meniva, da gre v resnici za simptome daljnosežnih procesov kriminalizacije širšega življenja, kar se med drugim kaže kot (aktualno) drsenje v policijsko državo.

3. Sodobna literatura o družbenih uporih naslavlja vidik kriminalizacije kot sestavni del represivnih odzivov na proteste (npr. gibanje Occupy, gibanje okoli zasedbe Gezy parka in Taksim, v Sao Paulu in Riu de Janeiru); podrobnejše analize zaradi obsežnosti in kompleksnosti na tem mestu ne moremo vključiti.

4. Več: Kriminalizacija upora – kriminalizacija življenja, Forum Mirovnega inštituta, 26. 3. 2014, sodelujoči: Ana Jug, Žiga Podgornik Jakil, Simona Zavratnik, Emin Eminagić, Lana Zdravković, dostopno na: <http://www.mirovni-institut.si/forum-mi-kriminalizacija-upora-kriminalizacija-zivljenja/> (30. 5. 2016).

2 Raziskovalna izhodišča: premik k družbi nadzora

O srednjo tezo o kriminalizaciji protestov kot prelomnem trenutku, ki v slovenskem prostoru zaznamuje prehod v vse izrazitejšo družbo nadzora, bova v besedilu kontekstualizirala skozi empirično gradivo, zbrano v projektu Digitalno državljanstvo.⁵ V zbranem empiričnem gradivu gre za intervjuje in fokusne skupine z akterkami in akterji vstajniških gibanj, ki so bili aktivno udeleženi in v številnih pogledih tudi soustvarjalci »ere-uporov-2012«.⁶ Na podlagi empiričnega nabora podatkov bova reflektirala dve ključni relaciji.

Prvič. Neksus od povodov in širših vzrokov za vznik in razširitev protestov, mobilizacijo, uspehe in spodrslejaje ter nenazadnje rezultate, ki so jih vstajniška gibanja zarisala na zemljevid sodobnih družbenih uporov v slovenskem prostoru in se (potencialno) nadaljujejo v postvstajniškem času. Izhajava iz teze, da vstajniškega dogajanja ne moremo obravnavati ločeno od uporov, ki so se zgodili v času ekonomske in finančne krize drugod po Evropi, ter da se razlike med posameznimi upori ne vzpostavljajo le na državni, temveč tudi na lokalni ravni. Zanimajo naju lokalne specifikke vstaj v Mariboru in Ljubljani, ki so v mnogočem videti kot ločeni dogodki, čeprav je med mestoma le 130 kilometrov razdalje. V analizi intervjujev zato zarisujeva strategije, socialne, ekonomske, politične kontekste in »sovražnike« skozi distinkcije protestnih ciklov v Mariboru in Ljubljani.

Drugič. Zagovarjava tezo, da so bili vstajniški dogodki prelomna točka procesov, ki so vodili k večanju systemskega nadzora družbe, in s tem nekakšen mejnik prehoda h *k-nadzoru-orientirani-družbi*. Ključni procesi, ki so tlakovali premik k povečanemu nadzoru, so vsaj trije: prvič, kriminalizacija protestov in v širšem smislu kriminalizacija vsakdanjega življenja (vzemimo primer omejevanja prostora javnega izražanja na trgih, pred vladnimi stavbami ipd. z ograjami, definiranje tras protestov itd.); drugič, drsenje v policijsko državo, ki se prične med protesti, se nadaljuje kot dolgoročen trend systemskega povečevanja nadzora (ograje se v tej fazi izpred parlamenta prenesejo še na zunanjo državno mejo in se tam udomačijo) ter, tretjič, protokoli organizacije protestov, ki so povsem birokratski element uokvirjanja izražanja stališč na ulici. Ta tehnokratski, organizacijski vidik je praviloma manj reflektiran, a pomembno zaznamuje sodobne oblike protestov. Način, kako neoliberalna država uokvirja – to je predpisuje – proteste, je vse bolj podoben drugim množičnim športnim in zabavnim dogodkom, protesti pa se posledično približujejo festivalizaciji in komercializaciji.

5. Več o projektu »Digitalno državljanstvo« glej na <http://www.digitalnodrzavljanstvo.si/> (30. 5. 2016).

6. Z akterji in akterkami gibanj, ki so bili aktivni v času vstaj, smo opravili šestnajst fokusnih skupin in tri intervjuje. Izbor sogovornikov/-ic je potekal v dveh fazah: najprej smo identificirali širok nabor iniciativ iz vstajniškega obdobja in jih povabili k sodelovanju; v drugi fazi smo izvedli fokusne skupine in intervjuje ter pri izboru sogovornikov/-ic upoštevali avtonomijo iniciativ. Podrobneje o metodološkem okviru glej v uvodniku.

3 Evidence s terena: »jezna ulica« in »prhe solzivca«

3.1 Neoliberalne politike: od vzroka do zmagovalca

Temeljni okvir, znotraj katerega vstajniške skupine interpretirajo vzroke za vstaje, so politike neoliberalnega kapitalizma, ki so jih ljudje občutili skozi naraščanje razlik med bogatimi in revnimi oz. skozi vse večjo splošno revščino, v vse bolj agresivnih razmerah na trgu dela in varčevalnih rezih v socialno državo.⁷ Med intervjuvanci in intervjuvaniki prevladuje protikapitalistična drža, nekateri (neoliberalni) kapitalizem enačijo s kriminalom in korupcijo (npr. v Protestivalu, Mreži za neposredno demokracijo). A vstaj samih ne moremo označiti za protikapitalistične (v smislu protisistemske), saj so izražene zahteve ulice v glavnem ostajale znotraj modificiranja oz. »počlovečenja« sedanjega ekonomskega sistema, ne pa v njegovi eliminaciji: pravičnejša in bolj solidarna družba, prekinitve privatizacije, ohranjanje javnega dobrega, vračanje nakradenega premoženja, kaznovanje tajkunov, pa tudi spodbujanje združništva in stanovanjskih kooperativ ter uvajanje participatornih proračunov. Razen tega, da so te teme prišle v javni diskurz, so bile vstaje z vidika naslavljanja neoliberalnih politik neuspešne, saj nobena od zahtev doslej ni bila uresničena v praksi niti vstaje niso uspele ubraniti že priborjenih pravic. Najbolj indikativen dokaz za zmago neoliberalizma sta sprejetje »zlatega fiskalnega pravila« in prepoved glasovanja o »fiskalnih zadevah« na referendumu maja 2013, to je kmalu zatem, ko je bilo jasno, da vstajniški naboaj usiha.

Slovinci večinsko niso pripravljeni razumeti, da mi kot država korakamo v odnos 1 proti 99 in da država Slovenija ne bo med bogatimi, ampak bo med tistimi hlapčevskimi državami. /.../ Ljudje ne vedo oz. niso pripravljeni verjeti, da je odgovor v popolnoma spremenjenih družbenih razmerah. Ker če bi to verjeli, če bi to res razumeli, da ni mogoče s to obliko ekonomskih, družbenih odnosov, kot so zdaj, pa imenujmo to neoliberalizem, da ni mogoče drugače, da je to pravzaprav normalen proces, da je pravzaprav bistvo neoliberalizma tako, da bogati postajajo bogatejši po vsem svetu (Odbor za pravično in solidarno družbo, intervjuvanec/-ka 1).

Zaradi protivarčevalne agende in nasprotovanja drugim neoliberalnim politikam lahko vstaje v Sloveniji nedvomno umestimo v kontekst protivarčevalnih protestov po Evropi, čeprav na podlagi intervjujev ugotavljamo, da je bilo med samimi protesti povezovanja z drugimi podobnimi gibanji v Evropi zelo malo. Pri tem pa je zanimivo, da intervjuvani vstaje v Sloveniji največkrat povezujejo z gibanjem Occupy, nekateri so sodelovali tudi v njegovi slovenski različici Boj za, zato jih lahko umestimo tudi v kontekst globalnega gibanja za socialno pravičnost. Poleg tega večina intervjuvanih vstajniški protestni cikel interpretira v širšem procesu političnega boja ter se pri tem navezuje na zgodovinske okoliščine in proteste: čas pred obema svetovnjima vojnama, leto 1968, proteste proti vojni v Vietnamu, nova družbena gibanja v 80. letih 20. stoletja, čas tranzicije po osamosvojitvi itd.

7. Za poglobljeno analizo vstajniških zahtev po socialni državi glej Vesna Leskovšek: Socialna država med oblastjo in uporom, ČKZ, 2013.

Leta 1968 se je napovedovalo že tisto, kar je bilo potem antiglobalistično gibanje. Tista vprašanja, ki so se takrat odprla, so se konec devetdesetih ponovno odprla v zahodnem svetu na enak način. In v bistvu to, kar se je v Sloveniji med vstajami zgodilo, je bilo samo na podlagi vsega tega (Mreža za neposredno demokracijo, intervjuvanec/-ka 1).

3.2 Gotovi ste, hočemo nove obraze

Drugi okvir, znotraj katerega vstajniške skupine interpretirajo vzroke za vstaje, je kriza političnega sistema oz. nezadovoljstvo zaradi korupcije, nesposobnega in samovoljnega vladanja ter strankokracije. Nezadovoljstvo z demokracijo (in neoliberalnimi politikami) se je izražalo skozi najmočnejše sporočilo vstaj – zahtevo po odstopu celotne politične in zamenjavi gospodarske elite oz. sloganu »Gotovi ste!«. Na izrazito protielitističen značaj vstaj kaže tudi dejstvo, da se vanje (uradno) niso vključevale mainstream politične organizacije, kar jih ločuje od večine drugih protivarčevalnih protestov in družbenih gibanj. Na Portugalskem so bile v letih 2012 in 2013 mobilizacije ljudi najbolj uspešne, ko so protesti potekali v sodelovanju s političnimi strankami in sindikati (Accornero in Pinto 2015). Tudi gibanje za globalno pravičnost je tako v Seattlu kot v Genovi vključevalo politične stranke, sindikate, kmete in druge organizirane skupine (della Porta in Diani 2006: 4).

Večina vstajniških skupin se retrospektivno strinja, da je bila zahteva po odhodu vseh upravičena in tudi pričakovana. »Ker nezadovoljstvo nima kam iti, počti tako, da se poskuša odstraniti tiste avtoritarne strukture, ki povzročajo to nezadovoljstvo« (Vstajniške socialne delavke, intervjuvanec/-ka 1). V zvezi s to zahtevo pa se pojavljajo tudi številni pomisleki. Tako v Odboru za pravično in solidarno družbo opozarjajo, da gre za »širjenje lustracijske miselnosti«, zato so že v času vstaj odpirali vprašanje »Kdo pa ni gotof?« (intervjuvanec/-ka 2). Podobna stališča lahko zasledimo pri drugih intervjuvanih, ki so politično kariero že imeli ali jo še načrtujejo (npr. Nič brez nas, Inicijativa za demokratični socializem). Zlasti pa je problematizirano dejstvo, da zahteva po odstopu političnih elit zamegljuje strukturne razloge za stanje v družbi. Intervjuvanec/ka 2 iz Odbora za pravično in solidarno družbo tako ugotavlja, da so vstaje spodbudile potrošniško miselnost tudi v dojemanju politike, saj na volitvah ljudje nenehno kupujejo nove obraze in verjamejo, da bo probleme rešil nekdo, ki »izgleda pošten«.

Medtem ko med vstajniškimi skupinami obstaja precejšen konsenz, da je treba porušiti kapitalistični red, mnenja o političnem sistemu niso tako enotna. Bistvena ločnica poteka po standardnem vprašanju družbenih gibanj, ali sodelovati v obstoječi predstavniki demokraciji ali ne. Po vstajah so nekatere skupine in posamezniki nastopili na volitvah (Združena levica, Solidarnost), nasprotno pa so nekatere druge skupine vstaje razumele kot upor proti predstavniki demokraciji in zavračajo vstopanje v obstoječo institucionalizirano politiko. Med njimi so Vstajniške socialne delavke.

Poleg tega pa, če pustimo vse to in se osredotočimo samo na tiste zahteve, ki so bile, so pa bile za moje pojme zelo reakcionarne na nek način. Mislim, zahtevale so več pravne države, več demokracije. Veliko so zahtevale več istega, ne da bi razumele, da je pravzaprav to isto problem. Ne moreš rešiti problema pravne

države z več pravne države, ampak tako, da narediš nekaj drugega (Vstajniške socialne delavke, intervjuvanec/-ka 1).

Teorija in raziskave ugotavljajo, da je za uspešnost družbenih gibanj pomembno tako institucionalno kot zunajinstitucionalno delovanje ter da znotraj vseh družbenih gibanj soobstajajo različni organizacijski modeli (della Porta 2013; della Porta in Diani 2006; Tarrow 1994). Naša analiza potrjuje, da družbena gibanja praviloma gojijo participatorno vizijo demokracije, ki širi politično delovanje onkraj vsakokratnega glasovanja na volitvah, ter si prizadevajo za omejevanje predstavniskega in večji vpliv skupščinskega odločanja, ki je dostopno vsem (della Porta 2013: 9). Gre za liberalno-deliberativni koncept demokracije, ki je nadvse pozoren na načine, prek katerih se oblikujejo preference posameznikov in posameznic, medtem ko liberalna demokracija predpostavlja politični trg, na katerem skušajo kandidati in kandidatke prodati svoj produkt volivcem, ki preference že imajo (della Porta 2013: 10; della Porta in Diani 2006: 239–245). Vstaje in zahteve po neposredni demokraciji lahko zato razumemo kot odgovor na krizo liberalne demokracije, ki se razkriva v dolgoletnem upadanju zaupanja državljanov in državljanek v njene ključne institucije, zlasti po letu 2000. Leta 2013 je v Sloveniji le 47 % ljudi menilo, da je glasovanje na nacionalnih volitvah učinkovit način vplivanja na politične odločitve, kar je najnižji delež v EU, kjer je povprečje znašalo 70 % (Evropska komisija 2013). Do političnih strank vlada popolno nezaupanje (76 %), enako tudi do vlade (75 %) in državnega zbora (71 %) (Kurdija in Toš 2014). Kljub jasno izraženim zahtevam na vstajah po neposredni demokraciji pa obstaja velika verjetnost drugačnega razvoja političnega sistema v prihodnosti, kot dokazuje širjenje populističnega diskurza in pohod skrajno desnih populističnih strank na oblast po Evropi, ki zastopajo avtoritarne in izključujoče modele demokracije (Pajnik in Valenčič 2015).

Kot uspeh vstaj intervjuvanci in intervjuvanke večkrat izpostavljajo politizacijo ljudi, »saj se je o politiki pričelo govoriti povsod« (Mreža za neposredno demokracijo, Solidarnost). Ljudje so se ponovno zavedeli, da imajo moč. Se pa nekateri sprašujejo, ali dejstvo, da se po vstajah ni nič bistveno spremenilo, ne prispeva k apatiji v družbi (Gibanje za dostojno delo in socialno družbo). Nasploh rezultate vstaj v Sloveniji vstajniške skupine po treh letih evalvirajo pesimistično in ugotavljajo, da delijo usodo drugih gibanj za pravičnost po svetu.

Navsezadnje gibanje [Occupy] iz Wall Streeta, nikjer več ga ni, pa je cel svet govoril o njem. Tak dogodek se lahko v nekaj tednih razširi na celo državo, omogoči neko mirno ali pa celo krvavo revolucijo. Ampak tudi zdaj se je pokazalo, da je njihova usoda ta, da stečejo v pesek, izzvenijo. Ljudje namreč niso pripravljeni, da bi eno leto hodili na cesto (Odbor za pravično in solidarno družbo, intervjuvanec/-ka 1).

Kot razlagajo nekateri intervjuvanci in intervjuvanke, so vstaje platforma, ki omogoča, da ljudje povedo, proti čemu so, družbene spremembe pa se morajo udejanjati drugje. Podobno raziskovalke in raziskovalci ugotavljajo, da je protest gotovo pomemben del družbenega gibanja, a neučinkovit, če ga ne spremljajo druge aktivnosti, kot so lobiranje, ustanavljanje svetov, ki obravnavajo zahteve gibanja, delo v nevladnih organizacijah, ustanavljanje strank itd. (della Porta in Diani 2006: 233–239). Pomembno je pri tem po-

udariti, da so lahko učinki uporov dolgoročni in da bodo vidni šele v prihodnosti, denimo ob naslednjem protestnem ciklu (Tarrow 1994).

3.3 Vstaje v Mariboru in Ljubljani: različne agende, akterji, zahteve in rezultati

Raziskave v glavnem ugotavljajo, da imajo družbena gibanja značilne nacionalne obrise (Flesher Fominaya in Cox 2013; Grinberg 2013), naju pa na tem mestu zanima, kakšne razlike se pojavijo v (mikro)lokalnih okoljih. Zato analizirava protestna cikla v Mariboru in Ljubljani ter se osredotočava na njune povode, zahteve, strategije, akterje in rezultate.

Intervjuvani se strinjajo, da je bil v Mariboru povod za množične proteste radarski sistem za nadzor prometa. Ljudje si težko predstavljajo, kaj pomeni, če je bila obnova nekega trga preplačana za več milijonov evrov ali da so v banke dali več milijard evrov – tokrat je šel denar neposredno iz njihovih denarnic (Udarnik, intervjuvanec/-ka 1). Ta materialistični moment so zaznale tudi nekatere vstajniške skupine in ga vključile v svoje strategije nagovarjanja javnosti tako, da so moderatorji na Facebooku pričeli škodo, ki jo je v Mariboru naredil Franc Kangler, pretvarjati v materialne dobrine (npr. kolono avtomobilov znamke Audi A4 od Maribora do Trojan).

Množični protesti v Mariboru so sprožili proteste v drugih mestih, tudi v Ljubljani, kjer je prišlo do centralizacije vstajniškega gibanja, tako lokacijsko kot organizacijsko in vsebinsko, ter profesionalizacije delovanja vstajniških skupin in policije. Če so v Mariboru v občino še leteli goreči predmeti, je v Ljubljani policija okrog državnih inštitucij postavila ograje, ki so protestirajočim preprečevale kakršnokoli približevanje. Vstaje v Mariboru so imele močnejši značaj spontanega socialnega in političnega upora kot v Ljubljani, kjer so bili protesti v večji meri organizirani in jih je poganjala predvsem grožnja Janše. Intervjuvanec/-ka iz Anarhistične fronte Posavje izpostavlja, da je koncentriranje protestov v enem mestu pomenilo tudi izločitev tistih ljudi iz sodelovanja, ki si niso mogli privoščiti prevozov v Ljubljano. V tem smislu je centralizacija vstaj protestnike in teme zunaj centra še dodatno postavila v periferno vlogo.

Skratka, šlo je za to, da pač bi se disciplinirali, finančno sankcionirali ljudje, ki so že tako ali tako v težkem socialnem stanju, to je bil ta, recimo, mobilizacijski moment. Medtem pa drugje po Sloveniji, seveda je pač ta kriza predstavljala nek okvir, ampak mislim, da bolj kakor drugje je pač glavno vlogo tukaj so odigrali ti avtohtoni politični dejavniki, predvsem antiijanšizem (Iniciativa za demokratični socializem, intervjuvanec/-ka 1).

Medtem ko so v Mariboru vstajniške zahteve naslavljale tako državno kot lokalno situacijo in politiko (odstop župana, moderna mestna uprava, konec korupcije in nepotizma, več moči ljudem, odstop predsednika vlade, stop privatizaciji in varčevalnim ukrepom), so v Ljubljani vstaje dobile naziv »vseslovenske« in se usmerile proti predsedniku vlade Janezu Janši in nacionalni politiki, lokalne politike pa niso naslavljale, čeprav sta oba – Janša in ljubljanski župan Jankovič – dobila negativno mnenje Protikorupcijske komisije. Intervjuvanec/-ka 1 iz Udarnika pojasnjuje, da je vzroke za to iskati v različni ekonomski

situaciji v obeh mestih: »Tam [v Ljubljani] ljudje gledajo zelo pragmatično. Janković nekje že potegne svojih 5 %, ampak Ljubljana se je v zadnjih 10 letih razvila v pravo evropsko mesto, turizem laufa, nočitve so, ljudje imajo službe.« Zaradi dejstva, da je po odstopu Janeza Janše vstajniški naboj zamrl, pa se danes nekatere skupine tudi sprašujejo, ali morda niso bile instrumentalizirani za doseg tega političnega cilja (FemA, intervjuvanec/-ka 1), ali ugotavljajo, da so bile na koncu vstaje sklicane na način, ki ni mogel biti uspešen (Koordinacija kulturnih organizacij Slovenije (KOKS), intervjuvanec/-ka 1).

Skupine, ki so bile najbolj javno izpostavljene v Mariboru (npr. 29. oktober in Franc Kangler naj odstopi kot župan Maribora), kasneje niso vidno sodelovale pri koordiniranju vstaj v Ljubljani. V obeh mestih so potekale vstajniške koordinacije, vendar je bil mariborski izbruh presenečenje za vse, zato so vstaje potekale tudi bolj spontano kot v Ljubljani. Razen tega, da je treba iz naslonjačev vreči krake Kanglerjeve hobotnice, ni bilo videti, da bi sledile kakšni posebni strategiji kanaliziranja jeze ljudi, čeprav so se premisleki, kako strateško usmerjati vstaje, pojavljali tudi v Mariboru.

Potem smo imeli pa skupine, ki so pa imele že neko uporniško agendo ali pa vsaj, bi se reklo, opozicijsko agendo ali pa alternativno agendo, ki so pa zdaj pravzaprav bile srečne, ker so dobile potrditev in so pravzaprav samo naskočile v novo situacijo, ki pa je bila nova situacija, s svojo agendo, kar se je pa meni zdelo cokla. To, kar se je zgodilo, ni potrditev tega, kar ste vi počeli tri leta, to je popolnoma nova situacija, ki jo moramo misliti na popolnoma nov način in se odzvati na načine, ki jih do zdaj nismo spoznali, pa naj imamo še toliko izkušenj z aktivizmi različnih tipov in konfliktnostnih stopenj ... (Svoboda vstajnikom, intervjuvanec/-ka 1).

V Ljubljani so nekatere iniciative, med njimi Vseslovenska ljudska vstaja, sledile strategiji organiziranja nenasilnih uporov po modelu CANVAS.⁸ Gibanje Protestival, ki je (so)organiziralo nekatere od vstaj, si je prav tako prizadevalo za miren potek demonstracij prek metode festivala. Dogajanje je bilo centralizirano okrog glavnega odra (ki v Mariboru nikoli ni imel tako pomembne funkcije), na katerem so potekali kulturni program, nastopi glasbenih skupin in govori. V nekaterih vstajniških skupinah menijo, da je festivalizacija uničevala vstajniški naboj (KOKS) in da se je pravi boj bil ob ograji (Vstajniške socialne delavke). Nasprotno pa v drugih pravijo, da je oder privabljal množice in omogočal filtriranje določenih vsebin, govork in govorcev (Protestival, Vseslovenska ljudska vstaja idr.). Nedvomno je element odra in uporabe nasilja med vstajniškimi skupinami ena od pomembnih točk diferenc, pri tem pa ni prišlo do radikalizacije posameznih skupin skozi protestni cikel, tako da lahko zaključimo, da so bile strategije pacifikacije protestov – tako s strani vstajniških gibanj kot oblasti – uspešne.

Na eni strani so bile spontane vstaje, masovka, transparenti, kričanje in potem v enem trenutku prideš na protest in tam oder in organizirano ozvočenje. Moj prvi odziv je bil negativen. Kaj zdaj, nekdo bo tukaj organizator, organizatorjev ni bilo,

8. Organizacijo CANVAS (Center for Applied Nonviolent Action and Strategies) so v Beogradu ustanovili nekdanji člani srbskega gibanja Otpor, ki je leta 2000 zrušilo režim Slobodana Miloševića. Sčasoma je Canvas postal nekakšno globalno »podjetje«, ki je usmerjalo vstaje in revolucije v več kot petdesetih državah po svetu.

ljudstvo je bilo organizator vstaj. V tem praktičnem, organizacijskem, logističnem smislu je pa možno najti argumente za (Solidarnost, intervjuvanec/-ka 1).

Med najbolj vidnimi rezultati vstaj v Mariboru sta odstop Franca Kanglerja in izvolitev Andreja Fištravca, ki ga je kot kandidata za župana predlagala vstajniška skupina Skupaj za Maribor!, v mestnem svetu pa ga podpirajo nekateri posamezniki, ki so bili aktivni v skupini Franc Kangler naj odstopi kot župan Maribora. Del vstajnikov in vstajnic je torej dejansko zasedel oblast v mestu, vendar vse intervjuvane skupine iz Maribora delo župana Fištravca ocenjujejo negativno. Rezultat vstaj v Ljubljani je nedvomno odstop vlade Janeza Janše in, kot pravijo nekateri intervjuvanci, izvolitev Mira Cerarja na mesto predsednika vlade. Cerar je namreč v svoji predvolilni retoriki prevzel in na volitvah uspešno kapitaliziral nekatera najbolj pogosta sporočila vstaj, čeprav na njih ni sodeloval in je njegova politika v funkciji predsednika vlade daleč od vstajniškega duha. »Skratka, morala, etika, nesokorumpiranost, novi obrazi, vsa ta gesla vstajniškega gibanja /.../ so potem postala politična gesla Mira Cerarja« (Iniciativa za demokratični socializem, intervjuvanec/-ka 1).

Več vstajniških skupin kot uspeh mariborskih vstaj izpostavlja Inicijativo Mestni zbor (IMZ), ki spodbuja samoorganizacijo prebivalcev v mestnih četrtih in je edina uspela uresničiti zahtevo po neposredni demokraciji izven meja lastne skupine. Tudi v tujini se deliberativne politične arene vzpostavljajo predvsem na lokalni ravni (della Porta in Diani 2006: 233–239). Kot pozitiven rezultat vstaj v Ljubljani intervjuvanci in intervjuvanke ocenjujejo nastanek koalicije strank Združena levica in njen vstop v parlament, torej v politiko na državni ravni, ki za razliko od Inicijative Mestni zbor predpostavlja delovanje od zgoraj navzdol. Tudi tukaj lahko potegnemo nekatere vzporednice s protivarčevalnimi protesti v tujini, saj je npr. v Grčiji po vstajah na oblast prišla stranka Syriza (Douzinas 2013: 192). Nekateri zato kot izhodiščno matrico protivarčevalnih gibanj izpostavljajo kontinuiteto problematike nove levice, ki deluje ob institucionalizirani bolj zmerni levici (Flesher Fominaya in Cox 2013: 1).

3.4 Represija kot pričakovani odziv sistema:

»Slovenska družba postane bolj groba in vulgarna.«

Ugotovitev, da se oblast vedno, ko je soočena s spontanim uporom ljudske množice, odzove z represijo, je skorajda postulat, ki mu pritrjujejo protestniške iniciative novejšega nastanka kot tiste z daljšo tradicijo družbenih uporov. Nekoliko bolj oddaljen pogled pokaže na identično situacijo v analizi Judta (2007) v uporih revolucionarnega leta 1968. Zgodovinskih prelomnic torej ni znotraj obstoječe sistemske paradigme. V FemA pojasnjujejo, da gre za »klasično potezo oblasti«, ki jo protestniki poznajo iz 80. let prejšnjega stoletja. Kot še pove intervjuvanec/-ka 1, »taka praksa hkrati ne preseneča, ker gre za simptom širšega stanja v družbi«. Presenetljivo je sicer na točki – navede intervjuvanec/-ka 2 –, »da je oblast vodne topove sploh kupila«. Ključno strukturno spremembo pa ubesedi v naslednji analizi:

To, kar se je zgodilo v Mariboru, je nekaj, kar je na novo zaznamovalo slovensko državo. Nek prelomen trenutek, ki je naredil slovensko družbo precej bolj grobo in vulgarno« (FemA, intervjuvanec/-ka 2).

Prelom v družbi, ki ga je zaznamovala izjemno velika uporaba sistemskega nasilja in v katerem se je povsem razkrila brutalna politika neke vlade, je v analizah vstajniških iniciativ definiran kot prehod v »policijsko ali polpolicijsko državo«.

Številne iniciative so izbruh brutalnega policijskega nasilja povezovale neposredno s takratno vlado in ministrom za notranje zadeve. Denimo Puntarji (intervjuvanec/-ka 1): »Če se spomnite, kdo je bil minister za notranje zadeve, je povsem jasno. /.../ Pričakoval/-a sem, da bodo tako reagirali.« Prav tako v gibanju Nič brez nas (intervjuvanec/-ka 1): »Saj ste videli, kdo je bil na oblasti. Takrat je bil notranji minister Gorenak. Jasno, da ni imel prijaznega odnosa do vstajnikov, ker to ne gre v njegovo politično strukturo. On mora narediti sovražnika.« V interpretaciji nobena od iniciativ ne pušča dvomov, da so ukazi za tovrstne odzive prišli z vrha države. Da je bil odziv oblasti pričakovan, menijo v stranki Solidarnost. Oblast se je pripravljala na to, da se »zgodí ljudstvo«, in je vzpostavila instrumente, da se to ljudstvo zatre. »Široka manifestacija tega so bile aretacije tistih, katerih sojenje še vedno poteka v Mariboru, teh aktivistov.« Menijo, da so to jasni signali, da »smo policijska država« (Solidarnost, intervjuvanec/-ka 2). Podobno ugotavljajo v Vseslovenski ljudski vstaji (intervjuvanec/-ka 1): »Mariborčani, en kup ljudi je dobilo položnice, nekateri celo zaporne kazni. Mislim, to je državno nasilje nad pravico zbiranja, izražanja mnenja. Dejansko v tistem trenutku bi lahko rekli, da smo bili napol policijska država.« Podobne analize so izrazile tudi nekatere druge vstajniške skupine.

Protestniki in protestnice so v optiki motnje sistema portretirani kot »huligani, množica brez kakršnihkoli političnih zahtev«, ki komunicirajo z oblastniki s kockami. Oblasti so se odzvale panično, kar je imelo za posledico udarce represije in suspenz pravic protestnikov. Ilustrirajmo s stališči Vstajniških socialnih delavk in Mreže za neposredno demokracijo:

Panika oblasti v Mariboru je pokazala uporabo neproporcionalno velike stopnje nasilja nad ljudmi ... te konjenice in masovne arbitrarne aretacije, potem sodni procesi in preventivna zapiranja. To meji na policijsko državo (Vstajniške socialne delavke, intervjuvanec/-ka 1).

Glede policijske represije je pa čisto enostavno. Saj je jasno, da ima parlamentarna demokracija svoje omejitve in da ko pride do omejitve, potem ureja javni red in mir s posebnimi enotami policije, ki imajo – jasno – pooblastila, kot jih imajo. To je pa pač pretepanje, špricanje s solzivcem. Če pa to ne zadostuje, imaš še vodne topove, helikopterje, konje in kar še manjka v tem spektru. Tako da mene to ni čudilo. Dejansko pa je tisto, kar se je dogajalo v Mariboru, bolj zaskrbljujoče. V Mariboru so dejansko suspendirali osnovne demokratične pravice. Izvajali so masovne aretacije ljudi, ki so hodili po ulicah. /.../ Tako da v Mariboru so se dogajale še bistveno hujše stvari kot v Ljubljani. V Ljubljani smo se lahko prhali pod vodnim topom, v Mariboru pa so suspendirali [pravice] dejansko. Zadosti je bilo, da si hodil po ulici, da si, bom rekel/-la, bil protipravno zaprt brez možnosti pravne pomoči. Mladoletniki so imeli težave s stiki s starši in podobno (Mreža za neposredno demokracijo, intervjuvanec/-ka 1).

Maribor je bil eksces, ki je utiral pot drsenju v policijsko državo.

Do kulminacije je prišlo v bistvu s protesti v Mariboru, koder je bila s strani policije uporabljena sila brez razlogov, kakršnihkoli razlogov, čeprav v demokratičnih sistemih oni radi dopustijo kakšen miren protest, da pokažejo, mi jim dovolimo, da izrazijo svoje mišljenje, ampak to je ... ne vem, iz katerega razloga bilo treba. Tisto je bila iskra, prva kapljica čez rob so bili radarji, druga iskra, ki je pa sprožila spontane proteste po celi Sloveniji, je bilo policijsko nasilje v Mariboru (Anarhistična fronta Posavje, intervjuvanec/-ka 1).

V javnost je oblast posredovala podobo potestnika vandala, ki meče kocke v policijo, s čimer je nameravala obrniti javnost proti protestnikom. Ta strategija je vsekakor spodletela, celo nasprotno, okreplila je vstajniške vrste. Protestni val je s tem še le nastal, pridobil moč in mobiliziral ljudi po vsej Sloveniji. Ali kot ugotavlja Tarrow (1994: 25), spopadi med izzivalci in izzivalkami ter oblastmi razkrivajo šibke točke slednjih in moč prvih, kar privede do tega, da se tudi bolj zadržani družbeni akterji praviloma postavijo na eno ali drugo stran. Ljudje vsekakor niso v strahu izginili z ulic, temveč nasprotno, ulice so preplavili in demonstrirali povsem novo moč protestniškega gibanja. Ta proces dobro opišejo intervjuvanci v TRS-u, ki menijo, da je bila represija odgovor na množico, na nas, ki smo postajali vse številčnejši. »Nas je bilo zmeraj več. In oni so se ustrašili.« Po drugi strani pa protestniki niso podlegli zastraševanju: »Temu strahu osebno nisem podlegla in vsa ta množica, ki smo tam bili, nismo« (TRS, intervjuvanec/-ka 1).

Označiti vstajnike za »drhal« je strategija, ki vstajnikom odvzema legitimnost in jih iz polja političnega delovanja postavlja v polje kriminala. Premik, ki je sledil kriminalizaciji vstajnikov, pa je pokazal solidarnost s priprtimi namesto prestrašenosti in pristajanja na artikulacijo oblastnikov. Ta moment je dal pečat vsem nadaljnjim vstajam. Pomemben vidik istega procesa izpostavijo v Iskri (intervjuvanec/-ka 1): »Ko se kriminalizira proteste, se jih avtomatsko depolitizira.« Največjo odgovornost za to nosijo mediji. Medijski diskurz je govoril o »žrtvah in napadalcih«, »boju policije proti (zlobnim) protestnikom«, umanjalo pa je medijskega prostora za naslavljanje vzrokov protestov in za zahteve, ki so jih protestniki izražali. V tej smeri kriminalizacijo vstaj interpretirajo tudi v Iniciativi za demokratični socializem:

Ti nasilni elementi vstaj, dejanski ali pa umetno ustvarjeni, so se potem poskušali uporabljati za kriminalizacijo vstaj v smislu, da ljudje nimajo ničesar povedati, njihov protest pa je v tem smislu vsebinsko nelegitimen (Iniciativa za demokratični socializem, intervjuvanec/-ka 1).

Na tej točki gre vsaj deloma nasloviti strategijo »normalizacije protestov«, ki so jo oblastniki uporabili na način ločevanja in razlikovanja med »pravimi in nepravimi protestniki«, to je med »miroljubnimi in nasilnimi«. Oblastniški diskurz, namenjen pasiviziranju jeznih množic, je naletel na plodnejša tla v nekaterih vstajniških skupinah, medtem ko je bil v drugih povsem zavrnjen. Razlike v pozicijah do zavzemanja za miroljubne proteste in odnosa do policije se kažejo tako na spektru intervjuvanih vstajniških iniciativ kot tudi na relaciji Maribor–Ljubljana. Denimo v Vseslovenski ljudski vstaji so se jasno opredelili do tipa protestov, ki ga zagovarjajo (intervjuvanec/-ka 2): »Naša doktrina je bila nenasilje.« Kar pojasnjujejo s potrebnim časom, da se civilna družba organizira in vzpostavi

politično alternativo. »Zato smo izbrali pristop nenasilja, ker smo, prvič, pacifisti, in drugič, ker enostavno hitrega preobrata mi nismo sposobni. Zdaj imamo alternativo, ki bo začela delovati drugače.«

Odnos do policije je ena kristalizacijskih točk diferenc med vstajniki. Morda je dober prikaz te kontroverznosti podatek, da so bili med našimi intervjuvanci – torej aktivnimi udeleženci protestov – tudi policisti. Kontinuum razlik je mogoče spremljati denimo med naslednjimi tremi izjavami:

Policija je represivni organ in ravno to so pokazale te vstaje. V svoji osnovi so policaji za to, da varujejo oblast in oblastnika. To je njihova osnova. Mi smo bili vajeni policajev, ki so bili ljudska milica. Njihova primarna naloga je bila dejansko varovati družbo kot tako. Zaradi tega tudi ni bilo takrat nobenih večjih težav, tudi opremljenost ni bila taka. Tukaj je bilo pa jasno postavljeno. Policija varuje oblast in oblastnika, potem je šele na vrsti posameznik, premoženje in vse ostalo. In bila je velika razlika med Mariborom in Ljubljano. V Mariboru so bile tudi izbrane enote, kar se je kasneje videlo pri krivem pričanju proti vstajnikom (Puntarji, intervjuvanec/-ka 2).

Drugačno pozicijo prikazuje izjava intervjuvanca/-ke iz fokusne skupine Protestival (ki je sicer doživel/-a osebno izkušnjo popisa, policijske obravnave in kazenskega postopka, ki je bil kasneje opuščen):

... sem jaz te policiste nekako ves čas videl/-a kot ljudi, kot družinske očete in tako naprej, ki pač nimajo okrog sebe dovolj spodbude, da bi položili dol tiste svoje čelade, čeprav bi to bilo ... Sem si to želel/-a. To bi bilo najlepše, pa se to žal ni nikoli zgodilo (Protestival, intervjuvanec/-ka).

Medtem ko v IDS (intervjuvanec/-ka 1) menijo: »Nimamo odklonilnega stališča do policije nasploh, gotovo pa imamo in smo tudi takrat imeli odklonilno stališče do nepotrebnih represivnih momentov v času vstaj.« Intervjuvanec/ka navede, da je policija »praktično grozila s svojimi aparati na Trgu republike in pred parlamentom« ter uporabila tudi vodni top. Intervjuvanec/-ka v Inicijativi Mestni zbor polemizira z dihotomijo nasilje – nenasilje kot »v teh opinion maker krogih je to krožilo – nasilje/nenasilje«. Meni, da so bile stvari na ulici popolnoma jasne: »Če te nočejo poslušati zlepa, kaj boš šel domov in crknil ... Ja, boste pa kamne dobili.«

Je zanimivo, meni se zdi, da se to ni nič prijelo med protestniki, ta diskurz nasilno/nenasilno. To je bilo vsem vseeno. Pogovarjal/-a sem se z ljudmi, tudi najdeš ljudi v sedemdesetih, ki toliko da niso s palcami prišli. Pa malo provokativno, kaj pa je nasilje: enostavno je rekel gospod, jah, če nas nočejo drugače poslušati ... Ta stari gospod je dejal, če nas nočejo [poslušati], bomo pa občino zažgali. Bi nas pa prej poslušali (Inicijativa mestni zbor, intervjuvanec/-ka 1).

3.5 Maribor: arbitrarnost nekih aretacij vs. solidarnost in »Svoboda vstajnikom!«

Tretjo mariborsko vstajo 3. decembra 2012 si bo javnost zapomnila po tem, da je mariborski župan dejansko tudi postal »gotov«, hkrati pa po policijski represiji in kasnejših sodnih procesih proti aretiranim protestnikom. Po navedbah skupine »Svoboda vstajnikom«⁹ je bilo prijatih 119 vstajnikov. »Osemindvajseterico so kazensko ovadili in večino skoraj ves mesec zadrževali v preventivnem priporu. Septembra 2013 je sodišče v Mariboru sedem vstajnikov obsodilo na sedem mesecev zapora« (Skupina »Svoboda vstajnikom! 2013: 29) in jih leta 2014 oprostilo obtožb. Oblast je igrala na struno domnevnega nasilja vstajnikov, kar je rezultiralo v kolektivni kriminalizaciji vstajništva z individualnimi »krivci«, v tem primeru 28 kazensko ovadenimi. Model, po katerem so bile obravnavane vse nadaljnje vstaje, je sistem uokviril prav na tretji mariborski vstaji.

V Inicijativi Mestni zbor diskusijo o represiji in nasilju uokvirjajo v kontekst vzrokov za vstaje, ki so v večanju neenakosti, vse večji negotovosti, nezaupanju v politične strukture itd., kar je globalen kontekst, ki ni nič drugačen v lokalnem (mariborskem) okolju. Povod so bili radarji: »Ko so ljudje dobili na dom položnice, to jih je pognalo. Ti protesti so potem rasli« (IMZ, intervjuvanec/-ka 1). Odziv je bila sistemska represija: »Vi ste poslali policijo, da nas bo tepla. Ljudje tega nismo navajeni in nismo pripravljeni sprejeti. To je potem razpenilo ljudi.« Posledično je na ulice prišlo veliko število protestnikov. Aroganca oblastnikov, ki so nad ljudi poslali policijo, je sprožila množičen, odločen in nekaj časa nepojemljiv odziv ulice.

Represija sistema ni prinesla želenega učinka upada protestov, ljudje se niso prestrašili, temveč so strnili vrste. Jeza se je okrepila, prav tako tudi solidarnost s tistimi, ki so bili najbolj prizadeti z udarci represije:

Pa tudi po drugi vstaji, ki je bila nasilna, ko so policaji ne vem koliko ljudi pretepli in celo mesto zaplinali, je prišlo še pol ljudi več naslednjič, ravno ker so bili tako jezni, pa kako si drznejo (Inicijativa mestni zbor, intervjuvanec/-ka 1).

Intervjuvanec/-ka meni, da je bila vsa debata o vstajah zreducirana na topiko »nasilja«, na način, »da se ne pogovarja o temah«. Brutalnost policijskega nasilja nad protestniki je občutil/-a drug/-a sogovornik/-ca iz IMZ. »Takrat sem prvič [videl/-a] to policijsko nasilje. Jaz sem še generacija, ki je imela ljudsko milico« (IMZ, intervjuvanec/-ka 2). Podobno kot drugi intervjuvanci in intervjuvanke opaža, da je bila eskalacija nasilja na vstajah v Mariboru načrtovana in koordinirana, na kar kaže neposredno časovno ujemanje t. i. eskalacije konfliktov oz. t. i. vstajniškega nasilja s časovnico najbolj gledanih informativnih oddaj. V času vstaj smo gledali sproducirano policijsko nasilje za »prime-time news«.¹⁰ Intervjuvanec/-ka iz mariborske IMZ govori o plačancih, provokatorjih, ki so izzvali nasilje, tudi z metanjem kock v policiste, kakor tudi o policijskem uokvirjanju vstajniškega nasilja v neposredni televizijski prenos:

9. Skupina »Svoboda vstajnikom!« je bila ustanovljena po tem, ko je sodišče v Mariboru izreklo sodbo »v imenu ljudstva« in je sedem vstajnikov obsodilo na zaporne kazni.

10. Za poglobljeno analizo medijskega poročanja o vstajah ter interpretacijske okvire in gledišča pri ocenjevanju vstaj glej Sandra Bašić Hrvatini: Drznost, drznost, še in še drznost, ČKZ, 2013.

Lahko sem opazoval/-a režijo njihovo. Vedno ko se je bližala sedma ura, takrat je policija stopila. Brez da se je karkoli [zgodilo] ... V živo za Dnevnik. Vsi so se norca delali. Pet minut do sedem, kje so? In potem so prišli, kot naštimani (Iniciativa mestni zbor, intervjuvanec/-ka 2).

3.6 Ljubljana: »Nekdo je sanjal izredno stanje.«

Kriminalizacija protestov je postala norma, še preden so se ti imeli čas prav razplamteti v prestolnici, prav tako v Ljubljani niso zaostajale policijske prakse iz Maribora. Ključni moment je policijsko nasilje na eni od ljubljanskih vstaj (30. 11. 2012), ko je bila nad protestniki uporabljena dobra mera solzivca in celo vodni top. Več vstajniških skupin premišlja o organiziranem nasilju, ki ga je uprizorila desničarska skupina, pomešana med protestnike. Izszvano nasilje je spodbudilo policijsko intervencijo, medtem ko je odgovor o vpletenosti neonacističnih pripadnikov oz. organizirane skupine v incident ostal odprt tudi po parlamentarnih preiskavah naslednje vlade.

V skupini Puntarji (intervjuvanec/-ka 2) povedo, da je bila policija obveščena o prihodu organizirane skupine desničarjev na ljubljansko vstajo.

Slišal/-a sem pogovor [z enim od policijskih poveljnikov] ... zdaj prihajajo iz smeri proti Maximarketu. In lepo so šli mimo kordona policije v strogem redu desničarji. In to je bilo namenjeno temu, da se naredi problem. Kažin. Dejansko. Policijska enota je šla, jih zaščitila in potem se naredi kažin in potem so bili vodni topovi uporabljeni nad ostalimi. In bilo bi podobno kot v Mariboru, ni pa bilo nobenega pregona. Zakaj? Ker so bili nekateri vstajniki toliko prisebni, da so te ljudi poslikali. In so ugotovili, da so vmes ljudje direktno povezani s SDS-om, direktno povezani s skrajnimi desničarskimi organizacijami iz Žirov.

Podobno analizo glede povoda za policijsko intervencijo opisuje intervjuvanec/-ka 1 iz Anarhistične fronte Posavje:

Nastop tiste skupine je bil konec novembra v Ljubljani čisto zaradi tega, da se da policiji razlog, da proti protestnikom uporabi silo. Mogoče je celo, ampak na srečo se ni čutilo, da je pravi trenutek, ker je eden od teh akterjev slovenske politike ves čas sanjal o neki uvedbi nekih izrednih razmer, koder bi se ljudi v neko smer potisnilo.

V Solidarnosti opozorijo, da se niso pojasnile okoliščine okoli dogodka, ki ga opišejo z besedami: »Neonacisti na ulici v sodelovanju s policijo« (intervjuvanec/-ka 1). Politika ni imela interesa, da se dogodek razišče in dobi epilog. Take »akcije« po mnenju intervjuvanca/-ke peljejo k moči, kakršno imajo denimo stranka Jobbik na Madžarskem, Le Penova skrajna desnica v Franciji in drugje. Gre za nevarne procese, na katere so se Slovenija, država in družba, stroka, izjemno slabo odzvale.

4 Sklep

V članku na primeru vstajniškega gibanja v Sloveniji (2012–2013) analizirava prečenja globalnih in (mikro)lokalnih značilnosti in posebnosti sodobnih uporov ter prevprašujeva, kako uspešne so (bile) strategije vstajniških skupin pri vodenju političnega upora in strategije oblasti pri pasiviziranju jeznih ljudskih množic. Vstaje so v slovenskem prostoru podobno kot druga protivarčevalna in alterglobalizacijska gibanja naslavljale dva ključna problema: neoliberalne politike in delovanje demokracije. Od podobnih uporov v Evropi jih loči predvsem dejstvo, da vstajniške koalicije niso vključevale etabliranih političnih akterjev, npr. strank, ključna akterja sta bila jezna ulica in vstajniška gibanja. Znotraj teh okvirov se kažejo pomembne razlike v manifestacijah, kanalizacijah in pasivizaciji nezadovoljstva na vstajah v dveh značilnih lokalnih okoljih: Mariboru in Ljubljani. Analiza je pokazala, da sta bila protestna cikla odvisna predvsem od širšega in dolgotrajnega procesa političnih spopadov, (lokalnega) družbeno-ekonomskega okolja oz. položaja prebivalstva, percepcije groženj, delovanja obstoječih in novih iniciativ ter odzivov oblasti.

Oblast se je na vstaje odzvala z uporabo represivnega aparata, na ulice je poslala policijo, ki je uporabila solzivec in vodni top, protestnike in protestnice je izenačevala s »huligani«, izvajala pritisk z arbitrarnimi in množičnimi aretacijami, visokimi denarnimi kaznimi, priprtji in kazenskimi obsodbami, kratka proteste kriminalizirala, ter nazadnje razpisala (predčasne) volitve, s katerimi je kanalizirala jezo ljudskih množic tako, da je ljudi postavila pred lažno izbiro: demokratične volitve ali »anarhično brezpravje«. Čeprav so te metode znane iz zgodovine in so jih izkusila številna družbena gibanja, smo bili v Sloveniji priča doslej nevideni represiji in kriminalizaciji protestov, kar je nakazalo dolgoročnejši trend premika k policijski državi, k večanju nadzora v širši sferi družbenega življenja. Nekateri poprejšnji prekrški so postali kazniva dejanja, posledično pa se vstajništvo pomika na področje kriminalitete. Nadaljuje se postavljanje ograj, le da je v sodobnem trenutku usmerjeno proti beguncem na slovensko-hrvaški meji, torej proti »drugemu«, s čimer država vzpostavlja že med protesti videno strategijo ločevanja na »nas« in »vas«, na prave in neprave protestnike, na mirne in nasilne protestnike ipd. Trend sekurizacije družbenega življenja, ki je imel pomembne izvore v vstajniškem obdobju, pa dobiva nove razsežnosti v postavljanju rezilne žice nekoliko bolj oddaljeno od vladnih dvorišč.

Literatura

- Accornero, Guya, in Ramos Pinto, Pedro (2015): »Mild Mannered«? Protest and Mobilisation in Portugal under Austerity, 2010–2013. *West European Politics*, 38 (3): 491–515.
- Ancelovici, Marcos (2015): Crisis and Contention in Europe: A Political Process Account of Anti-Austerity Protests. V V. Guiraudon, C. Ruzza in H. J. Trezn: *Europe's Prolonged Crisis: The Making or the Unmaking of a Political Union: 189–209*. Basingstoke, New York: Palgrave.
- Della Porta, Donatella (2013). *Can Democracy Be Saved? Participation, Deliberation and Social Movements*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Della Porta, Donatella (2015): *Social Movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back Into Protest Analysis*. Cambridge, Malden: Polity Press.

- Della Porta, Donatella, in Diani, Mario (2006): *Social Movements. An Introduction*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Dufour, Pascale, Nez, Héloïse, in Ancelovici, Marcos (2016): Introduction. From the Indignados to Occupy: Prospects for Comparison. V M. Ancelovici, P. Dufour in H. Nez (ur.): *Street Politics in the Age of Austerity From the Indignados to Occupy*: 11–40. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Douzinas, Costas (2013): *Philosophy and Resistance in the Crisis. Greece and the Future of Europe*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Judt, Tony (2007): *Povojna Evropa 1945–2005*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fominaya Flesher, Cristina, in Cox, Laurence (2013): Introduction. Rethinking European Movements and Theory. V C. Flesher Fominaya in L. Cox (ur.): *Understanding European Movements: New Social Movements, Global Justice Struggles, Anti-Austerity Protest*: 1–4. New York: Routledge.
- Grinberg, Lev Luis (2013): The J14 Resistance Mo(ve)ment: The Israeli Mix of Tahrir Square and Puerta del Sol. *Current Sociology*, 61 (4): 491–509.
- Kirn, Gal (2014): Slovenia's Social Uprising in the European Crisis: Maribor as Periphery from 1988 to 2012. *Stasis*, 2 (1): 106–129.
- Koopmans, Ruud (2004): *Protest in Time and Space: The Evolution of Waves of Contention*. V D. A. Snow, S. A. Soule in H. Kriesi (ur.): *The Blackwell Companion to Social Movements*: 19–46. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Leskovšek, Vesna (2013): Socialna država med oblastjo in uporom. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva)*, 40 (254): 189–197.
- Pajnik, Mojca, in Valenčič, Erik (ur.) (2015): Rasizem: razrezani svet. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka)*, 43 (260).
- Skupina »Svoboda vstajnikom!« (2013): Sestavljanje za dekriminalizacijo vstaj. Sodelovalna analiza represije na tretji mariborski vstaji. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva)*, 40 (254): 29–49.
- Tarrow, Sidney (1994): *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Toplak, Cirila (2013): Od jeznih protestov do trajnih družbenih sprememb. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva)*, 40 (254): 21–28.
- Trček, Franc (2013): Ugasnimo Facebook – premislek o mariborski vstaji. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva)*, 40 (254): 60–70.
- Vežjak, Boris (2012): Slovenija vstane. Uvodnik. *Dialogi*, 9 (12): 3–5. Dostopno prek: <http://www.aristej.si/slo/PDF/Dialogi%209%2012%20Uvodnik%20SLO.pdf> (1. 6. 2016).
- Zavratnik, Simona, in Kurnik, Andrej (2013): Uvodnik. »Nesimo jih vun!«. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka »Nesimo jih vun!«, Premisleki vstajništva)*, 40 (254): 7–9.
- Zavratnik, Simona, in Kurnik, Andrej (ur.) (2013): »Nesimo jih vun!« Premisleki vstajništva. *Časopis za kritiko znanosti (tematska številka)*, 40 (254).

Viri

- Evropska komisija, Generalni direktorat za komuniciranje (2013). Flash Eurobarometer 373: Europeans' Engagement in Participatory Democracy. Bruselj: Evropska komisija. Dostopno prek: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/fl373---report-final-en.pdf> (28. 6. 2016).
- Kurdija, Slavko, in Toš, Niko (2014): Politbarometer 06/14, Slovenija: junij 2014. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.cjm.si/ul/2014/PB_6_14.pdf (28. 6. 2016).

- Projekt Digitalno državljanstvo (2015–2016): Dokumentacija raziskovalnega projekta (gradivo intervjujev). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Forum Mirovnega inštituta (2014): Kriminalizacija upora – kriminalizacija življenja. Cankarjev dom, 26. 3. 2014. Dostopno prek: <http://www.mirovni-institut.si/forum-mi-kriminalizacija-upora-kriminalizacija-zivljenja/> (1. 6. 2016).
- Popović, Srdja, Milivojević, Andrej, in Djinović, Slobodan (2006): *Nonviolent Struggle: 50 Crucial Points. A Strategic Approach to Everyday Tactics*. Beograd: Centre for Applied NonViolent Action and Strategies (CANVAS). Dostopno prek: https://www.usip.org/sites/default/files/nonviolent_eng.pdf (20. 4. 2016).
- The WikiLeaks Supporters Forum (2012): *Canvas: American Way Revolution*. Dostopno prek: <http://www.wikileaks-forum.com/global-intelligence-files/161/canvas-american-way-revolution/13329/> (20. 4. 2016).

SUMMARY

In the article, the case of the uprising movement in Slovenia (2012-2013) is being used to examine the processes and triggers of emergence, culmination and extinguishment of protest cycles, whereby special emphasis is being put on strategies of political fight applied by uprising movements and strategies of delegitimization and passivation of angry people's masses used by the authorities. Our analysis is based on interviews and focus groups with 46 respondents from 19 uprising groups in Slovenia.

In terms of causes, demands and outcomes, the uprisings in Slovenia are similar to other anti-austerity and alter-globalization social movements. They emerged out of dissatisfaction with neoliberal policies and corrupt political elites and expressed demands for more moral oriented functioning of capitalism and direct democracy (della Porta 2015). Except that most hated politicians had to resign, most of the uprisings dissolved without achieving a significant change in the society. So is the case also in Slovenia.

From the micro perspective, the uprisings on the Wall Street, in Reykjavik, Athens, Madrid, Maribor, Ljubljana or elsewhere, show many local specifics. The uprisings in Maribor had more attributes of a social unrest than the uprisings in Ljubljana, which were predominantly politically motivated and driven by "antijanšism" (Janša is one of the most visible Slovenian politicians and was the prime minister at that time). The trigger for the spontaneous upstanding of masses in Maribor was the stationary radar system, while the upstanding in Ljubljana was triggered by mass protests and violent response of the authorities in Maribor. Besides national politics, in Maribor the uprisings were addressing local governing, which was not the case in Ljubljana. Also, the main protagonists (uprising groups and initiatives) were different in both cities. In Maribor no specific strategy was followed by emerging initiatives to canalise people's anger, while in Ljubljana some initiatives followed the CANVAS strategy of nonviolent political action, which resulted in successful pacification of people's anger. Our analysis showed that both protest cycles were developing in dependence on broader and long-term political contention, (local) social economic environment and the position of the people, perception of threats, action of existing and emerging initiatives and responses of the authorities.

One of the most intriguing questions emerging in the post-uprising period is how to use the democratic potential of that time, how to preserve the plurality of voices in achieving social changes and how to fill in the emptiness which emerged with the resignation of most hated politicians? Answers to these questions pose a significant divide between the uprisings groups and initiatives, as many reject functioning within the existing political system, since this could affect their autonomy. It seems however that both is necessary: changing the system from inside and continuous grass roots work on the streets, in local environments, from the bottom up perspective. In this context, there is a difference between the outcomes of Maribor and Ljubljana uprisings too. In Maribor the Initiative City Council successfully promotes deliberative politics in form of self-organizing of population on the local level, while in Ljubljana most visible outcome is the coalition of parties United Left, which entered the parliament and in this respect functions top down.

The main actor of the uprisings in Slovenia were the "angry street" and uprising movements, which is different from the situation in most of the other anti-austerity protests in Europe, which also involved mainstream political actors (e.g. parties). However, the responses of the authorities seem to be the same: the activation of the repressive apparatus against the angry street (symbolised by tear gas and water canon), criminalisation of protests, their delegitimization as hooliganism and finally organization of early elections, by which people were being put in front of a false choice – democratic elections or "anarchistic lawlessness".

Our research findings show that the criminalisation of the uprisings in Slovenia represents a watershed moment in the transition to an increasingly pronounced control state. In 2012, we could observe until then unseen police violence over people attending demonstrations, their disciplining with fines and last but not least arrests and convictions. What used to be treated as misdemeanour is now a criminal act. In order to expel people from public places, fences were set up and regulations for organizing protests had become similar to those of organizing a commercial or sporting event. Consequently a process of shifting from legal to police state is in action. The authorities do not however criminalise only the uprisings and protesters, but everyday life itself, which is being subjected to increased control. Recently the trend of securisation of the society reached a new dimension with setting up a razor wire on the border to Croatia.

Podatki o avtorjih

Doc. dr. Simona Zavratnik
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si

Znan. svet. dr. Iztok Šori
Mirovni inštitut
Metelkova 6, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: iztok.sori@mirovni-institut.si

Marko Ribač

DINAMIKA IN DUH VSTAJNIŠTVA – KLASIFIKACIJA IN NASPROTJA MED PROTESTNIMI SKUPINAMI V SLOVENIJI

IZVLEČEK

V članku avtor pokaže, kako v času množičnih protestov oz. vstaj med decembrom 2012 in aprilom 2013 v Sloveniji ne moremo govoriti o enotni ali homogeni civilni družbi niti o poenotenem vstajniškem gibanju. Kvalitativna metodologija poglobljenih intervjujev in fokusnih skupin, ki jo je uporabil, ko je analiziral obdobje vstaj, mu omogoča prepoznati konflikte, antagonizme in raznolikost medsebojnih odnosov med skupinami. Članek zato predvsem klasificira vstajniške skupine in definira razlike med njimi. Različne frakcije, iniciative in gibanja so zato razdeljene v tri večje razrede: skupine novih družbenih gibanj prvega in drugega vala, ki jih konceptualizira s pomočjo Offejeve teorije novih družbenih gibanj, ter skupino antisistemskih gibanj, ki jih konceptualizira s pomočjo avtorjev svetovno-sistemske analize.

KLJUČNE BESEDE: vstaje, nova družbena gibanja, antisistemska gibanja, konflikti, anarhistične metode organiziranja.

The Dynamic and spirit of uprisings – classification and differences of various protest groups in Slovenia

ABSTRACT

The author argues that in relation to the mass protests or uprisings in Slovenia in 2012 and 2013 one cannot speak of a unified and homogenous civil society or a social movement. The qualitative methodology of in-depth interviews and focus groups used in his research process enables him to observe the largest conflicts, antagonisms and the diversity of relations existing between them. The article thus identifies and classifies the various groups actively participating in the uprisings, while also defining the differences among those groups. Protest fractions, initiatives and movements are classified in three different classes: two groups are conceptualised via Claus Offe's theory on New Social Movements while the third group is classified by relying on the theory of antisystemic movements elaborated by the authors of world-system theory.

KEY WORDS: *uprisings, New Social Movements, antisystemic movements, conflict, anarchist methods of organising*

1 Uvod

V pričujočem članku želim klasificirati in razmejiti skupine ter gibanja, ki so aktivno organizirala, koordinirala ali participirala v »protestnem ciklu« (Della Porta in Diani 2006: 188–191) kolektivnih mobilizacij med novembrom 2012 in aprilom 2013 v Sloveniji. V slovenskem prostoru se je v tematizaciji dinamike takratne mobilizacije populariziral, kasneje pa tudi ustalil izraz »vstaja« (gl. Zavratnik in Kurnik 2013; Kirn 2014; Pavličič 2013; Tomanič Trivundža 2015). Zaradi specifičnih elementov, prisotnih v vstajah – množičnosti, nasilja, oblike formulacije protestnih zahtev itd. – je po mnenju nekaterih avtorjev oblika in čas vstaj treba jasno ločiti od protestov in aktivnosti ustaljenih civilnodružbenih akterjev: političnih strank, sindikalnih central, religioznih in nevladnih organizacij (gl. Kurnik 2013: 14–15). Množice protestnih skupin, ki je aktivno sodelovala na vstajah, ne moremo preprosto homogenizirati in jo odpraviti z izrazom civilna družba.¹ S tako posplošitvijo namreč pozabimo na njeno inherentno raznolikost in pluralnost.² Zgodovinska družbena gibanja, tako kot civilna družba, so izredno heterogena, prečijo jih razlike in konflikti, pa naj gre za alterglobalistično (Della Porta in Diani 2006: 2) ali anarhistično gibanje (Korošec 2014) ali pa nova družbena (Offe 1987), antisistemska (Wallerstein 2006: 91) ali delavska gibanja, institucionalizirana v sindikatih (Diani 1992: 23). Heterogene so zato tudi oblike upora in strategije, ki jih v svojem boju uporabljajo (gl. Nielsen in Cox 2013: 71–73). Na drugi strani tudi protest, kot politična forma, ki predpostavlja minimalno raven konflikta z »drugim«, ne predvideva nujno globokega konsenza med skupinami, tudi protestom so inherentna konfliktna razmerja med družbenimi gibanji in protestnimi skupinami (Dahrendorf 2004; Della Porta 2009: 73–75; Wallerstein 2006: 94–97). Zato je vsebinsko mnogozvočnost vstaj, kot se je izrazil eden od naših intervjuvancev, treba rekonstruirati, na prvi pogled precej nepregledno gmoto ali množico družbenih skupin

1. V času razpadanja socialističnih sistemov so se različna opozicijska gibanja in njihove koalicije v Srednji Evropi in tudi v Sloveniji identificirala s pojmom »civilna družba«, zato je ta označevalec mnogokrat, tudi v Sloveniji, prevzel določeno in neupravičeno legitimnost, ki ni bila ustrezno reflektirana (Kovačič 2013: 123–146; Vodovnik 2015: 122–126). Namreč, *prisila* je mnogokrat konstitutivni element civilne družbe, ravno tako kot sta to lahko ksenofobija in rasizem, zato civilna družba ni a priori branik pred avtoritarnimi mehanizmi države, njene dominacije ali eksploatacije, temveč lahko mehanizme eksploatacije in dominacije zasebne sfere (npr. trga, družine) prestavi v »javno« oz. civilno sfero (Bibič 1997: 28; Meiksins Wood 1990: 65, 73–74; Vodovnik 2015: 133). Tudi civilno družbo prečijo mnogi konflikti, zato je ne gre nasilno homogenizirati.
2. Po besedah enega od sogovorcev v naši raziskavi se je samo v Mariboru za časa vstaj vzpostavilo 12 različnih iniciativ in skupin. KOKS-u (Koordinacijskemu odboru kulture Slovenije) pripada 42 različnih kulturniških skupin, nekoč mu jih je pripadalo 44. Odboru za pravično in solidarno družbo naj bi se pridružilo približno 850 ljudi. Zato je tudi interpretacije odgovorov, ki jih ponujam v članku, treba razumeti kot določeno obliko redukcije pluralnosti glasov in ni reprezentativna za vsakega člana ali članico gibanja, ki sem ga uspel preučiti.

ter posameznikov in posameznic (Kirn 2014: 119) pa deducirati na posamezne elemente ter jih v tej posamičnosti in odnosih do drugih skupin tudi misliti.

Svojo analizo bom začel s formulacijo teze in razgrnitvijo metode preučevanja. Nadaljeval bom z orisom in identificiranjem klasičnih »novih družbenih gibanj« iz 1980. let in kulturniških skupin, ki so jim blizu (razdelek 3.1). V osrednjem delu (razdelek 3.2) se bom posvetil skupinam, ki delo novih družbenih gibanj poglobljajo in nadaljujejo v okviru spremenjenih razmer v slovenski družbeni strukturi. Na koncu (razdelek 4) bom nekaj prostora namenil tudi skupinam, ki bi jih lahko označili kot antisistemske (Arrighi 1989; Wallerstein 2004: 250–262; Wallerstein 2006: 90–100).

2 Teza in metodologija

Sociologija družbenih gibanj in kolektivnega delovanja ponuja številne definicije gibanj, ki prihajajo iz raznolikih teoretskih perspektiv (Blumer 1946/2008; Buechler 2000; Crossley 2002: 2–7; Nielsen in Cox 2013: 66; Offe 1987) in so formulirane v skladu z njihovimi temeljnimi predpostavkami (Tang 2011; Buechler 2000: 3–8, 18). Sam sprejemam definicijo Maria Dianija (1992: 13; gl. tudi Della Porta in Diani 2006: 20–22),³ ki pravi, da je družbeno gibanje »mreža neformalnih interakcij v pluralnosti posameznikov, skupin ali organizacij, ki so na podlagi skupne kolektivne identitete vpleteni v politični ali kulturni konflikt«. Definicija predpostavlja štiri dimenzije dinamike družbenega gibanja: a) mrežo neformalne interakcije, b) skupna prepričanja in solidarnost, c) kolektivno delovanje na področju konfliktna problematike, d) delovanje, ki se večinoma odvija zunaj institucionalne sfere in rutiniziranih postopkov/procedur družbenega življenja (Diani 1992: 7–18). Na podlagi eksplikacije štirih dimenzij zato postavljam tezo članka, ki pravi, da v obdobju vstaj ne moremo govoriti o vstajniškem *gibanju*, saj je umanjkal element b) iz Dianijeve definicije, tj. vzorec skupnih prepričanj, ki so ključni za karakterizacijo gibanja.

Ko bom v članku klasificiral skupine, ki so tvorile jedro vstaj, bom to storil tako, da bom interpretiral podatke, ki smo jih v raziskovalni skupini na Mirovnem inštitutu pridobili s pomočjo poglobljenih intervjujev in fokusnih skupin z aktivnimi udeleženci in udeleženkami vstaj.⁴ Ker so intervjuvanci in intervjuvanke umeščeni v različne sfere družbenega prostora, ravno s pomočjo različnih *interpretacij in reinterpretacij pomembnega družbenega dogodka* (Devine 2002: 199; Ragin 2007: 99) lahko konceptualiziram razlike, konflikte in antagonizme med njimi. Ker agensov »nič ne klasificira bolj kot njihove lastne klasifikacije« (Bourdieu 2003: 87), bo samo identificiranje vzrokov vstaj, opredeljevanje do nasilja in odra na vstajah, klasifikacija demokracije itd., ki so jih v intervjujih in fokusnih skupinah elaborirali aktivisti in aktivistke, omogočilo njihovo natančnejšo klasifikacijo in identifikacijo.

-
3. Dianijeve definiciji tako v besedilu kvečjemu dodajam dodatne dimenzije in poudarke, ki so jih opredelili in izpostavili avtorji drugih teoretskih perspektiv, njegovi definiciji, ki se mi zdi najbolj plodovita med vsemi, pa ničesar ne odzvemam.
 4. Posnetke in transkripte intervjujev ter fokusnih skupin hranimo na inštitutu, kjer je bila opravljena tudi večina raziskovalnega dela. Več o metodologiji in vzorcu gl. uvod v tokratni tematski blok Družboslovnih razprav. V svojem članku se naslanjam na interpretacijo 10 transkriptov (pogovorov z 10 vstajniškimi skupinami).

3 Razmejitev vstajniških skupin in nasprotja med njimi

V posebno izostritev nasprotij in morebitnih konfliktov med prvim in drugim valom novih družbenih gibanj me vodijo tako teoretski okvir konceptualizacije novih družbenih gibanj kot pridobljeni podatki, ki smo jih v raziskovanju pridobili. Teoretski in konceptualni okvir novih družbenih gibanj iz 1980. let se naslanja na (teoretsko) prevodno literaturo (Offe 1987; gl. tudi Mastnak 1985), ki ponuja ustrezen kategorialni aparat za interpretacijo pridobljenih podatkov. Ker je problematika novih družbenih gibanj v tukajšnjem prostoru ustrezno tematizirana in popisana (gl. Hafner Fink 1992; Jalušič 2001; Kovačič 2013; Mastnak 1992; Vurnik 2005; Vodovnik 2015), je možna tudi produktivna primerjava med skupinami prvega in drugega vala.

3.1 Stara nova družbena gibanja 1980. let

Najprej moram osvetliti lastnosti skupin, katerih vidni predstavniki, ožja vodstva ali odbori pripadajo novim družbenim gibanjem (in t. i. civilni družbi) iz 80. let prejšnjega stoletja.⁵ Mnogi so danes državljani, ki pripadajo starejši generaciji te države, katere »disidentski« habitusi in praksa so se konstituirali v nekem drugem času in državi (gl. Bibič 1997: 20–33; Vurnik 2005). Gre za skupine, ki so v panevropskem delu kapitalističnega sistema nasprotovala predvsem institucijam in usmeritvam t. i. poveljnega »keynesianskega kompromisa«, konsenza kapitalistične organizacije gospodarstva, socialne države blaginje ter liberalnih parlamentarnih demokracij (na Zahodu) ali partij (na Vzhodu) (Offe 1987: 9–12; Bembič 2012: 16–23; Wallerstein 2004: 256). V 1980. letih so v okviru Jugoslavije v ospredje postavili nacionalno vprašanje in konstituiranje države (Bibič 1997: 97–101; Kirn 2014: 108), v novi državi pa politične spremembe poskušali uveljaviti predvsem s pomočjo mehanizmov in vzvodov v »političnem polju« (Bourdieu 1991) ali kot organizacije in asociacije, ki vplivajo na nosilce državnih funkcij (Vodovnik 2015: 122–133). Zato njihovo tedanje udejstvovanje sodi k – kot temu sami pravijo – »predzgodovini« (KOKS, intervjuvanec/-ka 1) vstajništva.

V vstajah leta 2012 in 2013 so sodelovale tri takšne skupine: Koordinacijski odbor kulture Slovenije (v nadaljevanju KOKS), Odbor za solidarno in pravično družbo ter feministična skupina Nič brez nas žensk. Sklepati gre, da je to razlog, zakaj je tu še vedno možno z nostalgijo slišati o »eksistenci naroda« ali države (KOKS, intervjuvanec/-ka 1), afinitete do prakse »jugoslovanskega samoupravljanja« ali »komemoracij 2. svetovne vojne« (Nič brez nas žensk, intervjuvanec/-ka 1), pojavih in procesih, ki pri ostalih aktivistih in aktivistkah ter mlajših generacijah v odgovorih niso poudarjena.⁶ Sklepati gre, da je

5. V celotnem drugem delu članka se bo pogostokrat pojavila beseda gibanje, a je pri tem treba vedeti, da govorim o družbenih skupinah v okviru konceptualizacij t. i. novih družbenih gibanj, ki jo je najprej ekspliciral Habermas (gl. 1981/2008), izdatno pa so jo razvili Claus Offe (1987) v nemškem, Alain Tourraine (1985) v francoskem in Alberto Mellucci v anglo-ameriškem svetu (gl. Buechler 2000: 45–51; Crossley 2002: pogl. 8; Della Porta in Diani 2006: 6–9).

6. Bralca in bralko bi na tem mestu želel opozoriti, da sem v postopku pisanja, ko sem citiral odgovore aktivistov in aktivistk, njihove odgovore tehnično in pravopisno prilagodil obliki znanstvenega članka. To sem storil zato, da bi besedilo kot celota ostalo berljivo, brez spremembe tona in

v marsikateri vstajniški akciji teh akterjev/akterk šlo za sektorsko zaščito ekonomskih, kulturnih, socialnih in simbolnih interesov. »Pri pisateljih, se pravi, pri kulturnikih, za katere bi človek predpostavljaj, da bodo presegali svojo ozko skupino, se je izkazalo, da so se zbudili in aktivirali takrat, ko so bili ogroženi, medtem ko jih danes, npr. KOKS, nikjer več ne zaznaš« (Solidarnost, intervjuvanec/-ka 1). Gre za očitke o ozko definiranem uporu varčevalni politiki vlade tedanjega premiera Janeza Janše, ko je ta posegla v določene sektorje družbenih polj (znanstveno, univerzitetno, kulturno, birokratsko ipd.), kjer naj bi se ti, ki so postali z nastopom rigorozne varčevalne politike tudi eksistencialno ogroženi, organizirali »okoli ekonomskih vprašanj« (KOKS, intervjuvanec/-ka 2).⁷ Vlada je »napadla Društvo slovenskih filmskih ustvarjalcev, ukinila Ministrstvo za kulturo, zagrozila z ukinitvijo Javne agencije za knjigo« in poskušala nasilno »razdvojiti javni in zasebni sektor« (KOKS, intervjuvanec/-ka 2). Kljub temu se je KOKS tudi kasneje, v času vstaj, angažiral, člani odbora pa so sami sebi pripisali predvsem institucionalno podporo pri koordinaciji vstaj. Društvo slovenskih pisateljev je poleg tega, da naj bi »množicam dali besedo«,⁸ bilo tisto, ki je vstajniškim skupinam ponudilo prostore za sestanke koordinacije vstaj in organiziralo forume. Med drugim je organiziralo tudi tistega, ki je pokazal na heterogenost definicij in pomena dialoga ter razdvojil vstajniške skupine, 31. januarja 2013 v Cankarjevem domu (gl. Pavlišič 2013). Medtem ko ga tisti iz vrst organizatorjev, ki so se pri organizaciji oprli na svoj socialni in simbolni kapital (Bourdieu 1986), označujejo za »kongres, na katerem bi formalizirali vstajniško gibanje« (KOKS, intervjuvanec/-ka 2), ga drugi označujejo za »ne najbolj demokratično izkušnjo vstaj« (Iniciativa za demokratični socializem, v nadaljevanju IDS, intervjuvanec/-ka 1), ki jo organizira »elitistična organizacija« (Vstajniške socialne delavke, intervjuvanec/-ka 1), ki favorizira »rigidno formo nastopanja in komunikacije« (IDS, intervjuvanec/-ka 1).

Na drugi strani se starejšim udeležencem vstaj zdi, da je njihova preteklost igrala preveliko vlogo v sklepanju zavezništev, da jim določene skupine očitajo pretekle družbene angažmaje, pri čemer določeni akterji in akterke v teh očitkih neutemeljeno generalizirajo: *«.../ vstajništvo s svojim razmislekom, da ljudi ne cenimo po dejanjih, ampak po tem, kaj je nekdo bil, ali je bil član kakšne stranke ali politik. Del vstajništva je cenil, če do sedaj nisi bil nikjer aktiven, bil pa si okužen, če si se v preteklosti na določenem področju družbeno angažiral. Pri tem niso gledali na to, kaj konkretno je nekdo počel v življenju (Odbor za solidarno in pravično družbo, intervjuvanec/-ka 1).*

hitrosti naracije. Verjetno ni treba posebej opozarjati, da se kljub temu vsebina povedanega ni spreminjala. Menim tudi, da je dovolj, če označim, kateri protestni skupini ali gibanju posameznik ali posameznica pripada, ohranjam pa njuno anonimnost, saj menim, da identiteta sogovorcev in sogovork ni ključna za argument, ki ga razvijam.

7. Ekonomski boj se je začel na simbolni ravni z javnimi pismi in razglasi. KOKS je namreč nastal dobro leto pred množičnimi vstajami v Sloveniji, saj je že »pred nastopom Janševe vlade ta razglasila, da ministrstva za kulturo ni več« (KOKS, intervjuvanec/-ka 1).
8. Ta izjava pravzaprav pripada aktivistom Vseslovenske ljudske vstaje (v nadaljevanju VLV), ki so aktiviste KOKS-a k skupnemu boju prepričevali z revolucionarnimi besedami pamfletnega stila: »Vi nam daste besedo, mi pripeljemo množice«.

Razcep v protestnem vrenju je viden tudi, kadar podrobno preučimo skupine enega izmed klasičnih »novih družbenih gibanj« (Offe 1987: 15), tj. feministično gibanje, ki je, kot bi rekla Hannah Arendt, razdeljeno v »neštete klike, ki niso niti frakcije« (Arendt 2006: 14). Aktivistke Nič brez nas žensk v svojih odgovorih izdatno zagovarjajo boj skozi institucije in organizacije političnega polja, pa čeprav iz lastne zgodovinske izkušnje strankarsko politiko vidijo kot »produkt kapitala, saj je v Sloveniji v 1990. tisti, ki je imel več denarja, zbral somišljenike, opredelil, s tem pa tudi vodil strankarski boj« (Nič brez nas žensk, intervjuvanec/-ka 1). Kljub temu se je feministična skupina kot celota v delovanju navzven in v naslavljanju svojih zahtev naslonila na lokalno socialdemokratsko stranko (Združeno listo socialnih demokratov, današnje Socialne demokrate), boj za enakopravnost žensk pa večinoma bojevala skozi »spremembe volilne zakonodaje«, promocijo »elektronskih volitev«, formalni »stik in pritisk na ministre«, »debate v državnem svetu in zboru«, v času vstaj pa predlagala celo svojo »vlado v senci« (Nič brez nas žensk, intervjuvanec/-ka 1). Eni od skupin, Feministični Akciji (v nadaljevanju FemA), se je ta »državni feminizem«, kot ga imenujejo, zdel »precej nedemokratičen« (FemA, intervjuvanec/-ka 1), zato so se v času vstaj od skupine Nič brez nas žensk ločile. Aktivirajo se »na pobude posameznic« iz lastne skupine, same sebe pa razumejo kot »neko instanco pritiska na politiko« (FemA, intervjuvanec/-ka 1). FemA tako stoji na določenem kontinuumu med novimi družbenimi gibanji prvega in drugega vala. Poskus sodelovanja z Vstajniškimi socialnimi delavkami, ki so jim teme s področja feminizma blizu in jih uvrščam v drugi val novih družbenih gibanj, namreč ni uspel, saj so Vstajniške socialne delavke »skeptične do političnega angažmaja Fem-e« (FemA, intervjuvanec/-ka 1).

3.2 Drugi val novih družbenih gibanj – kritika predhodnikov in preoblikovanje boja

Določen segment vstajniških skupin je moč konceptualizirati znotraj teorij o novih družbenih gibanjih, predvsem Offejeve (1987), a bi bilo, če želim skupine iz razdelka, ki ga bom razvil tu, ustrezno tematizirati, določene vidike Offejeve teorije treba aktualizirati. Ko v okviru novih družbenih gibanj govorim o aktualizaciji, se pojavi pertinentno vprašanje: katera gibanja so potemtakem nova, tista iz 1970. in 1980. let ali tista, ki njihovo delo v preoblikovani obliki nadaljujejo? Na mnoge kritike, ki so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja opozarjale, da nova gibanja, gledano zgodovinsko, niti niso tako nova (gl. Calhoun 1993), je odgovoril Stephen Buechler, ko je opozoril, da t. i. novih družbenih gibanj ne smemo ločevati od (analize) družbenih struktur, v katerih nastajajo, saj ne nastajajo v izolaciji. Tisto, kar je potemtakem na novih družbenih gibanjih (današnjih in tedanjih) novo, je preoblikovano družbeno okolje, v katerem se ta gibanja konstituirajo.⁹ Novi so narava,

9. »Nič novega ni v moralnih zahtevah in načelih, kot so dostojanstvo in avtonomija posameznika, integriteta fizičnih življenjskih razmer, enakost in participacija ter miroljubne in solidarnostne oblike družbene organizacije. Vse so predhodno ukoreninjene tako v modernih političnih filozofijah, estetskih teorijah in gibanjih (delavskih kot buržoaznih) zadnjih dveh stoletij. V tem smislu nova gibanja niso ne predmoderna ne postmoderna, temveč so le sodobniki družb, v katerih živijo« (Offe 1987: 42).

delovanje, mehanizmi in vzvodi družbenih struktur, na katere odgovarjajo (Buechler 2000: 49–50), zato jih od teh struktur nikakor ne smemo ločiti niti jih ločeno analizirati.¹⁰ Problematika skupin, ki jih lahko štejeemo v prenovljen boj novih družbenih gibanj, ohranja fokus »protijavnosti« oz. »alternative« iz 80. let prejšnjega stoletja (gl. Vodovnik 2015: 125). Vprašanja se še vedno večinoma predstavljajo z ekonomske eksploatacije in razrednega antagonizma v vprašanje dominacije in eksploatacije, ki nima nujno ekonomskega pomena. Opozarjajo na različne dimenzije kakovosti življenja, osredotočajo se na posameznikovo samorealizacijo, participacijo, človekove pravice – na prevlado moških nad ženskami, dominacijo birokracije ali tehnokracije nad delavci, aktivirajo se, ko se vzpostavi konflikt na področju lokalne ekologije ali mestne problematike (Habermas 2008: 201; Vodovnik 2015: 126). Ker enakopravnih medsebojnih odnosov, dinamike vojaške racionalizacije ali ekološke katastrofe ne morejo vzpostaviti oz. rešiti dominantne politične in ekonomske institucije, ki jih mnogokrat celo povzročijo, se novim družbenim gibanjem drugega vala zdi nekonsistentno, če bi se pri iskanju rešitev oprli ravno nanje (Offe 1987: 45; gl. spodaj).

Toda skupine drugega vala skupinam s konca 1980. in začetka 1990. let očitajo institucionalnost in hierarhičnost, željo po transformaciji družbe v okviru strategije prevzemanja državne oblasti, vse očitke pa dodatno vpnejo še v protikapitalistično kritiko.¹¹ Radikalnejši in anarhistični tokovi disidentstva so se na Zahodu pojavili ravno zato, ker so se aktivisti in aktivistke prvega vala vključili v stranke in institucije ter se organizirali v (včasih precej hierarhično organizirane) skupine pritiska (Bibič 1997: 24–26 in 111; Crossley 2002: 165), ki v svoje programske teze vključujejo le nekaj več retorike o ekologiji, seksizmu ali rasizmu (gl. Wallerstein 2004: 256–257).

Ker so se od konca 1980. let preoblikovali institucionalni mehanizmi organiziranosti političnega polja, ki je v Sloveniji danes organizirano na način liberalne parlamentarne demokracije in tekme hierarhično organiziranih političnih strank (Bibič 1997: 94; Vodovnik 2015: 122), se pomemben del fokusa tovrstnih vstajniških skupin premakne na poglobitev demokracije in kritiko mehanizmov parlamentarizma. Zato sledijo anarhističnim metodam organiziranja odnosov v obliki horizontalnih mrež, samoorganiziranih skupin in avtonomnih iniciativ ter organizacij samoupravljanja (Korošec 2014: 36).

Iniciativa mestni zbor (IMZ), ki organizira »neposredno-demokratične skupščine« (ibid.), t. i. mestne zборе v mariborskih soseskah in krajevnih skupnostih, si prizadeva, da vsi zbori delujejo v skladu z dvema organizacijskima načeloma: načelom konsenza in načelom »direktne akcije«. »O določeni zadevi se debatira tako dolgo, dokler se ne

10. Nova družbena gibanja prvega vala so se v 1960. letih namesto na industrijski konflikt med kapitalom in delom osredotočila na vprašanja ženske osvoboditve in enakosti, zaščite okolja in demilitarizacije (Diani in Della Porta 2006: 6–9). Wallerstein (2006: 256–257) piše o zavračanju »strategije dveh korakov« in dvom v državo, proti kateri so ta gibanja usmerila svoje delovanje. Vsaka doba generira svoja vprašanja; drugi val gibanj jih, kot bom pokazal v tem razdelku, zato postavlja drugače.

11. K drugemu valu novih družbenih gibanj umeščam skupine Vstajniške socialne delavke, mariborsko skupino Iniciativa mestni zbor (v nadaljevanju IMZ), Feministična akcija (FemA) in tri skupine, združene v Mrežo za neposredno demokracijo (v nadaljevanju MND).

doseže popolnega strinjanja zbranih občanov, ko zadevi nihče več ne nasprotuje¹² (IMZ, intervjuvanec/-ka 1). Tako deluje IMZ tudi navznoter, vse odločitve znotraj naše skupine se sprejemajo s konsenzom, »vodij ni, ni uradnega govorca ali govorka – zavestno« (IMZ, intervjuvanec/-ka 2). Te skupine sledijo ideji prefiguracije oz. prefigurativne politike kot načina političnega organiziranja in delovanja, ki je svoj zagon dobila predvsem v zadnjih štirih desetletjih, kjer je »pot že del cilja« (Korošec 2014: 51), s katerimi družbena gibanja ustvarjajo prihodnost v sedanjosti oz. vsaj deloma prefigurirajo družbene spremembe, za katere si prizadevajo (Della Porta 2009: 87–89; Vodovnik 2015: 75) in kjer demokracija postane prejšnji način življenja, in ne oblika vladanja (Bibič 1997: 12). Podobno kot deluje IMZ, deluje tudi FemA:

Predlagateljica, tista, ki se na določenem področju čuti bolj kompetentno ali angažirano, prevzame vodenje, izdelavo ali pripravo (dokumenta, izjave, intervencije; op. M. R.) in jo koordinira. Zbirajo se mnenja, vsaka stvar gre v debato, v dodatne ideje, predloge. Potem se izoblikuje enoten dokument. Na posameznici je, koliko naštudira zadevo, na drugih pa, da to korigirajo in gledajo, da je vse, kar je ključnega, tudi zajeto (FemA, intervjuvanec/-ka 2).

Ena od novosti te politične paradigme novih družbenih gibanj je intrinzična vrednost delovanja, ki posledično politične spremembe veže na revolucijo vsakdanjega življenja (Offe 1987: 15; Vodovnik 2015, 127), na vprašanja zdravja, telesa in spolne identitete, lokalnega, mestnega in neposrednega okolja (Offe 1987: 15). Upor se konstituira proti tendencam »kolonizacije življenjskega sveta« (Habermas 2004), kolonizacije posameznikovih dispozicij in shem habitusa (Bourdieu 2002), ki jih kolonizirajo procesi ekonomsko-administrativnega kompleksa, birokratizacija, pretirana regulacija in ekstenzivnejši nadzor (Habermas 2008: 201–203; Offe 1987: 15–16).

Kljub temu da so dominantne institucije pretoge in diskreditirane, pa tisti, ki uporabljajo nekonvencionalne prakse politične akcije, tega ne počno zato, ker bi jim manjkale (ali se jih ne bi zavedali) izkušnje z razpoložljivimi konvencionalnimi oblikami politične participacije; nasprotno, ti nekonvencionalni akterji so razmeroma izkušeni v uporabi konvencionalnih vzvodov in mehanizmov in pogosto frustrirani zaradi njihovih omejitev (Offe 1987: 45–46). Ali kot pravijo intervjuvanke: »Me želimo okrepiti socialno delo, vendar takšno socialno delo, kot bi ga me želele. Takega, ki ni preveč birokratsko in nadzorniško usmerjeno in ki ne samo sledi sistemu, državi in samo izvaja zakone, ampak takšno, ki je bolj radikalno« (Vstajniške socialne delavke, intervjuvanec/-ka 1).

Kako funkcionira državni feminizem ali aktualne ustanove, ki naj bi reprezentirale žensko problematiko? Zdi se mi, da preferirajo »mainstreamovske« teme, ki niso

12 Drugo načelo, načelo »direktne akcije«, določa, da »ko nekdo nekaj predlaga, pri izvedbi predloga tudi sodeluje. Ponavadi se ustvari delovna skupina ali določi ustrezno število udeležencev zbora, ki potem naredijo tisto, za kar so se dogovorili. A na vsak način se hočemo izogniti temu, da bi kdorkoli delal karkoli namesto nekoga drugega. Torej, če imaš problem, se moraš angažirati sam, da boš ta problem rešil« (IMZ, intervjuvanec/-ka 1). V skladu z obema načeloma so usklajeni tudi notranji odnosi v Anarhistični fronti Posavje, kar so nam v fokusni skupini potrdili sogovorniki Anarhistične fronte.

problematične, so omejene in neproblematične. Ko se pa dejansko poskuša nekaj doseči, ko imaš neki javni ali pa družbeni cilj, gre ta po klasični ospoljeni delitvi (FemA, intervjuvanec/-ka 1).

Akcijski prostor novih družbenih gibanj drugega vala je prostor neinstitucionalne politike in ni zagotovljen ne v doktrinah ali praksah liberalne demokracije ne v mehanizmih socialne države (Offe 1987: 14). Predmet kritike je zato tudi ideja predstavnosti poklicnih interesov in institucionalizirane organizacije klasičnega delavskega boja, ki so del korporativistične državne ureditve:

Sindikati so hierarhična organizacija, ki s pomočjo hierarhije vzpostavi to, da se množica na protestu zbere. Imeli so priložnost, da v vstajah zahtevajo vse tisto, kar se je od leta 1991 v Sloveniji izgubilo. Ko imaš ti nekaj deset tisoč ljudi na ulici, si lahko privoščiš, da ustaviš državo za nekaj dni pa rečeš, zdaj se bomo pa malo drugače pogovarjali (MND, intervjuvanec/-ka 1).

To pomeni, da začne skupina, ki je v samem temelju antietatistična, iz praktične nuje aktivizma in strukture, v kateri deluje, preučevati mehanizme in strukture države, saj lahko deluje le skozi njo: »Sedaj se želimo pravno lotiti tudi preoblikovanja državne zakonodaje; državne zato, ker ne moreš vsega urediti na občinski ravni oziroma skoraj nič ne moreš urediti na občinski ravni« (IMZ, intervjuvanec/-ka 2).

Potrjuje se, kot je dokazoval že Offe (1987: 41), da zunajinstitucionalnih oblik akcije, ki jih zagovarjajo aktivisti in aktivistke teh skupin, ne uporabljajo in upravičujejo v imenu eksplicitno izražene revolucionarne politične doktrine, ampak eksplicitno s sklicevanjem na nesposobnost učenja in strukturno pomanjkanje odzivnosti uveljavljenih institucij.

Vse uradne strukture so huda omejitev. Bolj kot ne je naša država strukturirana tako, da ljudem na nobeni točki ni dana možnost karkoli urediti. Sploh pa ne morejo urediti ničesar, če so organizirani kot kolektivna enota. Če greš na občino, obstajajo upravni postopki, da ti dokumente uredijo. Če pa hočeš pravno-formalno vplivati na dogajanje, v skupnih organih /.../, za to pa nimaš nobene možnosti in ti ostanejo samo neformalni pritiski. Opozarjaš, gnjavaš, kritiziraš po časopisih in upaš, da se tisti na oblasti odzovejo (IMZ, intervjuvanec/-ka 2).

Ne gre namreč pozabiti, da izkušnja nekaterih vstajnikov in vstajnic s policijskim nasiljem ni zgodovinsko vpeta v boj proti partijskim režimom, saj tudi izvršilna oblast, ki se konstituira v okviru strankarsko organiziranega polja parlamentarne demokracije, za zatrtje upora aktivira represivni aparat države. »V Mariboru je bil naboj drugačen kot v drugih mestih. Militarizirana policija na konjih, množične in neselektivne aretacije, slabša-len odnos do aretiranih, odrekanje zdravniške pomoči in sanitarij, za slovenske razmere pospešeni sodni postopki, politične preference sodnikov, ki vplivajo na izrek kazni itd.« (Svoboda vstajnikom, intervjuvanec/-ka 1).

Offe (1987: 42) eksplicitno poudarja, da vrednote novih družbenih gibanj sploh niso nove. Kar je novo, je dvom, da bodo njihove lastne vrednote ali celo vrednote samih institucij, ki jih kritizirajo, uveljavljane v okviru delovanja dominantnih institucij, kot so lastnina in tržni mehanizmi, strankarski parlamentarizem, nuklearna družina ali institucije množične kulture in množičnih komunikacij. In tako kot so »sindikalisti kot člani ekonomsko-socialnega

sveta dosegli zgolj to, da se socialne pravice niso izlile iz vreče, temveč iz nje kapljajo ven počasi« (MND, intervjuvanec/-ka 2), tako različnih ljudi

ne more predstavljati omejeno število predstavnikov v parlamentu, /.../ ki izgubijo stik z realnostjo, ko vstopijo v parlament, ker imajo zelo visoke plače in privilegije, živijo zelo ugodno, zelo lagodno življenje, posebej po nekaj letih v parlamentu, in ne vedo, kaj pomeni, če si reven, če ne moreš dobiti službe, če si nadzorovan (Vstajniške socialne delavke, intervjuvanec/-ka 2).

To, kar problematizirajo ti aktivisti in aktivistke, torej »niso vrednote, ampak način uresničevanja vrednot in predpostavljene povezave med zadovoljitvijo različnih vrednot« (Offe: ibid.) Gibanja pa se z neuresničevanjem deklariranih vrednot srečujejo na mikroravni vsakodnevne aktivistične prakse:

V Radvanju so ravno s pomočjo mestnega zbora v pol leta delovanja dobili ambulanto, za katero so prosjali in jim je bila obljubljena že pred leti. In z njihovo pomočjo so potem uredili prostore in vse potrebno in v nekaj mesecih so to ambulanto tudi imeli (IMZ, intervjuvanec/-ka 3).

Ali podobno: »Do lanskega leta smo na eni ulici 30 let čakali na prehode za pešce, dobesedno 30 let. Prvi papir je iz leta 1982, ko so zahtevali prehod, in ga niso dobili. Vse do lanskega leta, ko smo organizirali akcijo in ‚zebro‘ najprej narisali sami« (IMZ, intervjuvanec/-ka 2).

4 Antisistemska gibanja in različni pogledi na preseganje kapitalizma

Na koncu naj osvetlim še skupine, ki si prizadevajo za spremembe kapitalističnega družbenega reda in njegovih osrednjih institucij in ki bi jih lahko v jeziku teorije svetovnih sistemov opredelili kot antisistemska družbena gibanja (Arrighi 1989; Wallerstein 2004: 250–255; Wallerstein 2006: 90–100, 135), saj po prepričanju teh skupin večino temeljnih družbenih konfliktov generirajo mehanizmi, značilni za kapitalizem.¹³ V času vstaj, ki ga preiskujem, mislim predvsem na socialistične in socialdemokratske stranke ter anarhistično gibanje. Da bi jih lažje razlikovali, lahko na tem mestu razliko med skupinama označimo kot razliko med organizacijami, ki želijo postati institucionalizirana ali »gibanja od zgoraj« (Nilsen in Cox 2013: 66–73), in mrežami, ki jih označimo kot »gibanja od spodaj« (ibid: 73–79). Manj ustrezno razlikovanje bi bilo tisto, ki bi prvo skupino označilo kot reformno in drugo kot revolucionarno (gl. Blumer 2008: 71). Temeljna razlika med skupinama se manifestira v razpravi o strategiji, tj. kako strateško in taktično uporabiti ali napasti državo, da bi odpravili strukture kapitalističnega reda (Wallerstein 2004: 251). Prva skupina želi temelje družbenih razmerij spremeniti skozi mehanizme in vzvode obstoječih institucij,

13. Izredno kompleksne pojave, kot sta kapitalizem in revolucija, na tem mestu poenostavljam, hkrati pa se zavedam, da bi morala biti fokus natančnejšega analitičnega pretresa. Za potrebe tukajšnje argumentacije jasnost obeh pojmov ni tako pomembna, zato ju zaenkrat sprejemam nekritično in ju puščam v njuni splošnosti, s tem pa na žalost tudi v relativni nejasnosti.

aparatov in polj države, organizirajo se v politične stranke in se skušajo povezati z obstoječimi sindikati. Ker svoj boj nadaljujejo v političnem polju (Bourdieu 1991), to implicira tudi boj za prevzem nadzora nad mehanizmi, ki *upravljajo* pod sisteme oz. polja v državi, nad birokratskim poljem, nad političnim poljem, nad ekonomskim poljem, da bi prišli do željenega cilja: radikalne transformacije kapitalističnega sistema. Tu se pokaže jasen konflikt med skupinami, ki se organizirajo s pomočjo anarhističnih metod organiziranja, in tistimi, ki zagovarjajo boj v okviru prevzetja oblasti. Anarhisti in nova družbena gibanja drugega vala opozarjajo stranke, da si država lasti monopol nad legitimno fizično prisilo (Weber 1992: 22, 58), tisti, ki si prizadeva za prevzem »državne oblasti«, pa si prizadeva tudi za prevzem nadzora nad represivnimi aparati države (kot so sodišča, policija, vojska, zapori, uprava, ki delujejo s silo in prisilo) (Althusser 2000: 68–71). Ali kot pravi eden od intervjuvancev: »Parlamentarna demokracija ima svoje omejitve, in ko pride do svoje omejitve, potem ureja javni red in mir s posebnimi enotami policije, ki imajo takšna pooblastila, kot jih imajo. To je pa pač pretepanje, špricanje s solzilcem. Če pa to ne zadostuje, ima pa še vodne topove, helikopterje, konje ipd.« (MND, intervjuvanec/-ka 1).

4.1 Anarhistično gibanje

Na žalost se moram poglobljeni razpravi o anarhističnem gibanju in njegovi vlogi v vstajah izogniti, saj smo v raziskavo uspeli vključiti le eno od anarhističnih skupin, združenih v Federacijo za anarhistično organiziranje (FAO).¹⁴ Njihova spoznanja in razmišljanja tako žal niso dovolj reprezentativna, da bi bralcu ali bralki ustvarila celovitejšo podobo gibanja, saj je tudi anarhizem, kljub temu da navzven pogostokrat deluje konsistentno, homogeno in enotno, notranje heterogen, konflikten in topološko pluralen (Korošec 2014: 31).¹⁵ Anarhistično gibanje omenjam zato, ker je pomembno za razpravo, ki jo razvijam v tem članku. Menim namreč, da je zgolj v primeru anarhistične fronte moč govoriti o gibanju, v pomenu definicije, ki jo je razvil Mario Diani (1992). Pri slovenski Federaciji za anarhistično organiziranje (FAO) (gl. Korošec 2014: 45–49), ki povezuje osem aktivnih skupin ter številne posameznike in posameznice, gre za neformalno mrežo, in ne za rigidno strukturo, ki temelji na skupnih prepričanjih in verjetjih, ki se mobilizira glede konfliktnih tematik in v svojem delovanju pogosto uporablja obliko protesta (Diani 1992: 7–18). Anarhistično gibanje predstavlja (in bi moralo predstavljati) pomemben segment antisistemskih protestnih skupin (Arrighi 1989; gl. Wallerstein 2004: 251), saj nasprotuje »kapitalizmu, razrednemu sistemu izkoriščanja, ki temelji na protislovju med delom in kapitalom in se zavzema za spremembe v smeri nekapitalističnih odnosov, svobode, enakosti in solidarnosti« (Korošec 2014, 34). V tem so podobni socialističnim strankam in sindikatom, hkrati pa so politične stranke in drugi sistemi predstavnštva zanje pomembni elementi družbene ureditve, ki omogočajo in reproducirajo odnose hierarhije, prisile, izkoriščanja, zatiranja in dominacije, zato zanje temeljnih družbenih sprememb ni mogoče doseči skozi institucije sistema (ibid: 46).

14. Gre za aktivistke in aktiviste, združene v Anarhistično fronto Posavje.

15. Vlogo anarhističnega gibanja v kontekst slovenskih vstaj umesti Korošec (2014: 47).

4.2 Institucionalni boj

Stranki, ki v praksi zasledujeta strategijo dveh korakov, tj. »povzpni se na oblast, nato pa izrabi oblast za transformacijo družbe« (Wallerstein 2004: 43–44), in ki sta se konstituirali neposredno med vstajami in po njih, sta dve. Prva je Solidarnost, v katero so se združili aktivisti in aktivistke iz Odbora za pravično in solidarno družbo, frakcij Vseslovenske ljudske vstaje ter posamezniki in posameznice iz skupine Neposredna demokracija zdaj (Kirn 2014: 125–126).¹⁶ V intervjujih so predstavniki Solidarnosti eksplicitno izrazili svojo »zadržanost do samoupravljanja«, simpatizirajo z alternativnimi oblikami ekonomije, ki same po sebi ne presegajo kapitalizma in kapitalistične logike, kot so »kooperative ali socialno podjetništvo«, in dvomijo »da z rdečo zvezdo lahko rešimo sistemske probleme« (Solidarnost, intervjuvanec/-ka 1). Druga je Iniciativa za demokratični socializem, ki je v slovenskem javnem prostoru popularizirala to sintagmo in ki želi »principe demokracije razširiti na področje ekonomije, šolstva, kulture«, kjer socializem na demokratičnih temeljih pomeni »soppravljanje in soppravljanje podjetij s strani zaposlenih in lokalne skupnosti, države s strani državljanov in lokalnih skupnosti itd.« (IDS, intervjuvanec/-ka 1). Med člani obeh strank obstaja določena ideološka in programska distanca, ki ju ločuje. Kot je povedal eden od intervjuvancev: »IDS je bil vselej na izrazito – kako bi jih imenoval – ostrih ideoloških stališčih, s katerimi je pojasnjeval, da se mi preprosto pretvarjamo, da smo leva stranka, da smo mi pravzaprav samo neka spremenjena ali olepšana sredina, kozmetična sredina in da se z nami ne morejo povezati« (Odbor za pravično in solidarno družbo, intervjuvanec/-ka 2).

Strankama so skupni poskusi, s katerimi želijo nedemokratične institucije demokratizirati od znotraj, tj. poskusi demokratizacije lastnih strankarskih struktur. Obe sta v svoj notranji ustroj poskusili integrirati nekatere mehanizme in vzvode neposredne demokracije, horizontalizma, deliberacije in večje participacije članov (gl. Cohen in Fung 2004; Della Porta 2009: 81–82). Stranka Solidarnost eksperimentira z »notranjim elektronskim participativnim odločanjem o delu strankinega proračuna«, IDS pa je

temelj odločanja s predsednika in predsedstva prestavila na lokalne odbore in povolilni ali morebitni letni elektronski kongres, kjer se sprejemajo vse ključne, finančne, kadrovske, statutarne in programske odločitve [ter] s statutom omejila število mandatov v Državnem zboru, da ne bi prišlo do personifikacije stranke.

Gre za spodbudne demokratične težnje v procesih institucionalizacije protestnih zahtev in neučinkovitosti vztrajanja pri obliki protesta kot strategije spreminjanja sveta. Toda notranjedemokratične tendence so v tem trenutku prešibke in notranja demokracija posameznih strank ne more izničiti učinkov nedemokratično organiziranega političnega, gospodarskega in medijskega polja ter specifičnega odnosa, ki vztraja med njimi (gl. Crouch 2013; Champagne 2005: 50–51; Darras 2005: 160–164). Tu je izkušnja IDS, ki so ji volivci in volivke na zadnjih parlamentarnih volitvah v okviru koalicije Združene levice podelili štiri mesta v parlamentu, izredno pertinentna. Opažajo in odgovarjajo,

16. Solidarnost je na parlamentarnih volitvah leta 2014, po vstajah, sklenila zavezništvo s sredinsko Socialdemokratsko stranko, s katero sta družno nastopili na volitvah.

da se »medijsko polje omejuje na en ali dva privlačna javna obraza, ki sta privlačna za znatnejši del volilnega telesa in ju dojema kot zastopnika« gibanja ali stranke, »medtem ko posameznik ali posameznica z relevantnimi poudarki ne moreta priti v ospredje«. Strukturna logika »parlamentarizma«, kot mu pravijo, tako hkrati omogoča in ogroža obstoj stranke, saj »je oseba, ki je v ospredju, pod izrednim nadzorom, zato njen simbolni ali medijski propad ali pa izstop iz stranke – ne glede na to, kako notranje demokratična je – stranko lahko uniči« (IDS, intervjuvanec/-ka 1). Opazke so v skladu s težnjami, ki sem jih popisal drugje (Ribač 2016), zato argumentov o »železnem zakonu oligarhije« (Robert Michels) ter strukturnih transformacijah političnih polj in vplivov na posameznike ali stranke na tem mestu ne bi ponavljal (gl. Bourdieu 1991; Crouch 2013: 55–56 in 70–72).

Kot obstaja določeno nasprotovanje med idejnima zasnovama obeh »vstajniških« političnih strank, tako med različnimi antisistemskimi skupinami ostaja temeljno nestrinjanje glede strategije transformacije družbenih razmerij. Medtem ko določene skupine, ki se združijo v stranke, poskušajo spreminjati razmerja med razredi s »parlamentarizacijo in nacionalizacijo zahtev« (Buechler 2000: 9), druge poudarjajo avtonomijo in družbeno spremembo »brez boja za oblast« (Holloway 2004).

5 Sklep

V članku sem poskusil pokazati, da so skupine, ki so tvorile vstajniško protestno jedro, prečila mnoga nasprotja in celo konflikti, ki opredeljujejo njihov položaj v skupnem, vstajniškem delovanju. V svojem članku sem se osredotočil ravno na vozlišča konfliktov in antagonizmov med skupinami. S tem sem želel pokazati, da je družboslovno antinomijo med konsenzom in konfliktom (Tang 2011: 231–232) kot osrednjim problemom sodobnega političnega življenja (Bibič 1997: 90) ravno zaradi političnih fenomenov, kot so vstaje, treba preseči. Ravno nasprotujoče si dispozicije pa so obenem tudi tiste, ki mi v interpretaciji odgovorov omogočajo natančnejšo klasifikacijo skupin. Čeprav je bilo v odgovorih, ki so jih dali intervjuvanci, zaznati visoko mero solidarnosti, pa o skupnih prepričanjih, ki bi jih imele vse vstajniške skupine, zagotovo ne moremo govoriti. Pluralnost razlik je inherentna tudi protestni dinamiki, in kljub temu da protest predpostavlja minimalno raven konflikta z »drugim«, ga prečijo konfliktna razmerja, antagonistični odnosi in raznolikost zahtev (gl. Dahrendorf 2004; Della Porta 2009: 73–75; Kirn 2014: 120; Wallerstein 2006: 94–97). Skozi raziskovalni proces se je pokazalo, da so šli aktivisti in aktivistke različnih družbenih skupin na ulice in trge iz mnogoterih in raznolikih vzrokov, nagibov, interesov, ocene resnosti situacije itd. Različne in celo diametralne poglede imajo na moč in položaj države v kapitalističnem sistemu, vlogo govorniškega odra na vstajah, na pojav nasilja na protestih, centralizacijo vstaj v Ljubljani, na hierarhije in vlogo političnih strank ter policije v družbenem življenju. Zato o enotnosti skupin ali pojavi »vstajniškega« gibanja (gl. Diani 1992: 7–18) ne moremo govoriti.¹⁷

17. Pokazalo se je tudi, da je v trenutni konstelaciji sil odločitve nasprotnikov lažje blokirati kot implementirati. Koalicije, ki nastopijo negativno (proti konkretnemu nasprotniku ali neposrednemu cilju), namreč lažje tolerirajo in ohranijo svoje notranje kontradikcije ter kljub inherentnim konfliktom nastopijo koherentno (Rosanvallon 2008: 15).

Toda kljub konfliktom, ki prečijo tukajšnje vstajniške skupine, med večinskim delom vstajnikov in vstajnic o(b)staja specifičen konsenz: vstaje niso uspele odstraniti vzrokov lastnega vznika, a so kljub temu primorane v »hibernacijo« (Odbor za pravično in solidarno družbo, MND). Nekatere skupine želijo radikalnejšo transformacijo doseči v okviru parlamentarnih procedur in političnega polja, mnoge ostajajo aktivne v svojem lokalnem okolju in na mikro-ravni intersubjektivnih interakcij. Nujnost njihove skupne intervencije in ponoven množični prihod v javni prostor bo vzpostavil nek kontingenten družbeni dogodek – dogodek, ki ga zaradi kontingentnosti vzrokov, ki ga bodo povzročili, ni mogoče napovedati.

Literatura

- Althusser, Louis (2000): Izbrani spisi. Ljubljana: Založba *cf.
- Arendt, Hannah (2006): Med preteklostjo in prihodnostjo. Šest vaj v političnem mišljenju. Ljubljana: Krtina.
- Arrighi, Giovanni, Hopkins, Terrence, in Wallerstein, Immanuel (1989): Antisystemic movements. London: Verso.
- Bembič, Branko (2012): Kapitalizem v prehodih. Politična in ekonomska zgodovina Zahoda po drugi svetovni vojni. Ljubljana: Založba Sophia.
- Bibič, Adolf (1997): Politološki preseki: civilna družba in politični pluralizem. Ljubljana: FDV.
- Blumer, Herbert (1968/2008): Social movements. V V. Ruggiero in N. Montagna (ur.): Social Movements. A Reader: 64–72. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1986): The Forms of Capital. V J. G. Richardson (ur.): Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education: 46–58. New York, Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre (1991): Language and symbolic power. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (2002): Praktični čut I. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Bourdieu, Pierre (2003): Sociologija kot politika. Ljubljana: Založba *cf.
- Buechler, Steven M. (2000): Social Movements in Advanced Capitalism. Oxford: Oxford University Press.
- Calhoun, Craig (1993): »New Social Movements« of the Early Nineteenth Century. Social Science History, 17 (3): 385–427.
- Champagne, Patrick (2005): The »Double Dependency«: The Journalistic Field Between Politics and Markets. V: R. Benson in E. Neveu (ur.): Bourdieu and the Journalistic Field: 48–63. Cambridge: Polity Press.
- Cohen, Joshua, in Fung, Archon (2004): Radical Democracy. Swiss Journal of Political Science, 10 (4): 23–34.
- Crossley, Nick (2002): Making sense of social movements. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Crouch, Colin (2013): Postdemokracija. Ljubljana, Krtina.
- Dahrendorf, Ralf (2004): K teoriji družbenega konflikta. V F. Adam in M. Tomšič (ur.): Kompendij socioloških teorij, 225–236. Ljubljana: Študentska založba.
- Darras, Eric (2005): Media Consecration of the Political Order. V: R. Benson in E. Neveu (ur.): Bourdieu and the Journalistic Field: 156–173. Cambridge, Polity Press.

- Della Porta, Donatella, in Diani, Mario (2006): *Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Della Porta, Donatella (ur.) (2009): *Democracy in Social Movements*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Devine, Fiona (2002): *Qualitative Methods*. V D. Marsh in G. Stoker (ur.): *Theory and Methods in Political Science: 197–215*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Diani, Mario (1992): *The concept of social movement*. *The Sociological Review*, 40 (1): 1–25.
- Fink Hafner, Danica (1992): *Nova družbena gibanja – subjekti politične inovacije*. Ljubljana: FDV.
- Habermas, Jürgen (2004): *Druga vmesna obravnava: sistem in življenjski svet*. V F. Adam in M. Tomšič (ur.): *Kompilacija socioloških teorij*, 239–244. Ljubljana: Študentska založba.
- Habermas, Jürgen (1981/2008): *New Social Movements*. V V. Ruggiero in N. Montagna (ur.): *Social Movements. A Reader: 201–205*. London: Routledge.
- Holloway, John (2004): *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.
- Jalušič, Vlasta (2001): *Ideologija in realnost civilnih družb: Slovenija in naslednice nekdanje Jugoslavije ter primer feminističnih skupin*. V D. Fink Hafner in M. Haček (ur.): *Demokratski prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, 173–196. Ljubljana: FDV.
- Kirn, Gal (2014): *Slovenia's social uprising in the European crisis: Maribor as periphery from 1988 to 2012*. *Stasis*, 2 (1): 106–129.
- Korošec, Peter (2014): *Ideje in prakse organiziranega anarhizma pri nas (1999–2014)*. *Časopis za kritiko znanosti*, 42 (257): 30–52.
- Kovačič, Gorazd (2013): *Misliti prelome, lomiti ideologije*. Ljubljana: Revija 2000.
- Kurnik, Andrej (2013): *Artikulacije potrebujejo neartikuliran bes.* *Časopis za kritiko znanosti*, XL (254): 11–20.
- Mastnak, Tomaž (ur.) (1985): *Socialistična civilna družba?* Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS.
- Mastnak, Tomaž (1992): *Vzhodno od raja: Civilna družba pod komunizmom in po njem*. Ljubljana: DZS.
- Meiksins Wood, Ellen (1990): *The uses and abuses of 'civil society'*. *The Socialist Register*, 1990: 60–84.
- Nilsen, Alf Gunvald, in Cox, Laurence (2013): *What Would a Marxist Theory of Social Movements Look Like?* V C. Barker, L. Cox, J. Krinsky in A. Gunvald Nilsen (ur.): *Marxism and Social Movements*. Boston: Brill.
- Offe, Claus (1987): *Nova družbena gibanja: izziv mejam institucionalne politike*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Pavličič, Andrej (2013): *Mediji ponovno gradijo legitimnost politike, ki so jo vstaje razgradile*. *Medijska preža*, 44–45 (junij): 4–5.
- Ragin, Charles (2007): *Družboslovno raziskovanje. Enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: FDV.
- Ribač, Marko (2016): *The Slovenian political field and its constraints*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 26 (1): 159–170.
- Rosanvallon, Pierre (2008): *Counter-Democracy. Politics in an Age of Distrust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tang, Shiping (2011): *Foundational Paradigms of Social Sciences. Philosophy of the Social Sciences*, 41 (2): 211–249.

- Tomanić Trivundža, Ilija (2015): And the word was made flesh, and dwelt among us: On zombies, political protests and the transmodality of political metaphors. *Družboslovne razprave*, XXXI (80): 31–48.
- Tourraine, Alain (1985): An Introduction to the Study of Social Movements. *Social Research*, 52 (4): 749–787.
- Vodovnik, Žiga (2015): *Demokracija kot glagol*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Vurnik, Blaž (2005): *Med Marxom in punkom: vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije (1980–1990)*. Ljubljana: Modrijan.
- Wallerstein, Immanuel (2004): *Zaton ameriške moči*. Ljubljana: Založba cf*.
- Wallerstein, Immanuel (2006): *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba cf*.
- Weber, Max (1992): *Politika kot poklic*. V F. Adam (ur.): *Politika kot poklic*: 21–66. Ljubljana: Krt.
- Zavratnik, Simona, in Kurnik, Andrej (ur.) (2013): *Nesimo jih vun! Premisleki vstajništva*. Časopis za kritiko znanosti XL (254).

SUMMARY

Article argues and describes how in the period of mass protests (or uprisings) that occurred in Slovenia between December of 2012 and April of 2013 we cannot speak of any unified or homogenous civil society. Nor it is possible to speak of a unified »uprising movement« that emerged spontaneously and abruptly. Civil society that mobilized in winter of 2012/2013 is thus specified in the article via its constitutive parts, i.e. groups and activists that actively participated in uprisings. Author classifies all groups present in those protests and shows their differences as well as possible conflicts that arose between them. Theoretical frame that provides analytical tools for interpretation is extracted from a set of sociological theories on social movements and collective action. Author, when he classifies various protest groups and fractions, evokes Claus Offe's theory of New Social Movements and World-systemic theory of antisystemic movements. Qualitative methodology used in synthesis with theoretical frame furthermore provides the data to classify groups that actively participated in uprisings as well. In-depth interviews and focus groups enable him to recognise differences, conflicts, antagonisms and relations between protest groups. In the first part of the article groups that belong to new social movements and civil society are presented. Those groups' positioning stems from the common characteristic of being politically active in times of disintegration of Yugoslavian socialist regime and establishment of Slovenian national state, i. e. in years after 1980 and 1990. Old discourse of civil society persists in those groups' vocabulary and author recognises accusations from other protest groups as some activists openly accuse them of sectorial protection of narrow economic and professional interests. In the second part author presents groups of second (revitalised) wave of new social movements. He identifies those groups via antagonistic relationship that they form towards movements of the first wave. Former accuses the later of institutionalisation, hierarchy and historical co-optation in capitalist order. Groups of the second wave are conceptualised with Offe's theoretical apparatus as well: groups focus on processes of "life-world" colonization and express their scepticism in realising declarative societal values via established political and economic structures. However Offe's theory could be

revised and actualised since, as answers show, groups of the second wave activate, protest and mobilize in as well as against transformed set of social structures. Those groups then engage in critique of mechanisms of parliamentary democracy and incorporate anarchist methods of organizing relations into their activism and practice. In the third part of the article author dissects antisystemic groups, whose activist focus is mainly on transforming institutions and relations of the capitalist world-system. However antisystemic movements incorporate a certain conflict regardless of the goal they share, and that tension could be posed as tension between reform and revolution, or as a tension between integration and denunciation of "taking power". Later is ascribed to anarchist groups which are not thoroughly analysed here. Unfortunately answers provided in a single focus group are not representative of the whole (in our case one and only) social movement. Analysis of political parties' on the other hand mainly focuses on their inner democratisation and activists' experiences of the functioning of political and journalistic field. At the end of the article, author then concludes that in the time of Slovenian uprisings it is not possible to speak of a unified "uprising movement" per se. Heterogeneity and plurality of differences as well as latent conflicts that were not as clearly visible in times of uprisings do not provide any solid ground to claim that movement had been constituted. Author also acknowledges that protest groups remain active albeit its declared "hibernating state" and could easily emerge again when acute social conditions demand it.

Podatki o avtorju

Marko Ribač
mladi raziskovalec na Mirovnem inštitutu
Metelkova ulica 6, 1000, Ljubljana, Slovenija
e-naslov: marko.ribac@mirovni-institut.si

Lana Zdravković

EMANCIPATORNI POTENCIAL GIBANJ V VSTAJAH V SLOVENIJI 2012–2013

IZVLEČEK

Prispevek preiščuje emancipatorni potencial gibanj v vstajah 2012–2013, najbolj silovitih v zgodovini samostojne Slovenije. Ne glede na njihovo organizacijsko obliko (iniciativa, kolektiv, neformalno združenje, društvo, zavod, politična stranka ...), čas nastanka ali številčnost je v središču predvsem njihovo razumevanje politike in potencial za razvoj strategij za politično delovanje. Pri tem avtorica izhaja iz temeljnega aksioma, da resen premislek o politiki nujno vključuje premislek o temeljni radikalni enakosti med ljudmi, to je politiki emancipacije, ki ji je inherentna egalitarna norma. Analiza temelji na intervjujih s sogovorniki iz 19 gibanj, aktivnih v času vstaj, in pokaže na nasprotja, ki so se vzpostavila med gibanji znotraj paradigme »možnega«, kjer je politika razumljena kot vladavina, in tista na področju »nemožnega«, to je izumljanja prostorov politike, ki bi temeljili na radikalni enakosti onkraj boja za oblast.

KLJUČNE BESEDE: emancipacija, vstaje, politična organizacija, politično delovanje, možnost nemožnega, an arche

Emancipatory potential of the movements engaged in the 2012–2013 uprisings in Slovenia

ABSTRACT

The text rethinks the emancipatory potential of the movements engaged in the uprisings during 2012–2013, the most powerful in the history of the independent Slovenia. Regardless of their organisational form, time of occurrence or number of members, what is in focus is their understanding of politics and the potential to establish strategies for political operation. The author derives from the fundamental axiom that serious consideration of politics necessarily involves consideration of the basic radical equality among people that is emancipatory politics. The analysis is based on interviews with 19 movements that were active during the uprisings and shows some tensions between those who were active are within the paradigm of 'the possible', where politics is understood as a rule, and those in the field of 'the impossible' that is inventing spaces for politics based on radical equality beyond the struggle for power.

KEY WORDS: *emancipation, uprisings, political organisation, political operation, possibility of the impossible, an arche*

1 Uvod

Prispevek se osredotoča na emancipatorni potencial gibanj, aktivnih v vstajah 2012–2013, enih najbolj silovitih v zgodovini samostojne Slovenije. Spontani množični shodi, ki so na različne načine artikulirali nezadovoljstvo na političnem (kriza predstavniške demokracije), ekonomskem (kriza kapitalizma) in socialnem (porušen družbeni konsenz) polju, so bili poimenovani vstaje.¹ Pri tem je šlo za lokalno manifestacijo globalnega pojava, ki se – še posebej po enajstem septembru 2001 – vse bolj intenzivno širi po vsem svetu. Fenomen, ki ga lahko poimenujemo »globalna permanentna vojna« (Kurnik 2005: 23) oz. »izredno stanje« (Agamben 2004: 25–29), ima svoje predhodnike in vzornike v podobnih uporih globalnega juga.²

Vstaje moramo misliti znotraj širšega konteksta globalnih uporov proti neenakosti, ki predstavljajo odgovor na – po padcu berlinskega zidu omogočeno – popolno globalizacijo ideologije kapitalizma. Kot del globalnega »gibanja gibanj« (Kurnik 2005: 1) so tudi v Sloveniji nastajali avtonomni, samoorganizirani, radikalni kolektivi, pobude in prostori vsaj od leta 2000 naprej.³ V zadnjih desetih letih se je pod vplivom transnacionalnih demonstracij proti nasilju finančnega kapitalizma, med drugimi v Seattlu (1999), Pragi (2000) in Genovi (2001), razvil kolektiv Socialnega centra Rog, ki od leta 2006 deluje v zasedenih prostorih nekdanje tovarne Rog v Ljubljani in neguje aktivistični (militantni) raziskovalni pristop k različnim »manjšinskim« problematikam in skupinam, kot so izbrisani prebivalci Republike Slovenije (tam deluje društvo Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov – CIIA), tuji (predvsem bosanski) delavci v Sloveniji (tam deluje gibanje Nevidni delavci sveta (*Invisible Workers of the World* – IWW)), azilanti in migranti (tam je nastala iniciativa Svet za vsakogar), brezdomci, mentalno ovirani, deložiranci in vsi drugi, ki jih je država potisnila na obrobje. Močna je tudi mreža anarhističnih organizacij po vsej

-
1. Eno prvih sistematičnih refleksij vstaj v Sloveniji predstavlja 254. številka Časopisa za kritiko znanosti (prim. Zavrtnik in Kurnik 2013).
 2. Države Južne Amerike (ki prav tako kot države nekdanje Jugoslavije in nekdanjega »vzhodnega bloka« imajo bogato socialistično tradicijo) so bile eden prvih poskusnih zajčkov neoliberalne »doktrine šoka« Milтона Friedmana, ki je Južno Ameriko v veliki meri politično, ekonomsko in socialno opustošila. Posledica so tudi val uporov, samoorganizacija in izumljanje novih oblik političnega delovanja. Med gibanji, ki so se od 80. let 20. stoletja organizirala proti sistemskemu neoliberalnemu ropanju, izčrpanju in uničevanju, so najbolj znani Zapatisti, to je Zapatistična vojska narodne osvoboditve (*Ejército Zapatista de Liberación Nacional* – EZLN) v Mehiki, kmetje brez zemlje (*Movimento do Trabalhadores sem terra* – MST) v Braziliji in gibanje brezposelnih delavcev (*piqueterosi*) v Argentini. Pomembna značilnost teh gibanj, ki je navdihovala ves svet, je ideja iskanja enakosti brez boja za prevzem oblasti pod geslom »Za nas ničesar, za vse pa vse!« (prim. Holloway 2004).
 3. Pobuda za kulturo hendikepa – YHD, AKC Metelkova Mesto, Časopis za kritiko znanosti, novo antropologijo in domišljijo – ČKZ, anarhopunk in skvotersko gibanje – AC Molotov in AC Galicija, ostanki mirovniškega gibanja s konca osemdesetih in začetka devetdesetih let, gibanje LGBTIQ, gibanje za odprto kodo, Urad za intervencije – UZI, Dostje!

Sloveniji.⁴ Oktobra 2011 je v Sloveniji potekala manifestacija pod geslom »Ne bomo plačali vaše krize!« kot del globalnih demonstracij proti nasilju finančnega kapitalizma. Takratne demonstracije so se navdihovale in hrabrile z večletnimi protesti in generalnimi stavkami v Grčiji, revolucionarnim vrenjem v Španiji, pomladnimi vstaji v »arabskem svetu« ter gibanjem Occupy v ZDA, ki je plasiralo geslo »Mi smo 99 %«. »Predpriprava« silovitih uporov v letih 2012 in 2013 je vsekakor bilo tudi šestmesečno taborjenje gibanja #15o (2011–2012) pred ljubljansko borzo.

In čeprav so se vstaje začele kot spontani izrazi ogorčenja v tranzicijsko opustošenem Mariboru, je sistemsko in sistematično klestenje politične participacije ter agresivno poabljanje ekonomske in socialne neenakosti hitro pognalo ljudi na ulice po vsej Sloveniji (prim. Zavratnik in Šori v tem tematskem sklopu). Kljub temu o »vstajnikih« ne moremo govoriti kot o homogeni celoti. V vstajah so nastopale različne, med seboj tudi popolnoma nasprotujoče si iniciative, organizacije in posamezniki z različnimi interesi in vizijami o strategijah za njihovo dosego.

Analiza temelji na intervjujih s sogovorniki iz gibanj, aktivnih v času vstaj v Sloveniji 2012–2013.⁵ Pri tem me ne zanimajo definicija gibanj, njihova klasifikacija in opis (prim. Ribač v tem tematskem sklopu). Ne glede na njihovo organizacijsko obliko (iniciativa, kolektiv, neformalno združenje, društvo, zavod, politična stranka ...), čas nastanka ali številčnost me zanima predvsem njihovo razumevanje politike in potencial za razvoj strategij za politično delovanje.

Sama izhajam iz temeljnega aksioma, da resen premislek o politiki nujno vključuje premislek o temeljni radikalni enakosti med ljudmi, to je politiki emancipacije, ki ji je inherentna egalitarna norma (Ranciere 2005: 21). Pri tem se opiram na teoretični okvir, ki ga zaznamuje »reafirmacija emancipatorne politike, a hkrati preiskava prekarne pogojev njene verifikacije v razmerah zloma komunizma in globalizacije liberalne demokracije, skratka v zgodovinsko-politični konjunkturi, ki bi jo v grobem lahko opredelili kot ‚pozabo‘ emancipacije« (Šumič - Riha 1996: 26). V času, ko je premišljevanje o radikalni enakosti postalo skorajda strukturno onemogočeno, saj naj bi živeli v »demokračnem« času, ki naj bi bil skupaj s koncepti »vladavine prava«, »človekovih pravic« in »tolerance« »najboljši možni čas«, celo »konec zgodovine«, je premišljevanje možnosti politike *onkraj* teh konceptov, ki se nam ponujajo kot samoumevni, zaključeni in najboljši možni, življenje emancipacije. To pomeni zavrnitev tako rawlovske-habermasovske linije liberalne politične filozofije kot tudi heideggerjansko-derridajevske oziroma lyotardovske kritike politike (ibid.: 27). Prvi pogled emancipacijo odpravi kot nepotrebno, saj verjame, da se politika uresniči v aparatih države. Politika je tukaj mrtva, udejanjena v parlamentarni

-
4. Anarhistična fronta Posavje - AFP, Alternativa Obstaja, Avtonomna skupina Koprive, Mreža anarhista Rijeka - MASA, Organizirana skupnost anarhistov Zasavje - OSA, Tovarišija anarhistov in anarhistk Maribor - TAAM in Anarhistična pobuda Ljubljana - APL. Anarhistični avtonomni in samoorganizirani prostor A-Infoshop na Metelkovi v Ljubljani predstavlja pomemben dosežek akumulacije političnega delovanja, saj poleg rednih socializacijskih aktivnosti, kot so debate, pogovori, predstavitve, sestanki, veganske večerje in druženja, omogoča srečevanje različnim sorodnim skupinam, ki svojega prostora nimajo. Dober pregled, refleksijo in analizo anarhistične misli-prakse v Sloveniji najdemo v 257. številki ČKZ-ja (prim. Pureber 2014).
 5. Za seznam intervjuvanih gibanj in njihovo klasifikacijo ter metodološka pojasnila glej uvodnik v ta tematski sklop.

demokraciji zahodnega tipa. Hrbtna stran tega pogleda je postmodernističen »umik iz politike« oziroma »etizacija politike«, to je postavljanje politike pod pogoje etike, kjer je emancipacija nemogoča, saj se, kot vsaka politika, nujno sprevrže v subverzijo. Tisto, kar je skupno obema pogledoma, je priklenitev politike na red, ki ji je tuj: »prva jo veže na pravo, ki identificira kot politiko le tisto, kar se pojavlja v etatistični formi, druga pa se kot sodobna oblika antipolitike zavzema za umik politike oziroma jo zmerom že prevaja v etiko« (ibid.: 30).

Emancipacijo razumem kot »ohranjanje reaktivacijskega potenciala političnega« (ibid.: 27), ki se distancira tako od tradicionalne koncepcije (sodobne sociologije), ki pozna politiko le v institucionalizirani, etatizirani obliki, to je kot parlamentarno, predstavniško, konsenzualno demokracijo, s čimer jo dokončno pokoplje kot nepotrebno, kot tudi od postmodernističnega, dekonstruktivističnega koncepta (sodobne politične filozofije), ki politiko v svojem ciničnem razumevanju večno obuja, kot obljubo, ki naj šele pride – ter predlaga radikalno drugačno figuro demokracije. Tisto, ki ni ne za zmeraj izgubljena niti ni zmeraj v prihajanju, temveč takšno, ki je zmeraj že tu, prezentirana vsakokrat v specifični obliki enkratnega srečanja med enakostjo in neenakostjo: opozicija konstitutivne in insurektivne (vstajniške) politike pri É. Balibarju, dvojnost »policije« in politike (emancipacije) pri J. Rancie`ru ali nasprotje politike in metapolitike (misel-praksa) pri A. Badiouju. Skupaj z Badioujem politiko emancipacije razumem kot aktivno misel-prakso, ki jo sočasno in brez posredovanja razglašča ter izvaja njen protagonist, aktivist, militant. To so tisti Rancie`rovi »nevštet« oziroma »delež brez deleža« (2005: 42–45), ki s tem, da razglašča, da je enak vsem drugim delom celote, afirmira nenehno verifikacijo aksioma enakosti, ki se vedno upira nepravičnemu oziroma »policijskemu štetju« (ibid.) in na ta način razkriva »škandal politike«, to pa je, da politika temelji na odsotnosti vsake *arche*. Zato v delovanju »vstajniških gibanj« iščem predvsem sledi zmožnosti odpreti tisto, kar poimenujem »možnost nemožnega«, to je misliti in delati politiko na načelih *an arche*, to je brez boja za oblast. To predpostavlja specifično misel-prakso, ki temelji na ideji radikalne enakosti, ki politiko razume onkraj predstavniške (parlamentarni sistem znotraj liberalne ideologije), etatistične (nacionalna država kot ohranjevalka kapitalizma) in identitetne/komunitarne (gradnja ekskluzivne skupnosti določene identitetne skupine) paradigme.

Izjave intervjuvancev, ki reflektirajo svoje razumevanje politike in ponujajo vizije možnega političnega delovanja, ki analizirajo svojo vlogo v vstajah in ponujajo analizo stanja, ki je do vstaj pripeljalo, predstavljajo osnovno vodilo prispevka in oblikujejo njegovo strukturo. Osnovna delitev je na tista gibanja, ki so delovala znotraj systemske paradigme, ki jo imenujem »paradigma možnega«, in ona, ki so se tej systemski paradigmi upirala in se poskušala odpirati onkraj systemske rešitve znotraj polja, ki ga imenujem »paradigma nemožnega«. Kljub temu te delitve ne smemo razumeti kot shematske, izključujoče in dokončne, saj so nekatera gibanja, ki v tem besedilu pripadajo različnim skupinam, sodelovala pri posameznih projektih in včasih tudi skupaj nastopala na vstajah. Nekateri posamezniki so bili aktivni v več gibanjih, prav tako so se nekatera gibanja skozi čas (pre)oblikovala. Tako ne ena ne druga skupina ne predstavlja homogene celote, pa vendarle na splošno lahko govorimo o dveh načinih razumevanja politike in političnega delovanja.

V članku zastopam mnenje, da so bila najbolj emancipatorna tista gibanja, ki so tvorila »paradigmo nemožnega« in ki so s svojim delovanjem (vključujoč zavidljiv osebni pogum, odločnost in vztrajnost) odpirala čas-prostor »možnosti nemožnega«, kjer so ljudje lahko odkrili svojo moč in jo konstruirali kot »aparatus kontramoci« (Graeber 2013: 30). Kljub odlični artikulaciji, analizi in razumevanju obstoječega pa tovrstna gibanja zaenkrat niso oblikovala trajnejših struktur, kjer bi to moč lahko sproti udejanjali, ne le kot »biti proti«, temveč tudi kot »biti za«. Izziv za emancipatorna gibanja, ki jim je treba priznati izjemno politično imaginacijo, artikulacijo in zmožnost mobilizacijskega potenciala, tako ostaja izumiti trajnejše strukture posredovanja med svetom in spreminjanjem sveta, to je invencija politične organizacije, ki bo omogočila izgradnjo politične skupnosti »za vse«.

2 Pluralnost akterjev in nasprotja, ki so se med njimi vzpostavila

V nadaljevanju bom nakazala osnovne razlike med akterji systemske in anti-/onkraj-systemske paradigme glede na njihovo razumevanje politike in političnega delovanja. Znotraj »paradigme možnega«, ki jo z Badioujem lahko poimenujemo tudi »kapitaloparlamentarizem«, to je »preveč objektivistično sparjenje tržne ekonomije in volilnega rituala« (239 :2006), je prevladovalo razumevanje politike kot prakse upravljanja, uresničene v aparatih države, to je kot vladavine. Tako so nastajale različne vizije in predlogi, kako reformirati obstoječi sistem: kakšno civilnodružbeno organizacijo (npr. politično stranko) za posredovanje družbenih konfliktov in antagonizmov potrebujemo, kako zamenjati »stare obraze« na oblasti z »novimi«, kako vstaje čim bolj izkoristiti za plasiranje lastnih idej in zahtev. Te zahteve pa so bile pragmatične, »zahteve po imeti« (Šumič - Riha 2007: 90), ki so obstoječi sistem utrjevale v svoji hegemoniji, kot instanco, ki te zahteve lahko (če hoče) izpolni. Takšno razumevanje politike je vodilo v kulturalizacijo, festivalizacijo, »civiliziranje« protestov ter na ta način jezo, bes in ogorčenje protestnikov namesto v politični potencial, in jo kanaliziralo v kriminalizacijo (prim. Skupina »Svoboda vstajnikom!« 2013; Kurnik 2013; Zdravković 2013).

Znotraj »paradigme nemožnega« je razumevanje politike prepoznati kot »interpretirajoče aktivne misli« (Badiou 2004: 14), in ne kot prevzete oblasti. Akterji znotraj te paradigme so bili v splošnem združeni okrog konsenza, da ni dovolj spremeniti predstavnike na oblasti, temveč je treba zarezati v samo strukturo oblasti. Zato so eksperimentirali z različnimi bolj ali manj radikalnimi poskusi mišljenja in delanja politike onkraj obstoječega. Zahteve, ki so nastajale znotraj te paradigme, so bile »nemogoče zahteve«, »zahteve po biti« (Šumič - Riha 2007: 90), kjer od sistema ne zahtevamo ničesar, saj mu ne priznavamo moči, da naše zahteve lahko izpolni. Takšno razumevanje in delanje politike je razkrivalo razpoke v sistemu, dajalo vidnost družbenemu konfliktu in opogumljalo avtonomne politične projekte, zato je bilo podvrženo procesom, ki so nihali med ignoranco in kriminalizacijo.

Prispevek bo v nadaljevanju najprej nakazal nasprotovanja znotraj systemske »paradigme možnega«, nato pa nasprotovanja med systemsko in anti-/onkraj-systemsko paradigmo »možnosti nemožnega«.

2.1 Nasprotja znotraj sistemske »paradigme možnega«

V tem delu bom pokazala na napeta razmerja, ki so se razvila med akterji znotraj sistemske »paradigme možnega« glede na različne vizije, kako reformirati obstoječi sistem. Osnovna ost spopada se je gibala okrog diktata poenotenja, in sicer na področju parlamentarizma (ena nova močna leva stranka), na področju etatizma (poenotenje v nacionalnem projektu) in na področju zahtev (poenotenje vstajniške identitete/skupnosti). Napetosti so nastajale med tistimi, ki so takšno poenotenje zastopali, in tistimi, ki so se na različne načine distancirali od tega diktata poenotenja. Sicer omenjenih konceptov parlamentarizma, etatizma in identitarizma/komunitarizma niso problematizirali, želeli pa so v njih imeti več moči.

2.1.1 Predstavniška politika med »starimi« in »novimi obrazy«

Znotraj imaginarija parlamentarne politike se je razvilo nasprotje med starimi – konservativnimi in novimi – progresivnimi, kar je treba razumeti tudi kot nasprotje med tistimi, ki so že ali so bili v kakšni stranki ter posledično tudi na oblasti, in tistimi »novimi obrazy«, ki so »neomadeževani«, ki šele stopajo na polje parlamentarne politike. Tako gre tukaj na neki način tudi za generacijski spopad.

Konkretno je to najbolj vidno na primeru odnosa med Odborom za pravično in solidarno družbo na eni ter Solidarnostjo in IDS-om na drugi strani. Odbor so v veliki večini sestavljali starejši, uveljavljeni, dobro situirani pripadniki akademsko-intelektualne in strankarsko-politične elite, njihovo delovanje je bilo zato s strani nekaterih drugih gibanj dojet kot boj za ohranjanje privilegiranih pozicij v družbi.

In Odbor je nastal kot zbiranje, recimo temu, intelektualcev, ki so menili, da lahko pomagajo, da lahko prispevajo, bom rekel, vsebinsko, vsebinsko zasnovano, cilje, strategije in tako naprej, temu, bom rekel, bolj zagnanemu, tudi slabo artikuliranemu, tudi morda, bom rekel, nekoliko res bolj protestniško usmerjenemu gibanju, in tudi malo anarhičnemu, in tako se je to začelo. Refleksija na to seveda je oziroma misel, ki nas spremlja, pa je, da te vstaje niso uspele povezati teh različnih skupin in idej v enotno, močno levo gibanje, ampak da so, vsaj v znatni meri, prevladala ta sumničenja znotraj posameznih skupin, kdo je avtentičen, kdo sploh je protestnik, a niso eni preprosto samo neki ostanki nekaj starega, ki se hočejo, bom uporabil izraz, prišlepati na nas nove, nedotaknjene mlade, in to je tisto, kar je recimo bistvo Odbora znotraj prvega leta delovanja, je bilo absolutno intenzivni poskusi, da bi se povezala ta gibanja v enotno gibanje ali pa, če rečemo, potem malo kasneje, da bi se ustanovila neka močna, nova leva stranka (Odbor, intervjuvanec/-ka 1).

Na drugi strani parlamentarne paradigme so se uveljavljali »novi obrazy«, ki so svojo radikalnost videli v zavrnitvi združevanja s pripadniki političnega establišmenta, ki je prispeval k razmeram, ki so pripeljale do vstaj. Stranka Solidarnost se je tako odcepila od Odbora, čeprav je sprva nastala kot njegov projekt.

In na drugi strani, da ne more biti v stranki svetih krav, da nekdo, ki ima besedo, si prosto vzame čas in prosto govori, vsi ostali pa molčijo zato, ker niso, ne vem, dovolj visoko izobraženi ali pa pomembni ali pa nimajo nekega imena v javnosti.

In to treba povedati, da ta konceptualni razhod je šel v smer, ali bo stranka ostala pač klasična partija, kjer bo neko vodstvo o vsem odločalo in bodo ostali post festum obveščeni o rezultatih teh odločitev, ali pa bo stranka šla čez zelo mučno, trnovo pot odpiranja, učenja članov in članic, kako se politično participira, ker je demografska struktura stranke zelo raznolika. [...] In takrat smo imeli zelo tako ostro diskusijo in večina, 90 % članov in članic sveta stranke, je podprlo, da gremo v demokratizacijo stranke, in ne v neke okostenele stare strukture (Solidarnost, intervjuvanec/-ka 1).

V svoje vrste je potem stranka Solidarnost poleg »progresivnih« članov Odbora pritegnila tudi nekatere člane MND in VLV ter združenja Slovenija resnica poštenje (SRP).

Iniciativa za demokratični socializem je nastala kot stranka, ki gradi na obujanju ideje socializma, kar je v situaciji, ko je socializem kot ideologija skorajda kriminaliziran, vsekakor politično pomembna gesta. Ob tem je treba upoštevati dolgo tradicijo teoretsko-izobraževalnega projekta Delavsko-punkerske univerze (od leta 1997), na kateri je stranka nastala. Ob preoblikovanju DPU v Inštitut za delavske študije so kasneje ustanovili še stranko za potrebe delovanja na politično-aktivističnem področju. Videti je, da so vstaje zelo dobro izkoristili za plasiranje lastne agende: »Skratka, mislim, da smo bili edini takšen akter, ki je uporabil vstaje tudi za to, da je lahko interveniral vsebinsko, z analizo pa tudi s predlogom preskripcije rešitev, z demokratičnim socializmom« (IDS, intervjuvanec/-ka 1). S svojo socialistično paradigmo so se postavili po robu tako stranki Solidarnost kot jasno tudi Odboru. Zavrnilo so poenotenje v eno levo stranko, ki bi bila polna ideoloških kompromisov, in se raje obrnili k internacionalizmu, to je povezovanju s sorodnimi strankami drugod po Evropi in svetu. Kot del Združene levice (ZL)⁶ so kasneje kot edina »vstajniška stranka« vstopili v parlament. Vendar so bili tudi sami deležni očitkov o kontinuiteti in mačizmu iz feminističnih krogov: »Ja, to je točno kontinuiteta teh ta starih levičarjev, ki so imeli vsi udobno pozicijo s poudarkom na moškem spolu.« (Fema, intervjuvanec/-ka 1); o »sektašenju«: »Navsezadnje ne vem, zakaj bi bilo treba, da je ZL naredila svojo stranko posebej, ko bi lahko bila zelo močna frakcija pri Socialnih demokratih.« (Nič brez nas žensk, intervjuvanec/-ka 1); ter o politični neodgovornosti: »Jaz osebno sem razočarana, ker niso šli v vlado, ker mislim, da bi morali prevzeti odgovornost, glede na to, kako so prišli v institucionalizirano politiko. Lažje je biti v opoziciji« (Fema, intervjuvanec/-ka 2).

Osnovno nasprotje, opisano v tem podpoglavju, je med tistimi »starimi obrazi«, ki so se videli kot najbolj poklicane, da vstajam skozi poenotenje dajo politično usmeritev, in tistimi »novimi obrazi«, ki so njihove pozive k poenotenju v eno novo levo stranko razumeli kot ohranjanje kontinuitete v delanju in razumevanju parlamentarne politike.

⁶ Koalicija Združena levica je koalicija treh strank: Demokratične stranke dela (DSD), Iniciative za demokratični socializem (IDS) in TRS – Stranke za ekosocializem in trajnostni razvoj Slovenije ter t. i. 4. skupine, v katero sodijo civilnodružbena gibanja in posamezniki. Ustanovljena je bila 1. marca 2014. Koaliciji sta se 20. maja 2014 formalno priključila še Gibanje za pravično družbo (GPD) in Kulturno politično Društvo Svoboda iz Straže. (Vir: spletna stran ZL, www.zdruzena-levica.si.)

2.1.2 Tisti, ki so jim ukradli državo, in tisti, ki države nimajo

Diktat poenotenja se je pojavljal tudi na širšem civilnodružbenem področju, ki ni bilo nujno usmerjeno na strankarstvo, čeprav je z njim močno koketiralo. Tako se je razgrnilo nasprotje med tistimi, ki so želeli biti vodilni v dajanju vsebine vstajam in so to počeli v nacionalnem, »vslovenskem«, državnem interesu, in tistimi, ki so takšne hierarhije zavračali v imenu ideje, da vsi skupaj vstajam lahko dajemo vsebino. Tudi v tem primeru lahko do neke mere govorimo o generacijskem spopadu, predvsem v smislu spopada med tisto generacijo, ki je občutila dobrobiti države (ali pa jo je tudi neposredno soustvarjala), zaradi česar je njeno željo po obujanju države moč razumeti tudi kot neki specifičen romantični resentiment, in tisto generacijo, ki teh dobrobiti nikoli ni občutila in se je zato zavzemala za neko novo, drugačno državo.

Močno ambicijo poenotenja, usmerjanja in dajanja vsebine so izražali v Združenju KOKS, ki je bilo, vsaj na zunaj, izrazito nacionalno-državotvorno usmerjeno. V veliki meri je to razumljivo, če vemo, da je KOKS nastal na predlog Društva slovenskih pisateljev (DSP), in sicer z namenom ohranjanja ministrstva za kulturo. V njihovem delovanju, ki ga je močno zaznamovala agenda ohranjanja nacionalne kulture kot temelja nacionalne države, je moč zaznati relikte civilnodružbenega osamosvojitvenega gibanja, ki je snovalo nastanek nove nacionalne države. Njihovo geslo »Ukradli so nam državo« je zato moč razumeti kot žalovanje za nečim, kar so oni nekoč soustvarjali in česar ni več, zato so se čutili poklicane, da to in takšno državo ponovno obudijo. Ker sta delovala skupaj, je delovanje KOKS-a v vstajah težko razločiti od delovanja DSP. Poleg izdelovanja popisov vseh akterjev vstaje ter organiziranja koordinacijskih sestankov in vstajniških skupščin je bila eden značilnih poskusov »civiliziranja ulice« na kulturne način tribuna DSP januarja 2013 v Cankarjevem domu z naslovom »Slovenska kultura sredi razpada vrednot«. Ta naj bi ponudila prostor predstavnikom (skoraj) vseh akterjev v vstajah, a so največ prostora v najboljšem terminu zavzeli staroste slovenske državnosti, ki – strogo gledano – v vstajah neposredno sploh niso sodelovali.⁷

Skratka, ti očeti naroda, ki so nastopali na teh dogodkih v Cankarjevem domu že konec 80. let, so dobili potem prostor tudi na teh prvih panelih v Cankarjevem domu, dokler so bili, recimo, mediji še prisotni, medtem ko so bili ti novi akterji, ki so izšli iz vstajniškega gibanja, večinoma postavljeni proti koncu tega dogodka, ko so mediji pa tudi recimo prisotni v tisti dvorani že odšli (IDS, intervjuvanec/-ka 1).

Poseben fenomen je predstavljalo gibanje Vseslovenska ljudska vstaja, ki se je vzpostavilo v želji »usmerjati zahteve na ta način, da bo prišlo do družbenih premikov« (VLV, intervjuvanec/-ka 1). Videti je, da jih je bolj kot želja po poenotenju vseh akterjev vstaj poganjala želja dati vstajam enotno vsebino.

Zdaj mediji, pa tudi širša javnost, tudi stroka je pričakovala neko artikulacijo na ulici. Ne samo neko golo protestiranje proti vsemu in vsakemu in za vsako stvar, ampak v bistvu papir, artikuliranje zahtevka, kaj pravzaprav hočemo, in

7. Dobro argumentirano kritiko tega dogodka je v besedilu z značilnim naslovom »Preveč prostora za starce« podala Katja Perat (prim. Perat, 2013).

to je tisto, kar se, v bistvu, kaj je, kar je to gibanje pognalo po medijih, ne (VLV, intervjuvanec/-ka 1).

Vendar jih je ta ambicija in povezava z mednarodno organizacijo CANVAS⁸ izrazito oddaljila od ostalih vstajniških akterjev, ki so izražali sum, da je VLV le instrument liberalno-levičarske stare elite za doseg nekaterih pragmatičnih ciljev, kot npr. odstavek Janeza Janše in montaža nekaterih drugih ljudi na visoka politična mesta.

In to nelagodje, ki smo ga čutili tudi znotraj VLV-ja, to menjavanje ekip in tako naprej, ko smo bili v bistvu nekako vodeni. Saj fino za eno, dve vstaji, potem pa se začneš spraševati, zakaj pa, kaj pa delamo (Puntarji, intervjuvanec/-ka 1).

Meni se zdi, da je ta VLV, koliko je bil na začetku pozitiven vtis, v smislu, da je bil sposoben organizirati tisti tovornjak, pa imeli so veliko aktivistov na terenu, ki so razširjali plakate, mislim ... jim gredo zasluge, zakaj je bil tako množičen obisk. Izkazalo se je, da je problem, ko so začele te neke govornice, jaz ne vem točno nikoli, nisem nobenih teh dokazov videla, da so oni financirani od ne vem kje. Zelo hitro je bila neka teorija zarote in so se eni res zelo čudno obnašali (MND, intervjuvanec/-ka 1).

Zdaj pa ko analiziram zadevo za nazaj, sem absolutno prepričana, da so bili ljudje instrumentalizirani. Kar pomeni, da tisto vprašanje, ki se je že pojavljalo, od kje finance, za organizacijo, avtobuse, zastave itd. To ni kar tako. Če neka skupina, ki ni podložena z denarjem, nekaj organizira... Se zadeve ne dogajajo tako. (Fema, intervjuvanec/-ka 1)

Vstaje so odprle prostor za pluralnost mnenj, idej in akterjev, in to so mnogi razumeli kot osvobajajoče in »prečiščujoče«. Zato so poskuse rigidnega poenotenja vstaj v neki strogo nacionalni, državni, »vseslovenski« kontekst nekatera gibanja razumela kot hegemono, vsiljeno in hierarhično početje. Tako so kritike letele tudi na »vseslovenskost« VLV.

Tega imena ne bi smel oziroma nima pravice noben imeti, ker to je vsesplošni ljudski upor, bi rekel, vstaja. [...] Dali so si to ime, ko si ga ne morejo dati (Puntarji, intervjuvanec/-ka 2).

Zdaj pa recimo pogledaš te proteste in če pogledaš našo idejo, je že ime protesta izključujoče, ker je vseslovenska, sicer ljudska vstaja, ne kakšna narodna, ampak

-
8. Centre for Applied Nonviolent Action and Strategies (Center za uporabno nenasilno akcijo in strategije) je neprofitna, nevladna, izobraževalna institucija, ki se usmerja na uporabo nenasilnega konflikta. Leta 2004 sta jo ustanovila Srđa Popović in Slobodan Đinović, ki sta bila aktivna v srbskem uporniškem gibanju Otpor!, ki je odigralo ključno vlogo v strmoglavljenju Slobodana Miloševića oktobra 2000. Izhajajoč iz teh izkušenj, CANVAS izobražuje prodemokratske aktiviste po vsem svetu za nenasilni boja proti oblasti. Delovali so v več kot 50 državah, vključujoč Iran, Venezuelo, Gruzijo, Palestino, Tunizijo, Egipt, Libijo, Ukrajino in Sirijo (vir: spletna stran CANVAS-a: www.canvasopedia.org). Leta 2011 je Wikileaks razkril interno elektronsko komunikacijo med uslužbenci ameriške organizacije za geopolitično analizo Stratfor. Elektronska komunikacija nakazuje na možno povezavo med CANVAS-om in ameriško vlado, ki da organizacijo uporablja za strmoglavljenje režimov, ki niso po volji ZDA (vir: Wikipedija).

če že tako poveš za Slovence, kaj pa vsi tisti, ki niso Slovenci ali pa ki se nimajo za Slovence in tako iz takih malenkosti potem lahko nastane večji problem, ki pa se dejansko začne z dobrim namenom (AFP, intervjuvanec/-ka 1).

Osnovno nasprotje, opisano znotraj te sekcije, je med tistimi, ki so želeli vstaje poenotiti v neko homogeno celoto z močnim državniško-nacionalno-»vseslovenskim« predznakom, in tistimi, ki so te poskuse razumeli kot nespoštovanje organskosti vstaj ter se zavzemali za neko drugo in drugačno državo, ki mogoče ni le nacionalna, to je (le) slovenska, ampak odprta za vse.

2.1.3 Dati protestom identiteto (in oder)

Značilno nasprotje se je vzpostavilo med tistimi, ki so menili, da je vstajo treba identificirati z jasno identiteto, akterji (»obrazi«) in zahtevami, ter tistimi, ki so želeli ohranjati njeno neulovljivost (anonimnost), pluralnost in heterogenost. Čeprav zahteve po poenotenju v določeno razpoznavno identitetno skupino lahko razumemo tudi v luči želje po vidnejši artikulaciji lastnih idej, se je to početje vzpostavilo na škodo tistih, ki se takšnega poenotenja niso želeli iti. Postavitev osrednjega odra v Ljubljani, ki ga je vzpostavil VLV in ga upravljal skupaj s Protestivalom, je spremenila spontano, neposredno in silovito ter politično naravo protestov in pri tem: pasivizirala ljudi, ki so se iz aktivnih protagonistov vstaj morali spremeniti v konzumente »vstajniških vsebin«; centralizirala vstaje in skozi selekcijo govorcev omogočila doseganje točno določenih političnih ciljev; ter odprla prostor za kriminalizacijo vseh tistih, ki se »diktatu odra« niso želeli podrediti in so politične vsebine komunicirali drugače (z vzklikanjem parol, deljenjem letakov in/ali z direktnimi akcijami).

V tem smislu lahko govorimo o procesih kulturalizacije, festivalizacije, karnevalizacije protestov, ki so po mnenju nekaterih vstajniških akterjev pripeljali do pasivizacije vstajniškega naboja in zatona vstajniškega potenciala.

Ja, meni je bila bolj všeč tista vstaja pred Maximarketom, kjer še ni bilo odra. Tako da, takrat ko se je pa začelo res pa skoraj sufestivalsko, je bilo meni čisto mimo (Fema, intervjuvanec/-ka 2).

Mislim pa, da je to potem v nadaljevanju delovalo v bistvu negativno na množice, ki so bile tam. Ljudje so prišli tja demonstrirat, se pravi, podpret ... ne na koncert (Solidarnost, intervjuvanec/-ka 2).

Mislim, nimam nič proti rocku, celo rad imam rock, ampak protesti niso rock koncert (AFP, intervjuvanec/-ka 1).

Oder je omogočil vedno bolj poudarjeno vertikalnost vstaj, njihovo centralizacijo v Ljubljani in skozi izbiro govorcev tudi selekcijo vsebin, ki so se komunicirale, kar je imelo določen strateški pomen za posamezne vstajniške skupine.

Potem se je pa naenkrat vse skupaj centraliziralo v Ljubljani. To je bila prva huda napaka. Druga je bila sama centralizacija protesta, ker tam pred parlamentom je stalo ozvočenje, od koder se je nekaj določalo, kdo lahko govori, kdo ne more (AFP, intervjuvanec/-ka 2).

Sami govori, ki so bili prej ali potem tam na Kongresnem ali pa pred parlamentom, so bili pa ... zdaj izbor govorcev, jaz ne vem, po kakem ključu so jemali jih, ampak ... (Puntarji, intervjuvanec/-ka 3).

Mislím, mene ni motil princip, da se je neka množica različnih mnenj bolj javno in glasno povedala, bolj me je zmotilo to, da potem na koncu to ni bila množica mnenj. Ti nisi mogel kot en naključnež priti gor na oder pa povedati, kaj ti misliš (DND, intervjuvanec/-ka 1).

Ob tem se je odprlo vprašanje sprejemljivega in nesprejemljivega načina protestiranja, kjer je bilo vse, kar ni bilo poslušanje govorov in glasbe na odru, razumljeno kot nasilno. S pretvarjanjem protesta v apolitični dogodek se je omogočila kriminalizacija političnih akcij. Na platoju pred parlamentom se je vzpostavila simbolna ločnica med odrom in ograjo, to je med tistimi skupinami, ki so upravljale oder in/ali na njem tudi nastopale, in tistimi, ki so svoje ideje komunicirale skozi vzklikanje in akcije, ki so jih izvajali ob ograji.

Ja, ker oni so tam, mi to govorimo, mi to prepevamo, špilamo in tako naprej, oni tam pa delajo nereda pa se ravšajo s policaji. Že tu je prišlo do neke diferenciacije v samem vstajniškem gibanju, kar je bila huda napaka, kot mi smo glavni, oni so pa lumpi, lopovi, huligani, in že tu so posamezne skupine in posamezne te grupacije politične hotele instrumentalizirati samo vstajo, ki je bila, v začetku, povsem spontana (AFP, intervjuvanec/-ka 2).

Na ograjah se je nekaj dogajalo in tisti moment se je hkrati z odra, namesto da bi se tam podpirali, pozivalo nekaj proti oziroma je bil neki konflikt. Zato je bila tudi posledica, se mi zdi, da so bili nekateri aretirani, ker so tiste ograje vlekli. To je bila glavna točka, zakaj je bil oder problematičen (MND, intervjuvanec/-ka 2).

V tem podpoglavju sem pokazala na nasprotje med tistimi skupinami, ki so zastopale idejo poenotenja v eno homogeno »vstajniško identiteto/skupnost«, ki se je najbolj kazala v fenomenu odra, ki je vstaje centraliziral v Ljubljani ter na ta način omogočil vidnost le določenim vstajniškim skupinam in idejam ter pasiviziral vstajniški potencial. To početje festivalizacije vstaj je bilo apolitično in je vsem ostalim akterjem odvzelo legitimiteto ter omogočilo njihovo marginalizacijo in/ali kriminalizacijo.

2.2 Nasprotja med sistemsko in anti-/onkrajstemska »paradigmo možnosti nemožnega«

V tem delu bom orisala nasprotja med sistemsko in anti-/onkrajstemska paradigmo, ki so se kazala kot odklon od razumevanja politike kot boja za oblast znotraj nacionalne države, skoncentriranega okrog identitetnih/komunitarnih zahtev. Porajale so se različne invencije na področju delanja politike onkraj parlamentarizma, etatizma in identitarizma/komunitarizma, to je onkraj tistega, kar se nam danes ponuja kot »edino možno«. Ti poskusi – prakticanje neposredne demokracije, poskusi grajenja odprte politične skupnosti »za vse«, ustvarjanje onkraj-identitetnih/komunitarnih vsebin – so bili utemeljeni na veri, da politika je in lahko obstaja le v sočasnem delovanju ljudi, ki skupaj rešujejo skupne težave in skupaj zadovoljujejo skupne potrebe, tam kjer so: kjer živijo, delajo, študirajo ...

brez predstavnikov, upravljalcev in posrednikov. Učinke takšnega razumevanja in delanja politike ne moremo vedno prešteti, izmeriti in klasificirati. Emancipatorni potencial praks, ki jih bom predstavila je potrebno vrednotiti predvsem imajoč v mislih da so nastajale samoorganizirano, avtonomno, samofinancirano in so s strani predstavnikov ideoloških aparatov države bile predmet marginalizacije, ignorance in kriminalizacije. Za voljo tega so s strani dominantnega razumevanja politike bile označene kot utopične, sanjaške in »nemogoče«.

2.2.1 Proti terorju parlamentarizma: neposredna demokracija kot (težaven) poskus uresničevanja nepredstavniške politike

V dominantnem liberalnem razumevanju politike (politični liberalizem J. Rawlsa (Rawls 2000), agonistična demokracija C. Mouffa (Mouffe 2000), deliberativna demokracija J. Habermasa (Habermas 1996)) sta politična pluralnost in mnogoterost dojeti kot kopica »levih« in »desnih« političnih strank, ki naj bi v parlamentu »zastopale« interese ljudstva (rousseaujevski »obči interes«), politična participacija je omejena na volitve kot »praznik demokracije«, politično enakost naj bi zagotavljalo pravo, vse skupaj pa naj bi poganjali ekonomski interesi in konkurenčnost.

A se del »vstajnikov« ni želel podrediti histeričnim očitkom pod vodstvom *main-stream* medijskega stroja, da so »pozabili ustanoviti stranko«. ⁹ Z gesli »Nihče nas ne predstavlja!«, »Parlamenta nočemo, ulice ne damo!«, »Če bi volitve karkoli spremenile, bi bile prepovedane!« so nekatera gibanja zavračala mnenje, da se politika lahko manifestira le kot tehnologija vladanja (prim. Zdravković 2014).

Najbolj pogosta ideja, ki se je pojavljala kot alternativa predstavniki politiki, je anarhistična ideja neposredne demokracije, ki temelji na »direktni akciji« (prim. Wieck 1962; Ward 2011; De Cleyre 2011). Tako so za potrebe izmenjevanja informacij, prepričanij in idej ter načrtovanja logistike, aktivnosti in akcij na vstajah nekatera gibanja organizirala več vstajniških skupščin, kjer so promovirali in zastopali egalitarno idejo, da morajo vse odločitve sprejemati tisti, ki se jih te odločitve neposredno ali posredno tičejo, in sicer z dogovorom, in ne s (pre)glasovanjem in z idejo, da izvrševanje teh odločitev mora biti kolektivno, in ne skoncentrirano v eni osebi ali majhni skupini. Na skupščinah so enako pravno govorili in se za besedo javljali vsi prisotni, enako je veljala beseda vsakogar, ne glede na njegov poklic, izobrazbo ali položaj v družbi. Vzpostavil se je manjšinski model odločanja, kar pomeni, da je lahko vsakdo, ki je kaj predlagal in želel narediti, to lahko storil, sam ali v okviru afinitete/delovne skupine, tudi če se večina s tem ni strinjala. Tako so se po načelu »naredi sam« realizirale vse ideje, v katere je bil nekdo pripravljen vložiti svoj čas in trud. To je bilo mogoče le pod pogojem, da so bile predlagane ideje obenem tudi za vse, da so vključevale potencialno kogar koli, da so torej izključevale kakršno koli izključevanje.

Dober primer poskusa ohranjanja tovrstne kontinuitete je v vstajniškem času ustanovljena Inicijativa mestni zbor v Mariboru. Ta je – z idejo, »kako biti politično aktiven zunaj

9. Za simptomatičen primer tega siljenja k poenotenju zahtev in vstopu na področje vladanja prim. Štefančič (2013). Analizo vloge, ki so jo dominantni mediji odigrali v vstajah, prim. Pavličič (2013).

politične stranke« (IMZ, intervjuvanec/-ka 1) – začela z organizacijami rednih krajevnih in četrtnih skupščin, ki prebivalcem omogočajo, da neposredno soodločajo o zadevah, ki se nanašajo nanje. Tudi te skupščine zasledujejo dve osnovni načeli: odločanje na podlagi konsenza, in ne (pre)glasovanja, ter načelo direktne akcije.

Iniciativa uspešno deluje še danes. Zbore organizirajo vsakih štirinajst dni v enajstih mestnih četrtih in krajevnih skupnostih. Vendar so se na začetku srečevali z velikim odporom mestnih oblasti, ki jim niso dovolile uporabe prostorov četrtnih in krajevnih skupnosti ali pa so jim uporabo teh prostorov (ki so se gradili s samoprispevki ljudi) želele zaračunavati, poleg tega pa so na zборе prihajali različni mestni uslužbenci, z namero, da bi z nastopom s pozicije moči vzpostavljenemu dialogu enakih odvzeli legitimiteto; tudi na pisma, zahteve in ugotovitve skupščin se niso odzivali.

Iniciativa je uresničila veliko projektov, ki so izhajali iz konkretnih potreb prebivalcev. Ob tem so javno opozarjali na številna ugotovljena nepravilna in neučinkovita delovanja javnih podjetij, ki upravljajo skupno: vodovod, odvod smeti, plinarna ... (prim. Tošič 2014). Vendar, kar je najbolj pomembno, dokazujejo, da si je možno zamisliti in delati politiko »od spodaj«, neposredno in onkraj državnih institucij. Na ta način utrujejo vero v moč ljudi, ki lahko s skupnimi močmi in dialogom sproti izumljajo nove modele politične participacije. To seveda ni vedno najbolj enostavno.

V MND (intervjuvanec/-ka 2), ki je organiziral nekaj vstajniških skupščin v Ljubljani, so izpostavili:

Problem teorije neposredne demokracije je, da si jo mnogi napačno razlagajo, kot to je, da vsak izraža in dela, počne tisto, kar hoče. Zato jo je na teoretični in praktični ravni treba vseeno jasno strukturirati. Osnova so seveda človekove pravice, temeljne, ki so za vse enake, ne glede na spol, starost, število nacionalnosti itd. Tega nekateri niso razumeli, ker njihovo dojetje neposredne demokracije je to, da jaz odločam o zadevah.

Kot ponazori zgornja izjava, je v času popolne hegemonije liberalne ideologije precej težavno uveljaviti resnično politične načine participacije med večjim številom ljudi. To nas ne bi smelo presenečati, saj so takšni poskusi sistemsko pasivizirani, omejevani in tudi kriminalizirani. Denimo, socialni prostori, kjer bi se ljudje lahko srečevali in politično udeleževali onkraj profitne logike, izginjajo; transparentnih mehanizmov za vpliv, pregled in kontrolo delovanja državnih institucij in uslužbencev skorajda ni oziroma so tako prikriti in oddaljeni od ljudi, da ti težko posegajo po njih; ni sistemskih programov, ki bi ljudi izobraževali za resnično politično delovanje.¹⁰ Zato je zares pomembno vprašanje, kaj bi se zgodilo, če bi družbeni konsenz gradili na sistemski krepitvi vzvodov neposredne demokracije, ki bi ljudem omogočala, da resnično identificirajo in zadovoljijo svoje potrebe, to je uporabijo svojo politično moč. Vendar, kot vemo, ideološki aparati države delujejo tako, da nas navadijo na poslušnost, in ne na politično delovanje. Tako zaenkrat

10. Na pomanjkanje »skupnih prostorov, kjer bi se ljudje lahko srečevali, debatirali, se družili in ki ne bi bili komercialno naravnani«, so opozarjali tudi v Iniciativi za četrtne skupščine v Ljubljani, ki je prav tako nastala kot posledica vstaj in ki je do zdaj organizirala pet četrtnih skupščin. (prim. Zabukovec 2014).

ves angažma za izumljanje in uveljavitev političnega delovanja onkraj parlamentarizma temelji na prostovoljstvu, entuziazmu in iznajdljivosti posameznikov.

V tem podpoglavju sem pokazala primere političnega delovanja onkraj parlamentarizma, kar se je izkazovalo kot eksperimentiranje na področju neposredne demokracije, to je opolnomočenja ljudi, da neposredno odločajo o zadevah, ki se nanašajo nanje. Ker so pogoji za resnično politično delovanje sistemsko onemogočeni, sloniijo vzvodi za takšno delovanje na entuziazmu posameznikov.

2.2.2 Proti etatistični paradigmi: poskusi premišljevanja drugačnih oblik politične skupnosti

Vstaje so v svojem najbolj emancipatornem segmentu izražale odpor do države kot države-nacije, ki se pod imenom demokracija uveljavlja kot ohranjevalka kapitalizma in je predvsem mesto oblasti, ne pa resnične enakosti. Etatistična predstava politike se je vzpostavila kot neka objektivna danost, ki s prevzemanjem monopola nad legitimno uporabo sile, s strukturnim, simbolnim, objektivnim nasiljem (Žižek 2007: 7) producira točno določene subjekte-državljanke, ki ustrezajo vsem določilom balibarjevske »normalnosti«, kjer se antropološke razlike poenotijo ter umestijo v oblastna razmerja in diskurz (Balibar 2004: 470). S podpiranjem kapitalizma, ki temelji na nenehnem ustvarjanju, ohranjanju in reproduciranju izrednega stanja neenakosti, država omogoči, da to izredno stanje postane pravilo (Agamben 2004: 37). Določeni protestniki so zato poudarjali, da je (leninistično) razumevanje revolucije kot boja za prevzem državne oblasti, da bi ta dokončno »odmrla«, oziroma kot (gramscijevsko-dutschkejevski) proces »dolgega pohoda skozi institucije« problematično.

Zdaj, seveda je pa vedno tveganje, da ko enkrat stranka pride do oblasti, postane klasična stranka. To je največje tveganje, predvsem zato, ker takrat se en kup ljudi priključi ne zaradi ideje, ki jo imaš ti na transparentu, ampak zaradi položaja, ki ga s tem dobi, in to je največja nevarnost za katerokoli gibanje, za katerokoli ideologijo, sploh če je – v narekovajih – ljudska (Puntarji, intervjuvanec/-ka 1).

Tudi v preteklosti so revolucije najpogosteje povzročile le okrepitev in razširitev države, hkrati pa so zatrle prav tiste revolucionarne sile, ki so jo skušale nadzorovati. Saul Newman to imenuje »strukturni imperativ države, da se ohranja celo v trenutkih revolucionarnega preobrata« (2014: 232). V tej luči je treba razumeti tudi kritiko novonastale stranke IDS, ki se deklarira tudi kot stranka-gibanje.

Meni se zdi zelo sporno to, da vstopiš v neki sistem, ki je zelo represiven, ki je proti ljudem, ki je avtoritaren. Da sploh vstopiš v njega, se moraš odpovedati zelo veliko stvarjem. [...] No, ampak, ZL pa ima še ta problem, da se deklarira kot stranka iz gibanja, čeprav nima za sabo nobenega gibanja, nobene baze, ampak so samo eni visoko izobraženi ljudje, ki znajo organizirati stvari (VSD, intervjuvanec/-ka 1).

Nekateri vstajniški akterji so tako veliko svojega delovanja usmerili v ozaveščanje o tem, da sprememba oblasti ne bo nujno pripeljala do boljšega življenja ljudi in da je treba razmišljati širše.

Ljudje bi se morali bolj zavzeti zase, za svoje pravice, za svoje življenje, in to ne glede na to, kateri politik ali stranka bo ali je na oblasti, ker je sistem naravnán tako, kot je, in je izobraževalni sistem, ki te uči in vzgaja v neki smeri, politiki, policiji, vojska, učitelji, karkoli, vse to je del sistema, ki te rine nekam in zdaj ti lahko plavaš, imaš ti demokratično pravico plavati, ampak v tistem okvirčku, ki ti ga oni postavijo (AFP, intervjuvanec/-ka 1).

Emancipatorna gibanja, ki so se v največji meri navdihovala z anarhizmom, ki danes »ni zgolj najbolj revolucionaren tok, pač pa je prvič v zgodovini sploh edini preostali« (Vodovnik 2011: 9), namesto enkratne revolucije ponujajo nenehni upor, namesto reforme obstoječih institucij samoorganizacijo, namesto trde strukture pa začasno avtonomno cono (ZAC). »Koncept ZAC izraša najprej iz kritike revolucije in navdušenosti nad vstajo. Prva označuje drugo kot neuspeh; toda s stališča psihologije osvoboditve je vstaja za nas dosti bolj zanimiva možnost od vseh ‚uspešnih‘ buržoaznih, komunističnih, fašističnih in podobnih revolucij« (Bey 2011: 64).

To podpoglavje je prikazalo, da so znotraj »vstajniških skupin« obstajale take, ki so bile kritične do tistih vstajniških akterjev, ki so spremembo oblasti znotraj nespremenjenih pogojev delovanja države ponujali kot revolucionarno rešitev. Revolucijo so zato bolj kot enkratni dogodek razumeli kot nenehni proces, ki se začne na osebni, lokalnem področju in se razširi na vse sfere življenja.

2.2.3 Proti diktatu poenotenja: eksperimenti na področju onkrajidentitnega delovanja

Nasprotovanje poenotenju v eno »vstajniško identiteto« z uniformnimi zahtevami, obrazi in govori je bilo znotraj te paradigme zavrženo ne le zato, ker ta poenotena »vstajniška identiteta« ne bi bila zmožna zajeti vseh ostalih, temveč zato, ker so gibanja znotraj te paradigme pluralnost, mnogoterost in nenazadnje »kreativni antagonizem« (AFP) med različnimi identitetami razumeli kot konstituirajoči element skupnega delovanja. Prakse, s katerimi so se upirali, so se kazale kot zavračanje ustvarjanja predstavnikov, »prepoznavnih obrazov« svojih kolektivov za potrebe nastopanja v javnosti, kot izumljanje in ustvarjanje lastnih medijev, tudi takšnih spletnih platform, ki bi vključile večje število ljudi oziroma kogar koli, ter kot izvajanje avtonomnih akcij, ki so se zavzemale za vse, ne le za določeno identitetno skupino.

Vzrok za nastanek je jasen, in to je neka širša družbena klima oziroma situacija, ampak povod za to, da smo se mi združili, je v bistvu bila kolumna dr. Vlada Miheljaka, ki je mene enkrat zelo razburila, ko je pisal o tem, da protesti nimajo vsebin oziroma nekaj podobnega. Meni se je zdelo, da je vsebine ogromno, in to ne da je samo krivično, ampak povsem narobe. Potem se je zgodilo to, da so hoteli nekateri predstavniki gibanj biti nek glas protestnikov, ki so si jemali v roke mikrofoni in so strnili deset zahtev in podobno. Tudi to se nam je zdelo zelo narobe, ker je bila to ena zelo heterogena družba, ki je imela zelo različne probleme v življenju, in je imel vsak zase tam en konec svoje agende. Meni se je zdelo to narobe, da se na eni strani uokvirja nek seznam zahtev, ki jih hočejo

vsi protestniki, na drugi strani pa se to odpravlja s tem, da ni vsebine (DND, intervjuvanec/-ka 2).

Ta citat odlično ponazori, kako se je dominantni družbeni *establishment* težko soočal s pluralnostjo protestov. Vse, kar se ni hotelo poenotiti v pragmatično reformiranje kapitalističnega liberalnega sistema, je bilo razglašeno za neobstoječe. Razumljivo je, da želi država oziroma vsakokratna oblast vsako emancipatorno zahtevo zbanalizirati, saj lahko le tako upraviči in ohrani svoj obstoj. Vsakršno, še tako radikalno zahtevo oziroma sorazmerno odsotnost natančne vsebine zahtev bo sprejela le, če je postavljena »v imenu neke skupnostne identitete, pripadnosti neki skupnosti, ki je reprezentirana v redu Drugega« (Šumič - Riha 2007: 91). Tisto, česar država v nobenem primeru ne more tolerirati, pa je, da bi singularnosti tvorile skupnost, ne da bi se sklicevale na neko identiteto.

Ta diktat zahtev, da je potrebno nujno postaviti zahteve in nujno nasloviti ne vem koga in imeti nek program, je bil zelo naporen in je tudi pomiril celotno stvar. Pomiril, mislim pasiviziral. Tudi levica je čisto odpovedala. Od kulturne, intelektualne, novinarske, levičarske scene so samo krepili ta diktat zahtev. Meni je bila to zelo velika frustracija, ker se mi zdi, da ljudje v svojih kolektivih, soseskah, prijateljskih sami najbolje vemo, kaj je za nas dobro, in ne potrebujemo nekoga drugega, da nam to pove (VSD, intervjuvanec/-ka 1).

Nekatere skupine (VSD, MND, DND, AFP, IMZ, Iskra, Svoboda vstajnikom ...) so zavračale ustvarjanje – s strani dominantnega medijskega staja zahtevane – prepoznavne osebe, obraza, govornika, ki bi jih zastopal znotraj spektakelske realnosti. In ker so medijem vedno ponujali drugi obraz, so za medije prenehali biti privlačni. Zato so ustvarjali lastne medije (prim. Pajnik in Sekloča v tem tematskem sklopu).

Ohranjanje pluralnosti so DND poskušali uresničiti tudi skozi izgradnjo spletne platforme, kjer so lahko vsi, tudi »navadni ljudje«, artikulirali težave, ki jih zaznavajo, in ponujali možne odgovore na nastalo situacijo. Ob tem so lahko v spletnem prostoru debatirali med sabo in iskali najboljše rešitve. S tem so hoteli pokazati, da ljudje niso pasivni, temveč so pasivizirani, saj nimajo sistemskih možnosti, da izrazijo svoje želje in potrebe ter se o njih pogovarjajo.

Malo nas je bilo strah, kako bo to funkcioniralo, ampak še nikjer med slovenskimi komentarji nisem videl tako malo primitivizma in, se mi zdi, lucidno izraženih mnenj (DND, intervjuvanec/-ka 1).

Da je pluralnost mnenj mogoče ohranjati, če za to obstajajo strukture, ki sodelovanje spodbujajo, ne pa zatirajo, so ugotavljali tudi v Iskri.

Nikoli nismo pristajali na ta diskurz, da so študenti pasivni. Mi smo pač vedno rekli, da so študenti pasivizirani. Pač ŠOU v 20 letih ni nič naredil za to, da bi se približal študentom (Iskra, intervjuvanec/-ka 1).

Tovrstna gibanja so tako na vstajah kot po njih izvajala direktne akcije, s katerimi so podpirala celovitost vstaj, a hkrati ohranjala njihovo pluralnost, mnogoterost in različnost. Ob tem je bilo narejenih nešteto letakov, flajerjev in brošur, na katerih so sporočali različne ideje (npr. MND o neposredni demokraciji, IMZ o četrtnih in krajevnih skupščinah, AFP Anarhistka, časopis, ki ga izdaja FAO ...).

V tem podpoglavju sem nakazala, da je del vstajnikov dominantne pozive k poenotenju razumel kot ohranjanje in reprodukcijo obstoječega ter da so se tej marginalizaciji idej, ki se jih razglasi za neobstoječe oziroma se jim odreka legitimiteta (ker da so »brez vsebine«), upirali. Vztrajali so v pluralnosti identitet, praks in komunikacij, da bi poudarili, da identiteta ni nekaj uniformnega, temveč da jo lahko zasede kdor koli.

3 Vprašanje politične organizacije onkraj protestiranja: kako se iz »nemogočih zahtev« premakniti v konstitucijo politične skupnosti »za vse«

Pragmatične zahteve znotraj »paradigme možnega« so prinesle kozmetične spremembe znotraj sistema – odstop mariborskega župana Franca Kanglerja, padec vlade Janeza Janše, nastanek novih strank in vstop nekaterih (ZL) v parlament. »Nemogoče zahteve« so generirale kvalitativno drugačne posledice, ki se jih ne da enostavno naštet. Predvsem so odprle politično vednost kot univerzalno, kolektivno vednost, kjer »kolektivno« seveda ne nastopa kot numerični, temveč kot politični koncept: »Dogodek je kolektiven, kadar vsebuje ta dogodek zahtevo, ki zadeva virtualno vse« (Badiou 1998: 67). Širjenje področja »možnosti nemožnega« je omogočilo, da so se vstaje lahko oblikovale kot specifičen kolektivni dogodek, ki vsebuje univerzalno zahtevo po enakosti, zajema »vse« oziroma »kogar koli« in se na nikogar (nobenega posameznika, skupino) ne nanaša nič bolj kot na kogar koli drugega oziroma vsebuje zmožnost, da se nanaša na vse, brez izjeme, brez ostanka.

V času »ponovnega rojstva zgodovine« (Badiou 2012: 63) – kot Badiou poimenuje vstajniške dogodke, ki so predmet tudi tega prispevka – je postalo dokončno jasno, da strukture, kot so stranke, sindikati in nevladne organizacije, niso več nosilci politične moči (Kurnik 2013: 14). Zato je nujna invencija »prostorno-časovnega dispozitiva, ki bi aktivneje povezoval diskurz politične subjektivizacije z diskurzom organizacije« (Mezzadra 2007). Če so emancipatorna gibanja ponudila jasno analizo današnjega trenutka, ki vključuje kritiko geneze kapitalizma, liberalizma in predstavništva, in če so bila zmožna mobilizacije in upora, je naslednji korak nujno izumiti novo politično organizacijo kot »intersekcijo med idejo in dogodkom« (ibid.). A to terja posebno »revolucionarno politično disciplino« (ibid.: 66), ki mora premagati strah, da bo tovrstna oblika organiziranja porodila nove avtoritarnosti, hierarhije in dominacije.

V bistvu smo imeli isti problem, ki ga imajo vsa ta gibanja, od Seattla dalje, bom rekel strah pred strukturo. V Sloveniji je bilo že kar nekaj uspešnih gibanj, ki so potem izdahnili (MND, intervjuvanec/-ka 2).

Če se želijo emancipatorna gibanja premakniti s točke nasprotovanja obstoječemu onkraj vztrajanja na točki večne »opozicije«, kjer je akcija skonstruirana predvsem kot kontraakcija, je zanje nujno, da iznajdejo lastno »konstituirajočo moč« (Negri in Hardt 2003: 323), ki vključuje gradnjo trdnejših struktur organiziranja in delovanja (onkraj kakovostne porabe prostega časa, lastnega entuziazma in angažmaja), ki bo močnejše ohranjala emancipatorni potencial, ki se je sprožil v vstajah.

4 Zaključek

V prispevku sem zasledovala načelno delitev med gibanji, ki so politiko razumela kot nekaj »možnega« oziroma kot boj za oblast, in tistimi, ki so politiko razumela kot nekaj »nemožnega« oziroma onkraj boja za oblast. Glede na razumevanje politike kot verifikacije aksioma enakosti in emancipacije kot predpostavke vsakega političnega delovanja sem zastopala mnenje, da so gibanja iz druge skupine emancipatorna, saj so v hegemonem razumevanju politike vztrajali v težavnih poskusih uveljavljanja nepredstavniške, neposredne demokracije, onkraj državno-nacionalne paradigme in poenotenja znotraj identitetnih/komunitarnih zahtev. Na koncu sem nakazala pomembnost ustvarjanja trdnejših organizacijskih političnih struktur, ki bi ohranjale emancipatorni potencial, ki se je sprožil v vstajah.

Literatura

- Agamben, Giorgio (2004): *Homo Sacer. Suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
- Badiou, Alain (1998): *Sveti Pavel: Utemeljitev univerzalnosti*. Ljubljana: Analecta.
- Badiou, Alain (2004): *Ali je mogoče misliti politiko? Manifest za filozofijo*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Badiou, Alain (2012): *The Rebirth Of History*. London, New York: Verso.
- Balibar, Étienne (2004): *Strah pred množicami: Politika in filozofija pred Marxom in po njem*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Bey, Hakim (1985): *The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*. New York: Autonomedia.
- De Cleyre, Voltairine (2011): *Direktna akcija*. Zagreb: DAF.
- Graeber, David (2013): *Fragmenti anarhistične antropologije*. Ljubljana: *cf.
- Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Holloway, John (2004): *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.
- Mezzadra, Sandro, in Roggero, Gigi (2007): *Singularisation of the common: Thoughts on the crisis of the »movement of movements«*. *Turbulence* 1. Dostopno prek: <http://turbulence.org.uk/turbulence-1/singularisation-of-the-common/> (1. 5. 2016).
- Mouffe, Chantal (2000): *The Democratic Paradox*, London: Verso.
- Negri, Antonio, in Hardt, Michael (2003): *Multituda: Vojna in demokracija v času Imperija*. Ljubljana: Študentska založba.
- Newman, Saul (2014): *Anarhizem, poststrukturalizem in prihodnost radikalne politike*. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, XLII (257): 228–244.
- Kurnik, Andrej (2005): *Biopolitika: Novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: Sophia.
- Kurnik, Andrej (2013): *Artikulacije potrebujejo neartikuliran bes*. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, XL (254): 11–19.
- Pavličič, Andrej (2013): *Mediji ponovno gradijo legitimnost politike, ki so jo vstaje razgradile*. *Medijska preža: bilten za opazovanje medijev*, junij 2013 (44–45): 4–5.
- Perat, Katja (2013): *Preveč prostora za starce*. *Pogledi*, 22. 2. 2013. Dostopno prek: <http://www.pogledi.si/mnenja/prevec-prostora-za-starce> (1. 5. 2016).

- Pureber, Tjaša (ur.) (2014): Anarhizem: Onkraj obstoječega. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XLIII (257).
- Rawls, John (2000): *Politički liberalizam*. Zagreb: KruZak.
- Rancière, Jacques (2005): *Nerazumevanje*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Skupina »Svoboda vstajnikom!« (2013): Sestavljanka za dekriminalizacijo vstaj. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XL (254): 29–51.
- Štefančič, Marcel jr. (2013): Pozabili ste ustanoviti stranko! *Mladina*, 7. 2. 2013. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/120303/pozabili-ste-ustanoviti-stranko/> (1. 5. 2016).
- Šumič - Riha, Jelica (1996): Anahronizem emancipacije. *Problemi*, XXXIV (5–6): 25–46.
- Šumič - Riha, Jelica (2007): Jetniki Drugega, ki ne obstaja. *Filozofski vestnik*, XXVIII (1): 81–100.
- Tošič, Tea (2014): Samoorganizirane četrtne skupnosti opozarjajo na nepravilnosti, maribor24.si, 13. 3. 2014. Dostopno prek: <http://maribor24.si/lokalno/samoorganizirane-cetrtnne-skupnosti-opozarjajo-na-nepravilnosti/14605> (1. 5. 2016).
- Vodovnik, Žiga (2011): *Antologija anarhizma*. Ljubljana: Krtina.
- Ward, Colin (2011): »Anarhija in država«. *Antologija anarhizma*. Ljubljana: Krtina.
- Wieck, David (1962): »The Habit of Direct Action«. *Anarchy*, 13: 96.
- Zabukovec, Mojca (2014): »Od vstajniških v četrtne skupščine«. *Delo*, 14. 2. 2014.
- Zavratnik, Simona, in Kurnik, Andrej (ur.) (2013): »Nesimo jih vun!« *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XL (254).
- Zdravković, Lana (2013): Proti kriminalizaciji, estetizaciji in nacionalizaciji vstaje! *Delo – Revolt*, 18. 2. 2013. Dostopno prek: http://www.delo.si/revolt/politichni_sistem/proti-kriminalizaciji-estetizaciji-in-nacionalizaciji-vstaje.html (1. 5. 2016).
- Zdravković, Lana (2014): Misliti nemogoče: onkraj predstavnštva. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XLIII (257): 53–66.
- Žižek, Slavoj (2007): *Nasilje*. Ljubljana: Analecta.

SUMMARY

Text rethinks the emancipatory potential of the movements of the uprisings 2012-2013, the most powerful in the history of independent Slovenia. Regardless their organizational form (initiative, collective, informal association, society, institute, political party ...), time of occurrence or number of members, in focus is their understanding of politics and the potential for establishment the strategies for the political operation. In doing so, the author derives from the fundamental axiom that serious consideration of politics necessarily involves consideration of the basic radical equality among people that is emancipatory politics, to which is inherent egalitarian norm.

Politics of emancipation is understood as opposite to the classical conception (as a rule) or the widely accepted modern conception (as a state or as functioning of institutional forms). Therefore, it is considered necessary outside the dominant frame that is offered to us today as self-evident, final and best possible and has been achieved in national, representative / parliamentary / consensual, liberal-democratic state with all its postulates in the context of capitalist ideology.

Rethinking of the activity of the movements in Slovenia during the uprising is based on understanding the long tradition of activism in Slovenia including collectives such as: Pobuda za kulturo hendikepa – YHD, AKC Metelkova Mesto, Časopis za kritiko znanosti, novo antropologijo in domišljijo – ČKZ, anarho-punk and squat movement – AC Molotov in AC Galicija, relicts of the peace movements from the end of the 80s and beginning of the 90s, LGBTIQ movement, movement for the open source, Urad za intervencije – UZI, Dostjeli. Influenced by the global »movement of movements« and demonstrations against capitalist globalisation in Seattle (1999), Prague (2000) and Genova (2001) collective of the Social centre Rog has been established since 2006 in squatted factory Rog in Ljubljana where also other collectives are active: erased residents of the republic of Slovenia (collective Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov – CIIA), foreign, especially Bosnian workers (initiative Nevidni delavci sveta (*Invisible Workers of the World* – IWW)), asylum seekers and migrants (initiative Svet za vsakogar). The network of the anarchist organisations among whole Slovenia is also powerful. In October 2011, influenced by the demonstrations in the “Arab world”, Greece, Spain, USA (Occupy movement), the #15o movement has been established. Their 6 month occupation of the platform in front of the Ljubljana stock exchange was for sure a certain preparation for the uprisings.

Analysis is based on interviews with interviewees from the 19 movements active during the uprisings (Anarhistična fronta Posavje (AFP), Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, Iskra, Združenje Koordinacijski odbor kulture Slovenije (KOKS), Stranka za ekososializem in Društvo gibanje za trajnostni razvoj Slovenije (TRS), Kino Udarnik, Vse-slovenska ljudska vstaja (VLV), Protestival, Mreža za neposredno demokracijo + Aktivni državljan + Neposredna demokracija zdaj! (MND), Inicijativa mestni zbor (IMZ), Danes je nov dan (DND), Vstajniške socialne delavke (VSD), Odbor za pravično in solidarno družbo, Puntarji, Nič brez nas žensk, FemA, Svoboda vstajnikom, Inicijativa za demokratični socializem (IDS), Solidarnost) and shows some tensions, which were established among them, especially thematising the delimitation between those who are operating within the paradigm of “the possible”, where politics is understood as a rule, and those in the field of “the impossible” that is inventing spaces of the politics, based on radical equality beyond the struggle for power.

Text argues that operation of the movements from the second group, which understood the politics as the “possibility of the impossible” can be defined as emancipatory. Thanks to the operation of those emancipatory movements the uprisings in a particular segment definitely opened up a situation of “the possibility of the impossible” where people have discovered their power, which opposes domination, exploitation, authority. Which was lacking is the creation of permanent structures where this power can be continuously actualising, not only as “being against” but also as “being for” something. The challenge for the emancipatory movements is therefore to invent ways to overcome the establishment of their own positions as opposition to existing, beyond the insistence on the point of eternal “opposition” where the action is constructed primarily as a counter-action. If emancipatory movements offered a clear analysis of the present moment, which includes a critique of the genesis of capitalism, liberalism and representation, the next step is to invent a new political organization, which will be based on radical equality and will en-

able real political participation of all. At the same time those movements has to overcome the fear that such a form of organization will emerge new authoritarianisms, hierarchy, and dominations.

Podatki o avtorici

Lana Zdravkovič

Znanstvena sodelavka, Raziskovalka

Mirovni inštitut, Metelkova 6, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-naslov: lana.zdravkovic@mirovni-institut.si

Peter Sekloča, Mojca Pajnik

MREŽNO POVEZOVANJE DRUŽBENIH GIBANJ IN (NE)MOŽNOSTI EMANCIPATORIČNEGA KOMUNICIRANJA

IZVLEČEK

Avtor in avtorica predstavita različne oblike delovanj družbenih gibanj in diskutirata skupne točke, na katerih gibanja gradijo svojo pozicijo do oblasti in medijev, ter odpreta vprašanja, kako domnevno demokratična mrežna struktura gibanj lahko gradi koalicijo za soočenje z dominantno močjo (oblasti in medijev). Možnost ohranjanja heterogenosti pozicij in identitet članstva je tematizirano skozi razlikovanje med »kolektivnim« in »povezovalnim delovanjem«, kot ga konceptualizira sodobna teorija digitalnega državljanstva kot aktivizma in kateremu temelj predstavlja mrežna družba. V ospredju je preverjanje teze, da nekatere specifične povezovalnega delovanja, ki se formirajo na križišču komunikacijskih in organizacijskih praks, krepijo emancipacijo gibanj ter njihov potencial za kreiranje nove politike in novih, vzporednih načinov menjave.

KLJUČNE BESEDE: družbena gibanja, mrežna politika, rizomatičnost, digitalni mediji, vstaje v Sloveniji 2012–13.

Networking of social movements and the (im)possibility of emancipatory communication

ABSTRACT

The authors present various forms of social movements and discuss common points on which the movements have built their positions towards the authorities and the media, and raise the question of how a supposedly democratic network structure of movements can build a coalition to face the dominant power (of the authorities and the media). The possibility of maintaining the heterogeneity of positions and identities is thematised through the distinction between "collective" and "connecting action", as conceptualised by the modern theory of digital citizenship as activism, the foundation of which represents a network society. In the foreground is the verification of the thesis that some specifics of the connecting action, which are formed at the intersection of communication and organisational practices, strengthen

the emancipation of movements and their potential to create new policies and new ways of parallel exchange.

KEY WORDS: *social movements, network politics, rhizomatics, digital media, uprising in Slovenia 2012-2013*

1 Uvod

Članek v ospredje postavlja teorijo mrežne družbe (Castells 1998, 2000/1996; Galloway 2004) kot organizacijsko načelo delovanja akterjev v sodobnih družbah, ki so prepletene z informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami (IKT), predvsem pa determinirane z njihovimi kodi oziroma načini delovanja. Na primeru analize različnih akterjev, gibanj in iniciativ, ki so soustvarjale vstaje v Sloveniji v obdobju 2012-2013, ugotavljamo specifične njihovega delovanja v mrežni družbi. Zanima nas, v kolikšni meri uporaba tehnologije, ki z uveljavljanjem dominantnih kodov delovanja vzpostavlja hierarhijske družbene moči, vpliva na delovanje gibanj oziroma koliko se komunikacija gibanj lahko upre nujnosti po vključitvi v menjalne odnose dominantnega političnega in ekonomskega sistema. V članku ugotavljamo, da tradicionalni (množični) mediji gibanja reducirano razumejo kot vir informacij periferne javnosti, ki nima moči za transformacijo družbene strukture. Pokažemo, da množični mediji delujejo kot akterji družbene premoči v mrežnih odnosih, v katerih perpetuirajo obstoječe hierarhijske in hkrati minimizirajo potencial gibanj. Metateoretski fokus mrežne družbe v članku preciziramo z analizo dialektike »kolektivnega« in »povezovalnega« delovanja (Bennett in Segeberg 2012), s katero družbena gibanja definiramo kot akterje v mrežni družbi, predvsem pa nam ločnica služi za pojasnjevanje dinamike delovanja in tudi razlik med akterji gibanj. Ugotavljamo specifične obeh vrst delovanja, pri čemer je v ospredju presojanje, koliko specifične oblike delovanj o(ne)mogočajo gibanjem, da se konstituirajo onkraj dominantnih menjalnih odnosov.

V ospredju je preverjanje teze, da nekatere specifične povezovalnega delovanja, ki se formirajo na križišču komunikacijskih in organizacijskih praks, krepijo emancipacijo gibanj in njihov potencial za kreiranje nove politike. V tem okviru se pojavi tudi teoretsko vprašanje, v kolikšni meri je povezovalno delovanje, katerega prednosti in slabosti sta Bennett in Segeberg (ibid.) natančno eksplicirala, mogoče razumeti ne samo kot specifičen način mreženja, temveč tudi kot osnovo za spremenjeno obliko menjave kot osnovnega načela v družbenih podsistemih politike, ekonomije in kulture.

V uvodnem delu so tematizirane teorija mrežne družbe in njene osnovne značilnosti, pri čemer pokažemo, da se ideje demokratičnega mrežnega komuniciranja niso pojavile šele s široko uporabo interneta, temveč so bile v kritični teoriji (Brecht 1932; Mills 1965; Enzensberger 2003/1970; Baudrillard 2003/1972) kontinuirano prisotne že od prve polovice 20. stoletja, v članku pa jih obravnavamo kot pomembno izhodišče pri razumevanju načinov oziroma logike delovanja gibanj v sodobnosti (Bennett in Segeberg 2012). V dialogu z nekaterimi avtorji (Castells 1998, 2000/1996; Deleuze in Guattari 1987; Galloway 2004) osvetlimo kritične nastavke za analizo mrežnega komuniciranja ter tematiziramo možnosti in omejitve družbenih akterjev oziroma konkretno gibanj v mrežni

strukturi. V tretjem poglavju bo predstavljena kritika delovanja dominantnega medijskega sistema, kot so ga videli zgoraj omenjeni avtorji in kot izhaja iz teorije mrežne družbe, ki predpostavlja nove oblike nadzora: vključitev v menjalne odnose in pravila (protokole) za mrežno delovanje. Tako kot tretje tudi četrto poglavje analizira empirični kontekst, v katerem delujejo gibanja, s čimer se premaknemo k tematizaciji delovanja proučevanih družbenih gibanj (Slovenija 2012–13), za katere sta značilna heterogenost izhodišč in nenazadnje tudi uspešnost pri oblikovanju alternativnih načinov komuniciranja z namenom preseganja nujnosti po vključitvi v menjalne odnose dominantnega političnega in ekonomskega sistema ter izmikanja njunemu sistemskemu nadzoru. V petem poglavju – razpravi – pokažemo, da imajo mnogokrat dokaj abstraktne ideje o demokratičnem mrežnem komuniciranju plodno sidrišče v povezovalnem delovanju, katerega logika omogoča ne samo spremenjene in v tem okviru emancipatorične načine komuniciranja, temveč tudi nove načine menjave v družbenih podsistemih.

2 Komuniciranje v mrežni družbi

○ mrežni organizaciji komuniciranja so nekateri avtorji govorili – vendar jo strokovno poimenovali drugače – še pred širšo uporabo ideje mreže in njene aplikacije kot organizacijskega načela sodobnih družb, na primer Brecht (1932) in Mills (1965). Organizacijski diagram komunikacijskih procesov, gledan z vidika makroteorije oziroma holističnega pogleda na družbeno komuniciranje, sicer ni bil eksplicitno predstavljen v obliki mreže, je pa predpostavljala mrežno delovanje, podobno kot ga razumemo danes. Mreža je naslednica hierarhično vodenega nadzora, katerega organizacijo Deleuze in Guattari primerjata z drevesom. Pravita sicer, da »smo naveličani dreves« (Deleuze in Guattari 1987: 15), saj svet okrog nas in materialna realnost še zdaleč nista vedno oblikovana hierarhično, na primer človeški možgani, je pa drevesna organizacija dokaj priročna, saj je iz nje zelo lahko razbrati smer poveljevanja in odločanja. Vendar mrežne organizacije ne uporabljajo samo današnji alternativni mediji, ki jih v pričujočem članku kontrastiramo z dominantnimi mediji glede moči in vpetosti v demokratične procese družbenih sprememb, kar slovenske vstaje v letih 2012–13 nedvomno so, temveč tudi gospodarske organizacije:

Ena od bistvenih značilnosti, ki loči pozni kapitalizem od drugih političnih in ekonomskih oblik, je njegov način reprezentacije moči: kar je bilo nekoč usidrana in konkretna množica, je zdaj postalo nomadski elektronski tok. Pred obdobjem računalniškega upravljanja informacij ni bilo težko locirati središča institucionalnega upravljanja in nadzora. V resnici so bili centri moči uporabljani od režimov za ohranjanje hegemonije (Critical Art Ensemble 1996: 7).

Galloway pokaže, da je mrežna organizacijska oblika prisotna že nekaj časa ter da si njene ideje nikakor ne lasti in je ne uporablja samo alternativna politika, denimo politika družbenih gibanj, temveč tudi dominantne sistemske ekonomske in politične strukture. Ob spremembi organizacijske oblike v mrežno pa se je pojavil problem nadzora, saj so hierarhične strukture uporabljale bolj ali manj centralno voden nadzor, ki pa ni uporaben pri mrežah (Galloway 2004: 7). Obenem je Galloway močno kritičen do razumevanja

mrež in konkretno interneta kot okolja z obiljem informacij, v katerem ni hierarhičnega in centraliziranega nadzora ter s tem sploh nobenega nadzora. Ravno nasprotno, mreže, v sodobnosti distribuirane mreže, kot jih poimenuje, v katerih se vsako stičišče ali vozle lahko povezuje z vsakim drugim stičiščem, so kontrolirane s pravili in algoritmi (protokoli), kaj je mogoče in kaj ne, ob tem da izstopu iz mreže in s tem sprejemom odločitve za neupoštevanje protokola sledi družbena sankcija – na primer kot izločitev iz družbenega sistema komuniciranja. Dodamo lahko, da takšen način nadzora proizvaja tudi ideološke učinke, ki so posledica vpetosti v prevladujoči način produkcije, kot bomo videli v nadaljevanju pri obravnavi vpetosti medijev v ekonomske procese.

Mrežne organizacije delovanja se torej ne poslužujejo samo skupine ali gibanja, ki imajo manj socioekonomskih virov kot vladajoče strukture, temveč ravno nasprotno. Sistem oblasti, na primer politične stranke, in ekonomske organizacije, na primer korporacije, so že pred časom prešle na mrežno organizacijo delovanja, kjer en oddelek korporacije predstavlja svoje stroškovno mesto in konkurira drugim oddelkom, obenem pa ima točno določene naloge in zanj veljajo točno določeni kriteriji, po katerih se ocenjuje njegova uspešnost. Ob takšnem razumevanju tehnoloških družbenih sistemov, kot je na primer internet, je toliko lažje zavrniti tezo Marshalla McLuhana, da tehnologija že sama po sebi določa svojo uporabo in sporočilnost. Pomenljiv primer zavrnitve takšnega tehnološkega determinizma je delo K. Peović Vuković (2012), ki gradi na teoriji Raymonda Williamsa, točneje na njegovi analizi televizije, katere funkcijo ji je pripisala šele komercialna uporaba, in pokaže, kako je medije, ter posebej internet, mogoče razumeti kot simptom družbe, kjer »struktura medijev ne vpliva na družbenost, politiko in identitete, temveč je sama izraz neke družbenosti, kulture, strukture občutja« (Peović Vuković 2012: 24). Po analogiji se tudi tradicionalni množični mediji, dominantni nacionalni tisk in televizijske mreže ali bolje celotna ponudbena stran (digitalnih) vsebin, prilagajajo mreži kot vodilnemu organizacijskemu načelu sodobne družbe, če ne drugega, uporabljajo internet in digitalno infrastrukturo kot hrbtenico za prenos vsebin in interaktivne povezave z občinstvom.

Obenem mrežna morfologija organizira odnose moči, pojasnjuje Castells (2000), ki sodobno družbo poimenuje kot mrežno družbo, čeprav je tukaj treba omeniti, da se Castells mnogokrat nagiba k tehnološkemu determinizmu: »Preklopi, ki povezujejo mreže (na primer finančni tokovi, ki prevzemajo nadzor nad medijskimi imperijami, ki vplivajo na politične procese), so privilegirani instrumenti moči« (Castells 2000/1996: 502). Iz takšne tematizacije sledi tudi njegova poznejša analiza, da so osrednji igralci moči v sodobnosti tisti, ki lahko preklaplajo med mrežami in jih programirajo. Ob tem izpostavlja, da so mreže odprte strukture, ki se širijo in vključujejo nova vozlišča, če le z njimi delijo iste komunikacijske kode (vrednote in cilje) (Castells 2000/1996: 501), s čimer zopet postane osrednjega pomena kritična analiza možnosti za reorganizacijo družbenega komuniciranja, kot sta jo podala zgoraj omenjena Brecht (1932) in Mills (1965) ter – kot bomo videli – tudi Enzensberger (2003/1970) in Baudrillard (2003/1972). Ti avtorji nam pokažejo, da ima vsaj v teoriji, ko ni podvržena tehnološki prisili, ideja demokratičnega komuniciranja kot postulat že dolgo tradicijo, segajočo vsaj v sredino 20. stoletja, iz katere velja črpati tako v kritični analizi mrežne družbe, predvsem pa v premišljanju možnosti emancipatoričnega komuniciranja oziroma komuniciranja, ki prekinja hierarhije dominantnih kodov. Če sprejmemo tezo, da

je mrežna organizacija delovanja danes osrednje organizacijsko načelo družbe, kot na primer menijo omenjeni avtorji (Castells 1998, 2000/1996; Deleuze in Guattari 1987; Galloway 2004), potem potrdimo, da se je problem zlorabe moči in nedemokratičnega odločanja s strani tistih, ki posedujejo moč in za delovanje potrebne socioekonomske vire, enostavno prenesel v mrežno družbo. Ob tem velja potrditi tudi, da ni nobenega razloga, da bi bila na primer nova družbena gibanja – zdaj mrežno oblikovana – politično učinkovitejša zgolj zaradi tega, ker so opustila hierarhično strukturo in za organizacijo svojega delovanja prevzemajo model mrežnega komuniciranja.

2.1 Povezovalno delovanje: k reverzibilnosti in recipročnosti v komuniciranju

Obravnavo mrežne družbe kot metateoretskega okvira za analizo delovanja družbenih gibanj v tem podpoglavju preciziramo z idejo o delovanju medijev »v interesu vseh«, ki jo obravnavamo na presečišču razumevanja demokratizacije komuniciranja, o čemer so že pred časom pisali Mills, Brecht, Baudrillard, Enzensberger idr., in nekaterih novodobnih pojmovanj v kontekstu mrežne družbe, kjer se osredotočamo na pojmovanje »povezovalnega delovanja« (Bennett in Segeberg 2012). Na tem mestu postavljamo teoretsko vprašanje, v kolikšni meri lahko »povezovalno delovanje« gibanj v mrežni družbi omogoča preseganje dominantnih vzorcev menjave ter udejanjanje recipročnosti odnosa med pošiljateljem in prejemnikom, v čemer se kaže emancipatorni potencial gibanj.

Mnogo idej, povezanih s problemi demokratičnosti javnega komuniciranja iz sredine 20. stoletja, je še dandanes aktualnih, kljub temu da so nastale pred vseobsežno digitalizacijo oziroma široko uporabo interneta kot infrastrukturne hrbtnice sodobnih medijev. V drugi polovici 20. stoletja je morda najbolj poznane (empirične) kriterije za vzpostavitev pogojev komuniciranja politično učinkovite javnosti najti v delu C. W. Millsa, ki izpostavi, 1) da toliko ljudi, kot sprejema mnenje, tega tudi izraža, 2) da so mediji organizirani tako, da je na izraženo mnenje mogoče takoj odgovoriti, 3) da se takšno izraženo mnenje takoj prevede v delovanje in 4) da avtoritarne institucije ne posegajo v javnost, ki tako ohrani svojo avtonomijo (Mills 1965: 302). V njegovem delu je najti odmev zahtev, ki so znane že vsaj iz del B. Brechta v 30. letih 20. stoletja, točneje njegove kritike uporabe radia oziroma predlogov, kako bi takrat novo radijsko tehnologijo lahko uporabljali v korist širših množic, predvsem tistih ljudi, ki so bili že zaradi svojega položaja v družbeni strukturi deprivilegirani. Brecht izpostavi, da tehnologija sama po sebi nima nobene funkcije, razen tiste, ki izhaja iz njene uporabe, in pozove k preoblikovanju radijske tehnologije tako, da bo vsak lahko sporočal, in ne samo sprejemal mnenja (Brecht 1932). Za Brechta je radio »najčudovitejša invencija«, ki je sposobna ne le predvajati za poslušalce, ampak tudi vključevati njihove glasove. Brechtovo kritiko, ki zahteva prestrukturiranje medija iz distribucijskega kanala h kanalu, ki bi bil z vključevanjem glasov publike usmerjen v javno dobro, čez nekaj desetletij povzame Enzensberger in zavrne v tistem času dokaj pogost McLuhanovski tehnološki determinizem. Zavrne ga s tem, da poudari umetno ustvarjeno kontradikcijo med producenti in konzumenti medijske tehnologije ter vsebin, ki mora biti – kontradikcija namreč – ekonomsko in administrativno vzdrževana (Enzensberger 2003/1970: 266). Brechtovo idejo o aplikaciji medija v interesu vseh konkretizira z idejo

o kolektivni produkciji, v kateri so (amaterski) producenti avtonomni v odločitvah, kako, kaj in za koga producirati vsebine – za razliko od profesionalnih producentov (novinarjev, urednikov idr.), ki so vključeni v hierarhično, centralizirano in s tem nadzorovano produkcijo: »Mrežni komunikacijski modeli, ki gradijo na načelu reverzibilnosti tokokrogov, lahko ponudijo smernice za preseganje takšnega položaja: množični časopis, ki ga pišejo in distribuirajo bralci, mreže videov, ki jih ustvarjajo politično aktivne skupine« (Enzensberger 2003/1970: 267).

Predlog mrežno reorganiziranega komuniciranja je dokaj podoben rizomu, kot ga v 80. letih prejšnjega stoletja konceptualizirata Deleuze in Guattari (1987), ob tem da Enzensberger poudari reverzibilnost oziroma povratni tok informacij med pošiljateljem in sprejemnikom sporočila. Mreža in v njenem okviru reverzibilnost ob kolektivni produkciji postane osrednje organizacijsko načelo emancipatoričnega komuniciranja, ki se lahko upre prevladi množičnih medijev. Enzensberger je ta načela izpostavil v 70. letih prejšnjega stoletja, dve desetletji pred razširjeno uporabo svetovnega spleta, v katerega so mnogi polagali upe, da bo zaradi svoje široke dostopnosti omogočil prepород javnega komuniciranja v smeri večje demokratizacije komuniciranja in družbe. »Tehnoentuziasti« so v navdušenju nad spletnim komuniciranjem govorili o smrti radia kot o olajšanju, priložnosti, češ, končno smo dočakali njegovo demokratizacijo, ki jo je Brecht napovedal, a je ni doživel. Vendar so neprofesionalni uporabniki že pred internetom imeli na voljo za takratni čas novo tehnologijo v obliki videokamer, različnih naprav za snemanje in predvajanje zvoka, reprodukcijo vsebin itd., pa so zaradi svoje individualiziranosti ostali ujetniki s strani političnih in ekonomskih elit dirigiranih integracijskih procesov, je poudarjal Enzensberger.

Omenjena izhodišča Baudrillard vzame za kritiko Enzensbergerjevega predloga reorganizacije medijskega sistema in poudari, da »reverzibilnost nima nič opraviti z recipročnostjo« (Baudrillard 2003/1972: 286). Sklicuje se na Enzensbergerjevo ugotovitev, da »[v] sedanji obliki oprema, kot je televizija ali film, ne služi komuniciranju, temveč ga preprečuje. Ne dopušča nikakršnega recipročnega delovanja med oddajnikom in sprejemnikom; tehnično gledano, zmanjšuje povratne informacije na najnižjo točko, kompatibilno s sistemom« (Enzensberger 2003/1970: 262). Problem torej predstavlja recipročnost izmenjave, za katero reverzibilnost predstavlja potrebni, nikakor pa ne že zadostni pogoj, zato izmenjavo Baudrillard vidi kot osrednji generator ideologij(e). Ideologija ni nekaj, kar oblast generira s pozicije moči, ampak se nahaja v samih menjalnih odnosih, kar omogoča razjasnitev Baudrillardove močno abstraktne in še zdaleč ne praktične pozicije do sprememb organizacije javnega komuniciranja v okviru medijskega sistema, ko pravi, da je treba preseči kategorije prejemnika in pošiljatelja, ko se ju na vse načine poskuša mobilizirati s sinhrono menjavo položajev (Baudrillard 2003/1972: 286). Takšno menjavo položajev najdemo na primer v ideji »amaterja novinarja«, ki postane priljubljena v študijah alternativnih medijev (Atton 2002), pomeni pa prekinitev pasivizacije občinstva oziroma njegovo aktivacijo v produkcijski proces; gledalec je obenem producent medijskih vsebin, s čimer naj bi se egalitarizirala sicer hierarhična razmerja med bralcem in piscem (Platon in Deuze 2003). Množični mediji po Baudrillardovih besedah namreč depolitizirajo sporočila in dogodke s tem, da jih reprezentirajo v politični javni sferi, ki ni

nič drugega kot zaprt sistem izmenjave simbolov, sistem, ki ga vodijo abstraktni menjalni odnosi. Sprejemniki, torej občinstvo, sicer lahko zavrnejo prevladujočo interpretacijo vsebine sporočila, kar ponazarjajo trije osnovni načini branja, kot jih je ekspliciral Stuart Hall (2006) (prejemnik sporočila lahko vsebino sporočila odobrava, lahko deloma sprejme in deloma zavrne dominantno interpretacijo ali pa jo v celoti zavrne), vendar še vedno ostanejo vključeni v dominantni medijski sistem in ga s tem vzdržujejo. Dialektično razmišljanje, s katerim analiziramo komuniciranje v družbi, je tukaj vsekakor dobrodošlo, vendar po Baudrillardovem mnenju reorganizacija dominantnih vzorcev komuniciranja zahteva ravno preseganje dialektike soobstoja producentov in potrošnikov, najsi njihove pozicije še tako vneto poskušamo zamenjati oziroma jih obravnavati združeno, kot je to v primeru ideje »amaterja novinarja« (Atton 2002).

Preseganje vpetosti v menjalne odnose, ki vladajo medijem kot industrijam, bi med drugim pomenilo zoperstavljanje dvostopenjskemu sistemu vpliva, po katerem delujejo (množični) mediji, in sicer vplivu vira na medije in nadalje medijev na občinstvo, kot ga je konceptualiziral Mayhew (1997: 252). Dvostopenjski sistem vpliva je neposredni produkt interesov medijev po vključevanju v menjalne odnose, v katerih imajo vsebine in občinstva menjalno vrednost. Vstajniška gibanja so soočena z izbiro, katera našeta orodja in prakse uporabljati pri svojem »digitalnem mrežnem delovanju«, ki je po Bennettu in Segebergu (2012) temelj tako »povezovalnega« kot »kolektivnega delovanja« ter ni imuno na homogenizacijo interesov in zahtev s strani centrov moči. Po omenjenih avtorjih (Bennett in Segeberg 2012: 743) del gibanj lahko razumemo kot temelječe na »mrežnem kolektivnem delovanju«, kjer gre za načelo delovanja, podobno tistemu, ki ga prevzemajo bolj formalne organizacije, ki se tako kot nekdaj hierarhično organizirane skupine poslužujejo korporativnih strategij doseganja razpoznavnosti skozi javno komuniciranje. Za bolj ohlapno organizirane iniciative in skupine pa je značilna »logika povezovalnega delovanja«, ki potencialne člane in članice pritegne zaradi dopuščanja oblikovanja lastnih pozicij ter ohranjanja multiplih identitet in povezovanj. Za takšno logiko so digitalni mediji osrednji organizacijski posredniki, člani gibanja pa so zaradi odprtosti in odsotnosti zahtev po odpovedi izkušenj in identitet še dodatno samomotivirani za vzajemno produkcijo in deljenje vsebin (Bennett in Segeberg 2012: 752).

V kontekstu metateoretskega pristopa mrežne družbe, ki smo ga precizirali z razpravo o možnostih in nemožnostih emancipatoričnega komuniciranja družbenih gibanj, v nadaljevanju na empiričnem primeru komuniciranja gibanj iz časa vstaj v Sloveniji (2012–13)¹ pokažemo na 1) vztrajnost dominantnih kodov na primeru delovanja množičnih medijev v odnosu do gibanj in 2) na razlike med gibanji glede na logiko povezovalnega oziroma kolektivnega mrežnega delovanja. Preverjamo tezo o moči povezovalnega delovanja za preseganje dominantnih kodov in vzpostavljanje alternativ v komuniciranju.

1. Gl. uvodnik za metodološka pojasnila.

3 Monopol menjave: mediji v »klasični vlogi oblasti«

Kolektivno delovanje zahteva mobilizacijo virov, ki se jih poslužujejo močnejše organizirane skupine s članstvom, ki je identitetno bolj homogeno in se je posledično pripravljeno odpovedati določenim osebnim preferencam; v tem pogledu je značilnost korporativno organiziranih skupin. Iz izjav intervjuvank in intervjuvancev izhaja, da so takšne skupine lahko dokaj učinkovite, primer bi bile lahko skupine, ki so se povezale v stranke ali liste, vendar pa s tem tvegajo osip svojih podpornikov oziroma od njih zahtevajo določeno konformnost v obliki prilagoditve skupnim ciljem organizacije. Takšne skupine so politično učinkovite najprej kot del javnosti, delujoče na periferiji javne sfere (Habermas 1996: 356), ki ji mediji predstavljajo ogrodje, in nato kot del parlamentarnega kompleksa države, pri čemer vseskozi uporabljajo orodja Spleta 3.0. Pri tem pa je ključno vprašanje, koliko so takšne skupine vključene v rituale menjave medijskega in političnega sistema oziroma ali zmorejo delovati za preseganje dominantnih kodov.

Ciljna praksa dominantnih medijev in digitalnih platform je menjava, saj so vključeni v menjalne odnose, ki so dominantni v kapitalističnem načinu produkcije. Kot so dejali v Mreži za neposredno demokracijo (intervjuvanec/-ka 1):

Mediji so pa odigrali to svojo klasično vlogo oblasti pač. Po eni strani so sicer poročali o celotni zadevi, ker so morali, so se pa lotevali (vstaj) ... klasično: koliko je bilo policije, koliko je bilo udeležencev, koliko je bilo škode. Pri vsebini pa odvisno od medija. Nekateri so se angažirali, eden od časopisov je dal recimo veliko prostora za odprto debato ... Drugi so pa čisto klasično poskušali zadevo (spraviti) v nek folklorni predalček, češ, protesti imajo sicer neke zahteve, ampak so neenotni. Potem je bil tudi fantastičen pritisk, kdaj bo že stranka, to so tudi mediji sproducirali, to potrebo, da nastane stranka. Tudi levo usmerjeni mediji, da ne bo pomote. Tako da mediji so odigrali to neko klasično vlogo normalizatorja zadev.

Takoj ko komuniciranje družbenih gibanj z dominantnimi mediji ne prispeva k pospeševanju menjave ali jo sploh omogoča, komuniciranje gibanj ali o gibanjih za dominantne medije ni zanimivo. Menjava tukaj ne zaznamuje samo neposredne ekonomske menjave (prodaje in nakupa vsebin ter občinstva), temveč tudi vso menjavo, ki omogoča preživetje medija kot takšnega, torej tudi menjavo s političnim sistemom, na primer na način subvencioniranja informacij, kar zajame tudi javne medije, konkretno RTV Slovenija. »RTV je ujeta s strani političnih strank. Mediji so pripravljene poročati o nekih seksi dogodkih, o sistemskem premisleku pa ne« (Iniciativa mestni zbor, intervjuvanec/-ka 1). Izjave za javnost, producirane s strani države, vplivnih političnih strank, interesnih skupin in močnih organizacij so zato najpogostejši vir novic, saj raziskovalno novinarstvo zahteva veliko časa in denarja, domnevno kredibilni, razpoznavni in prestižni viri (govorci) pa povečujejo število lahko dostopnih novic. Zato ne preseneča, da so množični mediji močno »naklonjeni tistim birokratskim virom, ki skrbijo za redne, kredibilne in končno tudi uporabne tokove informacij, za vpogled in podobe za konstrukcijo novic« (Gandy 1982: 13).

Novica ni videna kot nekaj, kar je v javnem interesu, javno dobro, ampak je videna kot blago. Novice je treba prodajati. Treba je napisati 60 novic na dan. Če jih

napišeš toliko, si bolj prisoten na iskalnikih, več ljudi klika in več oglaševalskega prostora prodaš (Iskra, intervjuvanec/-ka 1).

Mediji so vselej, pa čeprav pravijo, da paktirajo z opozicijo, naklonjeni nosilnim idejam v družbi, nosilni politiki, na nek način so opredeljeni. ... tisti, ki se opredeljujejo za nevtralne, so še slabši. ... Vloga televizije in medijev bi bila, da bi ljudem razložila, kaj je neoliberalizem, ne pa da pokaže zmeraj predsednika zbornice, ki pravi, da smo premalo fleksibilni pri odpuščanju ... Morali bi razlagati, kaj je koncept neoliberalizma ... (In pri vstajah) so imeli parcialne, pa tudi širše, globalne razloge, da so o tem pisali. Pisali so zato, ker to je bila zgodba. ... Temeljnih analiz, komentarjev v medijih pač ni bilo. Bilo je zanimivo, da so se tam stepili ... (Odbor za solidarno in pravično družbo, intervjuvanec/-ka 1).

Ali, kot je izjavil/a intervjuvanec/-ka 1v okviru skupine Protestival:

Jaz mislim, da (mediji) negativno vplivajo ne na samo demokracijo pri nas, zato ker v bistvu delujejo za hiperprodukcijo nekih delno ... dokaj nepomembnih dnevno-političnih tem na takšen način, da v bistvu oddaljujejo sam proces demokratizacije, da se ljudje ne čutijo kakorkoli povezani s tem ali pa da imajo kakršnokoli možnost karkoli delati ...

Komuniciranje je po besedah Baudrillarda treba konceptualizirati širše kot le transmisijo informacij s povratno zanko – po Enzensbergerju reverzibilnost, in sicer kot recipročno sodelovanje. Delovanje dominantnih množičnih medijev je utemeljeno ravno na menjavi s strani sistema določenih ekvivalentnih razmerij oziroma na nezmožnosti vključitve akterjev brez družbene moči v menjalni proces; utemeljeno je na nemenjavi z njimi, največ na simulaciji odgovora, kar je tudi »realna abstrakcija medijev«, iz katere tudi izhaja sistem nadzora in moči (Baudrillard 2003/1972: 281). Močan je torej tisti, ki lahko da in ne more biti poplačan, s čimer obdarovanca postavi v podrejeni položaj in vzpostavi monopol, nadaljuje Baudrillard. S skupinami brez družbene moči ali v primeru slovenskih vstaj s koalicijo skupin in organizacij, ki so pri vstajah sodelovale, je bilo zaradi njihove programske različnosti in heterogenosti zahtev za medije dokaj zapleteno izluščiti osrednje sporočilo, mnogokrat pa je umanjkal tudi razpoznaven voditelj, ki bi služil za široko razpoznavnega nosilca sporočila in s tem reprezentativno osebo določenega gibanja. Kot navajajo v Danes je nov dan (intervjuvanec/-ka 1):

Mainstream mediji ... so hoteli v nas najti nekega novega Uroša Lubeja oziroma nek obraz, heroja ali pač junakinjo/junaka, ki bo tam nastopal/a. In slučajno sem prvi intervju dal jaz, in ko je prišla prošnja za drugi intervju, je prišla prošnja za intervju z mano. Mi smo rekli, da bo nekdo pač utegnil. Lep pozdrav, Danes je nov dan. In smo to tako izpeljali. Potem smo prav krožili, da ne bi nikoli kdo dvakrat dajal izjav, in ko je nas zmanjkalo, smo nahecali prijatelje, naj gredo oni, pa smo jim vse povedali, zato da je vedno bil tam drug obraz.

Nemoč gibanj, ki jih mediji instrumentalizirajo kot javnosti (publike) z dokaj nizko količino moči, se kaže v posledicah neprilaganja dominantnim menjalnim kodom za gibanja:

Na koncu se je izkazalo, da smo si s tem (z menjavo govorcev) totalno zapravili medijsko pozornost, ker če bi jaz takrat šel na tistih deset intervjujev sam, bi lahko veliko več obiska vpeljali v spletno stran in več ljudi bi izvedelo za platformo (Danes je nov dan, intervjuvanec/-ka 2).

Vklapljanju v dominantne kode so se strateško prilagodili v IDS. Po Bennettu (2003) velja ločiti mreže gibanj od delovanja strank/gibanj, ki komuniciranje hitro prilagodijo pragmatizmu strankarskega delovanja, za katerega je imperativ doseči čim večji vpliv na čim več ljudi s čim manj stroški.

Zelo na hitrico smo prišli do sklepa, da bo treba igrati, vsaj delno, po pravilih igre, ki veljajo v medijskem prostoru, kjer glavno vlogo igrajo tradicionalni mediji, zlasti televizija. Z internetom nam je skozi leta uspelo ogromno narediti, nam je uspelo ogromno ljudi zmobilizirati, ampak internet je tukaj koristen predvsem za utrjevanje in, recimo, rahlo širjenje kroga. Medtem ko je za dostop do širših množic internet dosti nepripraven in tukaj neskončno večjo težo igrajo tradicionalni mediji, predvsem televizija. Recimo, en tak primer bi bil uspeh Združene leveice na volitvah ali pa prepoznavnost Luke Meseca, ki je postal prepoznaven šele z nastopom na POP TV tik pred parlamentarnimi volitvami. Medtem ko prej, kljub temu da smo ga načrtno forsirali, poskušali dobivati prostor v tiskanih medijih, na radiu, tudi seveda na spletu preko naših lastnih kanalov, ampak šele nastop na televiziji ... v najbolj gledanem času je bil tisti, ki je pomenil preboj v nek širši prostor. Mi smo takrat imeli ... vpogled v javnomnenjske raziskave, nekatere smo tudi sami pač naročili in smo lahko sondirali prepoznavnost Luke Meseca ... od tega, da ga praktično nihče ni poznal, do tega, da ga pozna celotna Slovenija in je rangiran na vrhu lestvic najbolj priljubljenih in prepoznavnih politikov (IDS, Iniciativa za demokratični socializem, intervjuvanec/-ka 1).

Pri Puntarjih (intervjuvanec/-ka 1) so, nasprotno, kritično razmišljali o vklapljanju:

Poskušali so nas spraviti v hierarhično organizirano organizacijo in smo imeli kar probleme. Ljudje tako razmišljamo, ker smo tako vzgojeni. In se moraš prisiliti, da se sploščiš in rečeš, ne bom (govoril), on bo. Treba je načrtno na tem delati, se postaviti v ozadje in reči, ne bom, zdaj si ti na vrsti. To je nujno ... če se postavi vodstvo, je to čas, da vodstvo odide iz gibanja. To je moja teza ... sicer gibanja ni več, uničijo ga.

Vzpostavitev možnosti za odgovor je za Baudrillarda enako popolnemu prestrukturiranju medijskega sistema, kar se v empiričnem proučevanju slovenskega vstajniškega gibanja lahko zvede na mapiranje taktik vzpostavitve drugačnega ali novega sistema javnega komuniciranja, torej komuniciranja, ki mu temelj zaradi ne vključenosti v dominantni medijski sistem lahko predstavlja »povezovalno delovanje« - Bennett in Segeberg ga med drugim definirata kot temelječega na deljenju: »personalizacija, ki vodi delovanje in vsebine, ki se distribuira široko prek družbenih omrežij. Komunikacijske tehnologije omogočajo rast in stabilizacijo omrežnih struktur preko teh omrežij« (Bennett in Segeberg 760: 2012) »Logika povezovalnega delovanja« ni enaka »logiki kolektivnega delovanja«, ki je značilno za hierarhično organizirane skupine s potrebnimi viri za delovanje in zavezujočo skupinsko

identiteto, pojasnjujeta avtorja; je prej organiziranje možnega delovanja s pomočjo digitalnih mrežnih medijev ob ohranjanju heterogenih preferenc ter identitet članov in skupin, in je v tej luči korak k vzpostavitvi vzporednega sistema javnega komuniciranja. V deljenju vsebin na primer Benkler (2006) vidi možnost za nov model informacijske produkcije z drugačnimi viri informacij in vsebinami: »Informacije, znanje in kulturo lahko zdaj ustvarja ne le veliko več ljudi kot v industrijski informacijski ekonomiji, ampak tudi posamezniki na področjih in v slogih, ki ne bi prestali preskusa tržne uspešnosti v množičnih medijih« (Benkler 2006: 175). Kot je dejal sogovornik iz Mreže za neposredno demokracijo (intervjuvanec/-ka 1):

Že od začetka smo se zavedali, da moraš biti sam medij. Ni dovolj, da forsiraš neko izjavo. Tudi ti se moraš vzpostaviti kot medij. Tudi ti moraš biti tisti, ki producira in ima potem prostor, kjer produkcija stoji, da je dosegljiva vsem ostalim, da nisi samo akter, kot akter-akter, ampak da si tudi medij.

S tem se odpira drugo problemsko izhodišče, ki ga obravnavamo v nadaljevanju – če je prvo zajemalo odnos med dominantnimi mediji in praksami komuniciranja gibanj, drugo naslavlja potencial povezovalnega delovanja – obravnavamo ga na križišču praks komuniciranja ter z njimi povezanih organizacijskih struktur in praks delovanja gibanj – za preseganje trenutnega dominantnega sistema javnega komuniciranja.

4 Preseganje monopola menjave: priložnosti gibanjskih mrežnih struktur

Z Bennetom (2003) bi lahko rekli, da internet omogoča mnogoterost mreženja, čemur smo bili priča v primeru vstaj v Sloveniji, ko so gibanja uporabljala internet in IKT nasploh za povezovanje, informiranje, kot tudi organizacijo konkretnih akcij. Tehnologije torej lahko odigrajo vidno vlogo pri povezovalnem delovanju gibanj, ki pa ima, kot pravi Bennett (2003), svoje omejitve; največkrat namreč omogoča akcije z elaboracijo zelo splošnih zahtev po pravičnosti in enakosti, v odsotnosti nekih skupnih idej, okvirov ali bolj trdnih ideoloških formulacij. Nova družbena gibanja pa – ravno v odsotnosti trdnih in oprijemljivih centrov, značilnih za mrežno družbo – šele nastajajo kot kolektivna delovanja, ki, kot jih opredeljuje Melucci (1996), generirajo solidarnost, sprožajo kršitev ustaljenih omejitev sistema, kršijo pravila igre, prepričujejo legitimnost oblasti in postavljajo alternativne smernice kot vodilo za politično prihodnost (solidarnost, socialne politike, vključevanje marginaliziranih skupin ipd.).

Da bi zajeli lastnosti komunikacijske politike gibanj, je treba, kot pravi Bennett (2003: 164), analizirati dinamiko mrež, kjer se prepletajo individualne, organizacijske in politične ravni delovanja gibanj. Za Dianijsa (1992) je družbeno gibanje nehierarhična neformalna mreža posameznikov in/ali organizacij, ki delijo specifično kolektivno identiteto in pozicijo v političnem in/ali kulturnem konfliktu. Gibanje je fluidno, ni omejeno s formalnimi okviri, kar posameznikom omogoča identifikacijo s kolektivnimi prizadevanji ob hkratnem ohranjanju lastne distinkcije. Značilnost gibanja je tudi, da se vzpostavlja skozi interakcijo, ki jo zaznamuje odsotnost centra odločanja ter nevezanih oblik razpravljanja in doseganja

konsenza. Gibanje zato ni zaključena celota, ampak je politična formacija, ki nastaja in se spreminja (ibid.: 13).

Meni se zdi, da je zelo dobro, da v tej vrsti organizacije, pri nekem fluentem članstvu, to, da ni nobenega togega papirnatega programa oziroma točk, katerih bi se lotevale. Vsaj jaz to tako dojemam. Če se pa kaj pojavi, pa posameznica to preko e-maila skomunicira, največ se mi zdi, da je skupinskih e-mailov. Vse se na ta način organizira. Kdo bo prevzel pobudo. Kakšna je ideja ... (FemA, Feministična akcija, intervjuvanec/-ka 1).

Internet, družabna omrežja, elektronska pošta, mobilni telefoni, prenosni radijski sprejemniki, elektronske liste, spletne peticije idr. povečujejo učinkovitost komuniciranja gibanj, pospešujejo koordinacijo na lokalni in transnacionalni ravni ter omogočajo širjenje mreže podpornikov. Spodbujajo interakcijo v mrežah in obenem omogočajo ohlapno vključevanje/odhajanje simpatizerjev, ne da bi zahtevale prevzemanje identitet. Ni nepomembno niti to, da je digitalizirana komunikacija hitra, kakor tudi ne, da znižuje stroške interakcije in da lahko prispeva k učinkoviti mobilizaciji.

Pri teh orodjih je pomembno, da so zastoj. Za take nevladne organizacije, kot smo mi, je to skoraj edina opcija, da si aktiven v medijih. ... So pomemben element, brez katerega bi težko naredil preboj med ljudi. Imajo pa svoje omejitve, ampak so že zaradi dostopnosti nepogrešljiv element našega delovanja (Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, intervjuvanec/-ka 1).

Tilly (2004: 98) opozarja, da se velja pri obravnavi gibanj v povezavi s tehnologijo predvsem izogniti tehnološkemu determinizmu. Ne gre toliko za to, da bi nove tehnologije radikalno predrugačile družbena gibanja – ta so se vedno odzivala na tehnološke spremembe, vključno s telegrafom, telefonom, radiem in televizijo. Kot izpostavlja Tilly, ni ključno, koliko tehnologije revolucionalizirajo gibanje, ampak kako nadgradijo in spremenijo že obstoječe prakse delovanja. V nasprotju z obravnavo gibanj kot mrež, ki so predeterminirana s tehnologijo in tehnološkim razvojem, velja torej tehnologije v kontekstu mrež obravnavati z vidika sprememb, ki jih vnašajo v obstoječe vzvode delovanja. Cammaerts (2012) razume tehnologije v kontekstu »priložnosti mrežnih struktur« za organizacijo, mobilizacijo, rekrutiranje, koordinacijo in komunikacijo alternativ.

Facebook uporabljamo bolj kot ne za obveščanje o tem, kdaj so zbori, oziroma o tem, kaj se je dogajalo na zborih, ni pa sredstvo za debato. ... Nobenih odločitev se ne sprejema drugače kot v živo. ... To nam je bil eden od osnovnih ciljev, da se pogovarjamo v živo, iz oči v oči, da se pogovarjamo, dokler se ne zmenimo, kaj je tisto pravo (Iniciativa mestni zbor, Maribor, intervjuvanec/-ka 1).

IDS ključne odločitve sprejema na kongresu, ki je strankarsko uveljavljena oblika sprejemanja odločitev:

Vse glavne odločitve se sprejemajo na kongresu, fizičnem ali elektronskem. Elektronskega lahko potem tudi čez leto sklicujemo in se potem na kongresih v živo sprejemajo vse ključne odločitve, programske, statutarne, finančne, kadrovske in tako naprej (IDS, Iniciativa za demokratični socializem, intervjuvanec/-ka 1).

Med vzorci komuniciranja v polju globalnega aktivizma Bennett (2003) tematizira permanentnost kampanj, ki predstavljajo mobilizacijsko strukturo gibanj. Organiziranje protestov, aktiviranje mrež skupin in posameznikov je v dobi hitrega razvoja IKT postalo stalnica. Tehnologije z internetom na čelu imajo v tem kontekstu predvsem povezovalno vlogo; omogočajo »povezovalno delovanje« mrež, ko se mreže s pomočjo interneta lahko hitro oblikujejo in mobilizirajo. V času vstaj je bil »Facebook ... pomembno orodje, enostavno za zorganizirati protest, ti si povabil vse svoje prijatelje ...« (Protestival, intervjuvanec/-ka 2).

Komunikacija je zdaj hitrejša, če pogledamo 15 let nazaj, mailing lista je bila osnovna oblika komuniciranja, danes imaš Facebook skupine, kjer je komunikacija bistveno hitrejša, tako da lahko odreagiraš bistveno hitreje in lažji dostop imaš do širšega kroga ljudi. To absolutno omogočata Facebook in Twitter. Sicer se je pa tudi z mailing listami dalo dovolj solidno komunicirati, se kje organizirati ... (Mreža za neposredno demokracijo, intervjuvanec/-ka 1).

Bennett (2003) govori tudi o konvergenci med komunikacijskimi praksami in organizacijskimi rutinami v sferi mrež aktivistične politike, kar lahko nazorno pokažemo na primeru delovanja mariborske Iniciative mestni zbor (intervjuvanec/-ka 1):

Na vsakem zboru so trije moderatori, zaradi pomanjkanja moderatorjev – še vedno se trudimo, da bi bili trije – imamo večinoma po dva moderatorja. V teoriji oziroma na začetku je bilo tako, da so bili vsebinski moderator, tehnični moderator in zapisnikar. Vsebinski moderator je tisti, ki vodi debato, jo pripelje do nekih sklepov, torej posluša in daje besedo udeležencem in vodi, povzema debato k nekemu cilju, ki ga vidi, da je skupen vsem. Tehnični moderator mu pri temu pomaga. Spremlja, kdaj je kdo roko dvignil, poskrbi, da je dovolj svetlo, zapisuje sproti, kaj udeleženci govorijo, da imajo občutek, da so slišani, da se jih posluša, zapisuje sklepe na tablo in podobno. Zapisnikar pa vse skupaj, cel potek zbora zapisuje, potem se zapisnik pošlje vsem udeležencem zbora ... Komuniciramo prek mailov, tisti, ki nimajo maila, lahko zapisnik vidijo na naslednjem zboru. Sam zbor deluje po nekih pravilih, za katere se v bistvu udeleženci sami dogovorijo, da jih imajo. Temu rečemo skupnostni dogovor. Vsak zbor ima svoj skupnostni dogovor. Pred vsakim zborom se ga potrdi, včasih se kaj dopolni. Ima ta neka osnovna pravila, ki so skupna vsem, da se k besedi prijavljamo z dvigom roke, da govori samo eden, da se med seboj spoštujemo, da so vsi na zboru prisotni kot občani in da se pozabi na funkcije, ki jih sicer imajo, in podobno. Uporabljamo ročno komunikacijo. To so v bistvu ročni signali, s katerimi se pokaže, dvig roke, strinjanje se pokaže z mahanjem, ki ga gluhonemi, ta znak, uporabljajo za aplavz. Ročni signali omogočajo, da debata teče nemoteno, da ni nekih vzklikov vmes, da tisti, ki govori, lahko pove stvari do konca. Zbori delujejo po osnovnem principu, to je odločanje na podlagi konsenza. Torej se debatira o neki stvari tako dolgo, dokler se vsi ne strinjajo oziroma da ni nihče proti. In načelo direktne akcije. To pomeni, ko nekdo nekaj predlaga, potem tudi sam sodeluje pri tem, da se bo to naredilo.

Ob pogledu na problematiko, ki jo po Baudrillardu zaznamuje odsotnost recipročnosti v medijskem sistemu – saj Enzensbergerjeva zahteva po reverzibilnosti še zdaleč ni dovolj – je Inicijativa mestni zbor lahko tipski primer vzpostavljanja novih načinov menjave (simbolne in z vidika vsebin komuniciranja tudi organizacijsko-ekonomske), ki presegajo ali vsaj nadomeščajo menjavo, ki jo določa aktualni način produkcije in iz nje izpeljana politika. Nasprotno poskusi spremenjenih oblik komuniciranja zasledujejo klasična načela demokratične politike. Izpostaviti velja odprtost ter v načelu enakovredno obravnavo vseh interesov in pobud – kar pa še ne pomeni, da imajo slednje tudi vse enako možnost udejanja, pač odvisno od tehtanja argumentov. V skladu s tem načelom ne samo, da se vstopni prispevki v javno razpravo ne vrednotijo po kriterijih zanimivosti, odmevnosti in reprezentativnosti, temveč je vrednotenje v načelu odsotno in nedopustno. Drugič, razprava temelji na načelu publicitete in na zavezi neprestanega pretresanja preteklih odločitev, s čimer zasleduje najradikalnejše postulate demokratične deliberativne politike.

5 Razprava

Kaže se, da v poskusih konceptualizacij sprememb medijskega ustroja niti recipročnost – poleg nujne reverzibilnosti – za radikalno spremembo ni dovolj. Analiza komunikacijskih in organizacijskih praks gibanj kaže, da je treba zagotoviti ne samo menjavo pozicij komuniciranja in vsebin, temveč tudi novo – ali vsaj drugačno – vrednotenje menjalnih razmerij, v katera so vpeti mediji, tako množični kot različne digitalne platforme, in v katerih delujejo družbena gibanja. Zato je imela »problematika« dialektike v pričujoči raziskavi slovenskih vstaj (2012–13) z vidika komuniciranja družbenih gibanj in njihove moči za doseganje družbenih sprememb dve problemski izhodišči: 1) monopolni menjalni odnos med dominantnimi (množičnimi) mediji in mediji, ki so jih gibanja uporabljala za organizacijo svojega delovanja (digitalne platforme, kot so FB, Twitter), in 2) možnosti za preseganje dominantnega komunikacijskega menjalnega modela ob ohranitvi emancipatoričnega potenciala gibanj.

Z analizo delovanja množičnih medijev v odnosu do gibanj smo pokazali na omejitve medijev, ki izhajajo iz njihove vključenosti v rituale menjave medijskega in političnega sistema. Pokazali smo na nezmožnost njihovega delovanja za preseganje dominantnih kodov, kar se med drugim kaže v marginalizaciji gibanj in nasploh ne vključevanju gibanj kot akterjev brez družbene moči v dominantne menjalne procese.

Nedvomno se participacija v »kulturi deljenja«, kot jo poimenuje Benkler (2006), izogne neposredni cenzuri, ki jo vzpostavljajo množični mediji z uredniki in novinarji kot odbiralci vsebin, vendar velja izpostaviti, da tudi sodelovanje v produkciji ne vzpostavlja nujno drugačne aplikacije produktivnih sil, kot jo zahtevajo kapitalistični produkcijski odnosi, kot je opazil že Enzensberger (2003/1970: 266), ko je problematiziral nadzor nad amatersko produkcijo, ki ji ni dovoljeno posegati v kontekst zasebnosti ekonomije. V času porasta participativne kulture na omrežjih so nekateri avtorji povezavo medijske produkcije in potrošnje razlagali s koncepti, povezanimi z »novim potrošnikom«, na primer »producentporabnik« (*produsage*) (Bruns 2006), ki konotira izmenljivost vlog med producenti in potrošniki. Zagovor participacije v produkciji v sodobnosti resda uvede novo

označevanje za nekdanjega potrošnika, ki tako postane uporabnik, vendar – kot opažata Van Dijck in Nieborg (2009) – je sodelovanje posameznikov za (korporativne) lastnike veliko manj pomembno kot pa množica teh uporabnikov, ki postanejo cilj oglaševalcev in kot končni potrošniki navsezadnje sklonejo krog potrošnje: »Izraz ‚uporabnik‘ postane vseobsegajoča fraza, ki pokriva širok razpon obnašanja, od klikanja do bloganja in objavljanja videovsebin. Množična kreativnost je praviloma le drugače imenovano potrošniško vedenje« (Van Dijck in Nieborg 2009: 861). Tovrstna participativna kultura, obravnavana v luči hegemonije medijskih korporacij, dejansko postane brezplačno delo za produkcijo kulture v digitalni ekonomiji (Terranova 2000). Izpostaviti torej velja, da kultura deljenja ne naslovi problemov lastništva infrastrukture in prodaje uporabnikov oglaševalcem, kar se je v skrajnem primeru pokazalo tudi ob različnih primerih intervencij Facebooka v arabski pomladi. Morozov (2011) je ponudil kar nekaj študij primerov, ko so lastniki digitalnih platform ob kočljivih dogodkih, ki so bili v nasprotju z njihovimi ekonomskimi interesi, enostavno izključili dostop do svojih storitev na področju celotnih držav; primer sta Facebook in Vodafone.

Ob kritiki predeterminiranosti mrežne družbe z monopolnimi menjalnimi odnosi je naša analiza pokazala tudi na možnosti njihovega preseganja. Te smo tematizirali skupaj s teoretsko tradicijo, ki izpostavlja pomen javnega demokratičnega komuniciranja »medijev za vse«, specifično na primeru povezovalnega delovanja vstajniških gibanj. Član/ica skupine Danes je nov dan pojasnjuje, na kakšen način so v času vstaj že v prvi fazi oblikovanja vodoravne strukture pristopili k mobilizaciji javnosti oziroma odprli komunikacijske kanale, ne da bi strogo uokvirili vsebine:

Takrat smo se hoteli pozicionirati kot platforma, kot neka skupina, se pravi da smo promovirali orodje, ki smo ga naredili, ne pa kot nas, ki imamo vsebino, in smo imeli veliko dilemo, zato si tudi zelo dolgo nismo naredili Facebook strani. Sploh ne vem, če je to bilo še v času vstaj, mislim, da kasneje ... Ker nikakor nismo hoteli biti povezani oziroma nismo hoteli, da je fokus na nas, ampak na tem orodju. Takrat smo poslali mailing za to orodje ljudem, ki so se na prvi verziji vpisali kot uporabniki, in potem ko smo naredili novo verzijo, smo poslali maile, pa v medije smo poslali novico, da smo to naredili, pa na Facebook skupnosti, ki so se formirale v času vstaj. Ampak mi takrat svojih kanalov, Facebooka pa Twitterja, to, kar imamo recimo sedaj, kot Inštitut med vstajami nismo imeli, ker nismo hoteli fokusa na sebi, ampak na orodju (Danes je nov dan, intervjuvanec/-ka 1).

Z lastnimi orodji in brez nujne, omejujoče, kolektivne identitete, značilne za »kolektivno delovanje«, se tako oblikovana javnost približuje ideji o samospoznanju javnosti, kot jo je omenjal že John Dewey, in sicer na podlagi vezi in odgovornosti, ki jih posameznik čuti do skupnosti, v katero je investiral del svoje energije in čustev: »Z vidika posameznika je to ideja, po kateri ima kot posameznik zmožnostim primeren, odgovoren delež pri oblikovanju ter usmerjanju delovanja skupin, ki jim pripada; in glede na potrebe pri sodelovanju v ohranjanju vrednot, ki jih skupine negujejo« (Dewey 1999/1927: 112). Ideja o odpovedi določeni meri avtonomije ob vključitvi v formalno organizirane skupine – v našem primeru civilnodružbene organizacije in nastajajoče stranke – ni nova; znana je že iz socialno-

-psiholoških teorij delovanja skupin, hierarhično ali mrežno organiziranih. Nasprotno pa »povezovalno delovanje« te omejitve odpovedovanja lastni identiteti presega ne samo zavoljo svoje odprtosti, temveč zaradi dopuščanja heterogenosti ciljev in interesov, velja pa dodati, da takšna egalitarnost še vseeno ne prinaša nujno politične učinkovitosti. Posameznike nase veže prek dejanskega sodelovanja pri oblikovanju skupnosti, tudi oblikovanja skupnih orodij za komuniciranje, obenem pa jo neprestano ogroža potencialna nevarnost razpada skupnega temelja delovanja zaradi odsotnosti trdnih kategorij, za katere bi se tako ohlapno organizirane skupnosti zavzemale. Egalitarnost manj formalnih mrežnih povezav ima svoje prednosti pred bolj rigidnimi formalnimi povezavami, je pa za prve toliko večja verjetnost, da bodo razpadle zaradi heterogenih sredobežnih interesov. Vseeno pa jim avtonomnost omogoča izmikanje prizadevanju za razpoznavnost v dominantni javni sferi, za katero v veliki meri še vedno infrastrukturo predstavljajo množični mediji in korporativne digitalne platforme.

»Povezovalno delovanje« ima več neposrednih učinkov. Zaradi svoje heterogenosti se a) izogne dvostopenjskemu sistemu vpliva, na nadzoru katerega množični mediji kot ponudbena stran gradijo svojo dobičkonosnost in sploh zmožnost vključitve v menjalne odnose sodobnih ekonomij. Ob obstoju pripravljenosti sodelujočih uporabljati in/ali razvijati nova komunikacijska orodja se b) čustvene vezi pripadnosti skupini še okrepijo in znižujejo nevarnost razpada skupin, s čimer se rahlja – gledano na stran povpraševanja – tudi »dvostopenjski tok komuniciranja« (Katz in Lazarsfeld 1999/1955), saj se (lahko) odpravijo posredniki med sporočevalci in prejemniki sporočil, navsezadnje pa tako oblikovana javnost kot publika postavlja c) nove modele komuniciranja, ki ne temeljijo na vključenosti v prevladujoče menjalne odnose, kar je lahko svojevrsten prispevek k odmiku od prevladujočega načina produkcije.

6 Sklep

V članku smo poskušali pokazati, kako se sodobna mrežna družba, kjer je vsakdo lahko povezan z vsakim, pri čemer iluzijo o enakopravnosti povezav pooseblja internet in nasploh razvoj IKT, vzpostavlja na strukturiranih odnosih in dominantnih komunikacijskih kodih. Mrežna družba, ki se utemeljuje na tehnologiji in se skozi njeno uporabo reproducira, se v nasprotju z optimizmom tehnodeterministov pokaže kot zgolj še ena variacija reprodukcije kapitalističnih odnosov dominacije oziroma hierarhično vodenega nadzora akterjev s politično in ekonomsko močjo. Vprašanje je bilo, kolikšna je moč oziroma nemoč družbenih gibanj, ki tudi sama mrežno delujejo, da bi subvertirala in prekinjala dominacijo hegemonskih kodov. V dialogu s teorijami javnosti/javne sfere in kritično tradicijo medijskih študij je mogoče reči, da je ena od težav mrežnosti in heterogenosti gibanj povezana z vprašanjem politične učinkovitosti delovanja gibanj, ko ta ni razumljena zgolj kot konfrontacija s centri moči, temveč kot poskus predrugečenja obstoječe systemske ureditve, tako v podsistemu politike kot tudi ekonomije. Z vidika posameznika pa tudi posameznih gibanj ju je moč ločiti samo za analitične namene – gledano holistično, sta oba podsistema vključena v prevladujoči sistem menjave in na podlagi moči (socioekonomskih virov) tudi sama določata načine vrednotenja ekvivalentov v komuniciranju oziroma menjavi.

Rizomatično delovanje na primeru vstajniškega gibanja v Sloveniji kaže na množico akterjev, ki fluidno delujejo v bolj ali manj prepletenih mrežah, ki se poskušajo vzpostavljati zunaj dominantnih kodov, tj. v odsotnosti oprijemljivega centra, reprezentativnega predstavništva in ideologij. Samozavedanje rizoma, ki je v procesu nenehnega nastajanja, multiplega povezovanja in se oblikuje onkraj oprijemljivega središča, se neprestano nadgrajuje in s tem krepi možnost objektivirane slike sveta, v kateri postanejo posamezni akterji tudi nosilci sprememb – akterji se močneje zavedajo svoje vloge v konstrukciji realnosti. Potencial novih oblik menjave in sistema komuniciranja se krepi ravno skozi omenjeno samovzpostavljajanje, ki kot osnovno načelo za preživetje in nadgradnjo že od začetka postavlja odprtost. Sicer je odprtost v teorijah demokracije in javne sfere že star postulat, vendar nam analiza gibanj v pričujočem članku dovolj eksplicitno pokaže, da se samo v strogem zasledovanju radikalnih načel demokratičnosti vzpostavljajo možnosti za preseganje rigidno določenih dominantnih pravil menjave, točneje sistemsko postavljenega vrednotenja prispevkov posameznikov in skupin v menjavi in komuniciranju.

Pokazali smo, kako logika kolektivnega delovanja gibanja prilagaja dominantnim kodom, kar pred akterje/akterke gibanj postavlja zahteve po konformnosti. Po drugi strani avtonomnost mrež, ki se združujejo po logiki povezovalnega delovanja, gibanjem omogoča vsaj kratkoročno učinkovito zoperstavljanje dominantni javni sferi in diktatu njenih akterjev. Gibanja, ki vztrajajo zunaj aspiracije, da bi se kakorkoli združila z dominantnim kodom, se tako krepijo prek različnosti ter pripoznanja osebnega prispevka sodelujočih glede na svoje zmožnosti in potrebe. S tem (lahko) ustvarjajo nove oblike menjave tako na ravni javnega komuniciranja kot vsem vidnega in vsem dostopnega kot na ravni koda, ki ne vodi samo menjave v javnem komuniciranju medijskega sistema, temveč tudi v drugih družbenih podsistemih (dominantne politike in ekonomije) – skozi komuniciranje v obliki povezovalnega delovanja gibanja zavržejo prevladujočo definicijo merjenja vrednosti (menjanih ekvivalentov v obliki najrazličnejših dobrin, od občinstva do političnih priložnosti). Le na ta način lahko oblikujejo alternative, ki jih je teoretsko mogoče povezati s preseganjem reprezentativnih oblik ali vsaj njenih sledi v javnem komuniciranju – gibanja presežejo omejitve, ki jim jih postavlja dvostopenjski sistem vpliva in dvostopenjski tok komuniciranja. Prispevki zdaj že klasičnih kritičnih avtorjev iz sredine in druge polovice 20. stoletja so ponudili idejne temelje preoblikovanja načina javnega komuniciranja v smeri zasledovanja demokratičnih načel, tematizacija mrežne družbe sodobnejših avtorjev in predvsem ideja povezovalnega delovanja pa sta služili kot konceptualno ogrodje za analizo potenciala oblikovanja novih kodov oziroma pravil komuniciranja in menjave.

Literatura

- Atton, Chris (2002): *Alternative Media*. London: Sage.
- Baudrillard, Jean (2003/1972): *Requiem for the Media*. V N. Wardrip-Fruin in N. Montfort (ur.): *The New Media Reader*: 277–288. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Bennett, W. Lance (2003): *Communicating Global Activism: Strengths and Vulnerabilities of Networked Politics*. *Information, Communication & Society*, 6 (2): 143–168.

- Bennett, W. Lance, in Segerberg, Alexandra (2012): *The Logic of Connective Action*. *Information, Communication & Society*, 15 (5): 739–768.
- Benkler, Yochai (2006): *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. London: Yale University Press.
- Brecht, Bertolt (1932): *The Radio as an Apparatus of Communication*. *Bjitter des Hessischen Landestheaters Darmstadt*, št. 16, julij 1932.
- Bruns, Axel (2006): *Towards Produsage: Futures for UserLed Content Production*. V F. Sudweeks et al. (ur.): *Proceedings: Cultural Attitudes Towards Communication and Technology*: 275–284. Perth: Murdoch University.
- Cammaerts, Bart (2012): *Protest Logics and Mediation Opportunity Structure*. *European Journal of Communication* 27 (2): 117–134.
- Castells, Manuel (1998): *The Information Age: Economy, Society and Culture*, vol III, *End of Millenium*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Castells, Manuel (2000/1996): *The Rise of the Network Society*. Second Edition. Oxford: Blackwell.
- Critical Art Ensemble (1996): *Electronic Civil Disobedience & Other Unpopular Ideas*. *Autonomea*. New York. Dostopno prek: <http://www.critical-art.net/books/ecd/> (29. 4. 2016).
- Deleuze, Giles, in Guattari, Felix (1987): *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Dewey, John (1999/1927): *Javnost in njeni problemi*. Ljubljana: FDV.
- Diani, Mario (2000): *Social Movement Networks Virtual and Real*. *Information, Communication & Society*, 3 (3): 386–401.
- Enzensberger, Hans Magnus (2003/1970): *Constituents of a Theory of the Media*. V N. Wardrip-Fruin in N. Montfort (ur.): *The New Media Reader*: 259–276. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Galloway, Alexander R. (2004): *Protocol: How Control Exists after Decentralization*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Gandy, Oscar jr. (1982): *Beyond Agenda Setting: Information Subsidies and Public Policy*. Norwood: ABLEX Publishing Corporation.
- Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Stuart (2006): *Encoding/Decoding*. V M. G. Durham in D. M. Kellner (ur.): *Media and Cultural Studies: Keywords*: 163–173. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Katz, Elihu in Lazarsfeld, Paul F. (1999/1955): *Osebni vpliv*. V S. Splichal (ur.): *Komunikološka hrestomatija 2*: 41–50. Ljubljana: FDV.
- Mayhew, Leon H. (1997): *The New Public: Professional Communication and the Means of Social Influence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melucci, Alberto (1996): *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mills, Charles W. (1965): *Elita oblasti*. Ljubljana: DZS.
- Morozov, Evgeny (2011): *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. New York: PublicAffairs.
- Peović Vuković, Katarina (2012): *Mediji i kultura: Ideologija medija nakon decentralizacije*. Zagreb: Jesenski i Turk.

- Platon, Sara, in Deuze, Mark (2003): *Indymedia Journalism: A Radical Way of Making, Selecting and Sharing*. *Journalism*, 4 (3): 336–355.
- Terranova, Tiziana (2000): *Free Labour: Producing Culture for Digital Economy*. *Social Text*, 18 (2): 33–58.
- Tilly, Charles (2004): *Social Movements 1768-2004*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Van Dijck, José, in Nieborg, David (2009): *Wikinomics and its Discontents: A Critical Analysis of Web 2.0 Business Manifestos*. *New Media & Society*, 11 (5): 855–876.

SUMMARY

The article puts forward the theory of the network society as an organizational principle of action by actors in modern societies, which are interwoven with the information and communication technologies (ICT), but mostly determined by their codes and modes of operation. On the example of the various actors, movements and initiatives that contributed to the uprising in Slovenia in the period 2012-2013, the authors analyse the specifics of their operation in the network society. They are interested in the extent to which the use of technology that by imposing the dominant codes of operation establishes a hierarchy of social power, conditions the actions of movements. In addition, the article researches if and to what an extent the communication of movements can resist the necessity to be included in the exchange relations of the dominant political and economic system. The article raises the question of how supposedly democratic network structure of movements can build coalitions to confront the dominant power (by the authorities and the media). The focus is to thematize the „becoming“ of movements, to explore the possibility of generating something „new“ through the plurality and heterogeneity of movements. The possibility of maintaining the heterogeneity of positions and identities of membership is thematized through the distinction between the „collective“ and the „connecting action“, as conceptualized by the modern theory of digital citizenship the foundation of which lies in the network society. In the foreground is a verification of the thesis that some specifics of the connecting action, which are formed at the intersection of communication and organizational practices, strengthen emancipation of movements and their potential to create new politics. In this context arises a theoretical question, i.e. to what an extent is it possible to understand the connecting action not only as a specific way of networking, but also as the basis for a modified form of exchange, which introduces alternative exchange. The authors show how the logic of collective action presses movements to adopt and, not least, to reproduce the dominant codes, which demands that the actors conform, internally, and externally to dominant exchange relations. Network society, based on technology, in contrast with the optimism of technodeterminists appears as just another variation of the reproduction of capitalist relations of domination and hierarchy. Besides, the autonomy of the networks that cooperated in the example of Slovenian uprising on the connecting action principle enabled the movements to counter the dominant public sphere and the dictates of its actors. Rhizomatic action in the case of the uprising movement in Slovenia points to a multitude of actors in fluid communication with a more or less interwoven networks that are trying to be formed outside the dominant codes, i.e. in the absence of tangible

center, representative offices and ideologies. The potential for new forms of exchange and communication is enabled through the "self-becoming" that as a basic principle for survival presupposes openness. Here we show how movements can form alternatives, through the development of new ways of communication, which are generated outside the prevailing exchange relations. Movements that insist outside the aspiration to unite with dominant codes are thus reinforced through diversity and recognition of the personal contributions of the participants, according to their abilities and needs. In this way alternatives can be formed that can theoretically be associated with overcoming the surpassing of representative forms, or at least its traces in the public communication - overcoming a two-step flow of communication. Contributions of the now classic authors from the critical communication school from the middle and second half of the 20th century have offered conceptual foundations for the transformation of mode of public communication in the direction of the pursuit of democratic principles, while thematisations of network society by more modern authors, and especially the idea of connecting action served as a conceptual framework for analyzing the potential of creating new codes of communication and exchange.

Podatki o avtorjih

Peter Sekloča

Predavatelj na Fakulteti za humanistične študije, Univerza na Primorskem

Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija

e-naslov: peter.sekloca@fhs.upr.si

Mojca Pajnik

Predavateljica na FDV in znanstvena svetnica na Mirovnem inštitutu

Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-naslov: mojca.pajnik@fdv.uni-lj.si

ČLANKI
ARTICLES

Tibor Rutar

MEDNARODNA HISTORIČNA SOCIOLOGIJA KAPITALISTIČNE MODERNOSTI: METODOLOŠKI INTERNALIZEM IN EVROPOCENTRIZEM V »POLITIČNEM MARKSIZMU«

IZVLEČEK

Projekt mednarodne historične sociologije – sinteze historične sociologije in mednarodnih odnosov –, ki je v pospešenem teku zadnji dve desetletji, je nastal iz analitične potrebe po dvojem: po izogibu sociološkemu redukcionizmu (»metodološkemu internalizmu«) in mednarodnemu redukcionizmu (»metodološkemu eksternalizmu«) ter po izogibu evropocentrizmu. V prispevku bomo ugotavljali, kaj so odlike in pasti tega projekta, tako da bomo kritično ocenili nekatere ključne teoretske in empirične teze, ki se pojavljajo v nedavno objavljene literaturi; posebej podrobno se bomo lotili uspešnice *How the West Came to Rule*, ki je paradigmatski primer tega projekta. Pokazali bomo, da se pri teoretiziranju vznika in širitve kapitalistične modernosti paradigma »političnega marksizma« izogne metodološkemu internalizmu in evropocentrizmu, medtem ko razvpita alternativna paradigma »neenakomernega in kombiniranega razvoja« k tej teoretizaciji ne doda razlagalnih novosti in je v nekaterih vidikih celo manj ustrezna.

KLJUČNE BESEDE: historična sociologija, mednarodni odnosi, politični marksizem, neenakomeren in kombiniran razvoj, kapitalistična modernost

International Historical Sociology of capitalist modernity: Methodological internalism and eurocentrism in “Political Marxism”

ABSTRACT

The project of International Historical Sociology – a synthesis of Historical Sociology and International Relations – which has been in accelerated development for the past two decades, emerged out of a double analytical impasse: that of sociological reductionism (“methodological internalism”) and international reductionism (“methodological externa-

lism”), and that of Eurocentrism. The article evaluates the broader benefits and pitfalls of this project by critically examining some of the key theoretical and empirical theses in the recent literature; special attention is given to the praised and exemplifying work *How the West Came to Rule*. We show that the paradigm of “Political Marxism” avoids methodological internalism and Eurocentrism in theorising the emergence and spread of capitalist modernity, while the acclaimed alternative paradigm of “Uneven and Combined Development” does not introduce new explanatory insights to this theorisation and is, in some respects, even less satisfactory.

KEYWORDS: *Historical Sociology; International Relations; Political Marxism; Uneven and Combined Development; Capitalist Modernity*

1 Uvod

V polju historične sociologije mednarodnih odnosov smo zadnji dve desetletji priča dvojni, tesno povezani pojmovni revoluciji. Na splošnejši, metodološki ravni skušajo avtorice in avtorji z različnih paradigmatskih stališč razviti neredukcionistično družbeno teorijo mednarodnih odnosov in obenem neredukcionistično mednarodno teorijo družbe. Že dalj časa je znano, da je sociologija nagnjena k zanemarjanju ali vsaj podteoretiziranju mednarodnega ali, natančneje, meddružbenega reda vzročnosti (to je metodološki internalizem), medtem ko se v mednarodnih odnosih običajno zanemari ali vsaj podteoretizira znotrajdružbeni red vzročnosti (to je metodološki eksternalizem). Novost je v tem, da zdaj pozornost ni več osredotočena zgolj na prepoznavanje teh dveh metodoloških napak, kar je že precej stara praksa, marveč na njuno dejansko razreševanje. Priča smo ambicioznim metodološkim poskusom preseganja internalizma in eksternalizma prek spajanja historične sociologije z mednarodnimi odnosi in obratno (denimo Hobson 1997; Hobson 2002; Hobden 2002; Halliday 2002; Teschke 2003; Lacher 2006; Rosenberg 2006; Rosenberg 2013).¹

Z roko v roki s to metodološko inovacijo gre še nekaj manj metodološkega in bolj vsebinskega, vsekakor pa izrazito pomembnega: prepoznavanje in razreševanje izrecnega ali implicitnega evropocentrizma v historičnosocioloških razlagah ozadja, vznika in narave (kapitalistične) modernosti (denimo Chakrabarty 2000; Bhambra 2011; Hobson 2011). Ideja je, da tradicionalni (Marxovi in Webrovi), pa tudi sodobnejši (marksistični in neowebrovski) opisi in razlage modernega zgodovinskega obdobja vsaj implicitno privilegirajo Evropo v dvojnem smislu. Prvič, ti opisi in razlage (denimo Mann 1986) trdijo, da je modernost po svojem izvoru nekaj edinstveno in nujno evropskega; recimo, da pravi temelji moderne ležijo v Evropi (kot geografski regiji) ali v »evropski kulturi«. Izvenevropski dejavniki so za vznik modernosti nepomembni ali pa jih sploh ni. Modernost (1) je vzniknila v Evropi, (2) zanjo je odgovorna izključno Evropa sama, ne tudi drugi deli sveta in (3) ni zgolj zgodovinsko naključje, da je prav Evropa rojstni kraj kapitalistične

1. Teorija in metodologija sta tu seveda tesno povezani, zato bi nemara lahko govorili o teoretskem, ne metodološkem preseganju internalizma in eksternalizma. V članku bomo zavoljo doslednosti z ostalo literaturo uporabljali izraz »metodologija«.

modernosti. Drugič, Evropa (ali »evropska kultura«) kot izhodiščno mesto modernosti je bila in je še danes politično, kulturno in etično superiorna v primerjavi z drugimi svetovnimi regijami. Ti dve sestavini sta jedro evropocentrizma in torej evropocentrične historične sociologije, ki je po mnenju navedenih avtorjev prevladovala v 20. stoletju in prevladuje celo še danes.

How the West Came to Rule, skupno delo Alexandra Anievasa in Kerema Nišancioğluja, je –po zgodovinskem razponu in podrobnostih, pa tudi po teoretskem okviru – eno najbolj ambicioznih in verjetno tudi bolj kontroverznih del, ki se je pojavilo v tem desetletju in ki združuje obe opisani analitični inovaciji. S predstavitevijo in kritiko glavnih potez tega dela (in več drugih vidnih del) nameravamo predstaviti in oceniti nekaj temeljnih podrobnosti splošnejšega projekta inovacije, ki je trenutno v teku v historični sociologiji in mednarodnih odnosih. Članek je razdeljen na tri vsebinske dele. Najprej bomo analizirali definicijo kapitalizma (temelja modernosti), ki jo priporočata Anievas in Nišancioğlu, in razmišljali o njuni razlagi povezave med utrjujočim angleškim kapitalizmom na eni strani ter kolonializmom in suženjstvom na drugi v času zgodnje moderne – razlagi, ki jo lahko najdemo v več vidnih nedavnih historičnosocioloških delih (denimo Pomeranz 2009; Beckert 2014). V naslednjem razdelku bomo na kratko predstavili in podrobno preučili razvpito kritiko ene pomembnejših paradigem v sodobni historični sociologiji, t. i. »politični marksizem« (poleg Anievasa in Nišancioğluja so podobno, čeprav manj temeljito kritiko predstavili tudi Callinicos 2009; Rioux 2013; in Tansel 2015).² Nazadnje se bomo podrobneje posvetili definiciji metodološkega internalizma, ki jo ponudita Anievas in Nišancioğlu, in predlagani alternativni, tj. teoriji neenakomernega in kombiniranega razvoja (NKR), ki jo je prek začetnih nastavkov Leva Trockega v zadnjem desetletju najbolj razvil in populariziral Justin Rosenberg (2006; 2013; tudi Hobson 2011 in Matin 2013).

2 Kapitalizem, kapitalski odnos in drugi družbeni odnosi

Kapitalizem se v družboslovju, sploh sociologiji in mednarodnih odnosih, običajno bolj ali manj enači s trgom, trgovanjem, menjavo za profit ali industrijsko proizvodnjo – o tem priča vseprisotni govor o »tržni« ali »industrijski družbi« v obeh disciplinah. To ni nenavadno, saj gre za nazor, ki sta ga predlagala dva pomembna klasična družboslovna avtorja, Adam Smith in Max Weber. Je pa precej problematično, saj tako nedoločeno in posplošeno razumevanje kapitalizma ni preveč v pomoč, obenem pa vodi v nadzgodovinskost, teleologijo in determinizem (Rutar 2015). Anievas in Nišancioğlu (2015: 8) se tega dobro zavedata, zato predlagata drugačno in natančnejšo definicijo:

/K/apitalizem je najbolje razumeti kot niz sklopov, skupkov ali snopov družbenih odnosov in procesov, ki so usmerjeni k sistematičnemu obnavljanju kapitalskega odnosa, vendar niso niti zgodovinsko niti logično reduktibilni nanj. S tem ko po-

2. Izraz »politični marksizem« je problematičen in ga v članku uporabljamo zgolj zato, ker ga uporabljajo avtorji, ki jih obravnavamo. Izraz označuje niz teoretskih tez o izvoru in delovanju predkapitalističnih in kapitalističnih družb, ki izhajajo iz historičnosociološkega dela Roberta Brennerja (2007) in Ellen Wood (1995).

udarjamo takšne sklope in skupke, skušamo prikazati tudi, kako obnavljanje in konkurenčna akumulacija kapitala skozi izkoriščanje mezdnega dela predpostavljata širok nabor različnih družbenih odnosov, ki omogočajo to obnavljanje in akumulacijo. Odnosi lahko privzamejo mnogo oblik, lahko gre za denimo prisilne državne aparate, ideologije in kulture strinjanja ali za oblastne in izkoriščevalske oblike, ki jih ne moremo izpeljati neposredno iz enostavnega odnosa med kapitalom in mezdnim delom, denimo rasizem in patriarhat. (Anievas in Nišancioğlu 2015: 9.)

S to definicijo nas opozorita na dvoje. Prvič, jedro kapitalizma niso toliko trgi in splošno proizvodnjanje za profit, kot nemalokrat slišimo, marveč »kapitalski odnos« oziroma kapital kot družbeni odnos. S tem odnosom mislita, sledeč Marxu, dvojni odnos – odnos izkoriščanja med kapitalisti in delavci ter odnos tržne konkurence med kapitalisti samimi. Ta dvojni odnos je odnos *preživitvene* tržne odvisnosti. Tako lastniki produkcijskih sredstev, kapitalisti, kot tisti, ki nimajo lastnih produkcijskih sredstev, delavci, so za svoje preživetje, tj. za preživitvena sredstva, odvisni od uspešnega tekmovanja na trgu produktov in dela. Drugič, kapitalizem ni *zgolj* kapitalski odnos, marveč je tudi skupek tistih družbenih odnosov in praks, ki imajo vlogo pri sistematičnem obnavljanju dvojnega kapitalskega odnosa. V ta skupek odnosov in praks sodi denimo država ali rasizem. Pomembno je, da ti odnosi in prakse po Anievasu in Nišancioğluju niso niti nujno niti običajno preprosto *logična izpeljanka* iz kapitalskega odnosa, hkrati pa tudi niso nekaj povsem ločenega in avtonomnega od logike kapitala (tj. tržne konkurence, mezdnega izkoriščanja, gospodarskih kriz in stalnega tehnološkega razvoja). Mnogo zunajekonomskih družbenih odnosov in praks, ki imajo svoje lastne vzročne zmožnosti in so *zgolj* posredno povezane z logiko kapitala, se z vznikom in obnavljanjem kapitalizma postopoma *ponotranji*, tako da postanejo asimetrično pogojene z logiko kapitala, a nikoli »niti zgodovinsko niti logično« reduktibilne nanjo (prav tam). S tem se izogneta ekonomskemu redukcionizmu ali funkcionalizmu, ki je značilen za nekatere različice marksizma, na eni strani in metodološkemu pluralizmu, ki je značilen za neowebrovske sociologije, na drugi.

Vse to je zelo smiselno, vendar obstajata dve splošni nevarnosti, ki se jima Anievas in Nišancioğlu ne uspeta izogniti. Prva težava je splošen metodološki napotek, ki se glasi, da so bili »takšni [zunajekonomski] odnosi«, kot sta rasizem in patriarhat ipd., »absolutno ključni za akumulacijo in obnavljanje kapitala« (prav tam). Ta trditev implicitno predpostavlja logično in zgodovinsko kontrafaktično tezo, da se kapitalizem ne bi mogel razviti in obnavljati, če se ne bi z njim razvili in če nato ne bi z njim soobstajali tudi zunajekonomski odnosi, kakršna sta rasizem in patriarhat. To je precej dvomljivo. Z Anievasom in Nišancioğlujem se strinjamo, da sociološka razlaga rasizma in patriarhata ne sme spregledati dejstva, na katerega običajno opozarja marksizem, da je bila ideologija militantnega rasizma precej verjetno in vsaj v veliki meri, če ne povsem, produkt plantažnega suženjstva, ki je bil sam produkt vznikajočega kapitalizma (glej Wood 1995). Prav tako se strinjamo, da je spolna neenakost v Britaniji v 19. stoletju, ki se je kazala v tem, da so bile ženske, predvsem matere, obsojene ali na neplačano gospodinjsko in skrbstveno delo ali na slabo plačano, spolno segregirano zaposlitev, v pomembnem smislu produkt kapitalističnih lastninskih odnosov (glej Brenner in Ramas 1984). Vendar je nekaj povsem drugega (in veliko težje dokazljivega), če iz te dokaj šibke teze izpeljemo zelo močno tezo, češ da

sta bila ta pojava »*absolutno*« ključna za akumulacijo in obnavljanje kapitala« in da bi se torej brez njiyu ameriški ali britanski kapitalizem zlomila.

Zakaj bi bil tok kapitala prekinjen, če ne bi bilo ideologije militantnega rasizma? Kako bi se britanski kapitalizem v 19. stoletju zlomil, če bi neplačano gospodinjsko delo namesto žensk opravljali moški ali če spolne neenakosti v tem vidiku sploh ne bi bilo? Bolj smiselno je ostati pri splošni tezi, da veliko zunajekonomskih družbenih odnosov in praks vsaj posredno, nenačrtno prispeva k obnavljanju kapitalskega odnosa in da so močno pogojeni z logiko ali vznikom kapitala (prav tam: 278, 282); *kako ključni* so ti odnosi in prakse za obnavljanje kapitalskega odnosa, pa moramo preučiti v vsakem posamičnem primeru. Kar zadeva rasizem in patriarhat, se zdi, da ne moremo pokazati, da sta »*absolutno ključna*«. ³

Druga nevarnost je konkretnjša; zadeva Anievasovo in Nišancioğlujevo obravnavo povezave med britanskim kapitalizmom, industrijsko revolucijo in plantažnim suženjstvom. Avtorja v svoji obravnavi nista povem nedvoumna, a gotovo je, da je bilo po njunem mnenju plantažno suženjstvo zelo pomembno: imelo je »obsežen in opazen« vpliv, »posebej ključno vlogo«, bilo je »osrednjega pomena« in »temeljni predpogoj« za industrializacijo in razvoj britanskega kapitalizma (prav tam: 162, 165, 167–168, 169). Takšen opis seveda ni problematičen, če z njim mislimo, da se je plantažno suženjstvo v kolonijah razbohotilo zaradi vznikajočega kapitalizma v Britaniji v 18. in 19. stoletju. Niti ni problematičen, če z njim mislimo, da je poceni plantažni bombaž *prispeval* k britanski industrijski revoluciji.

Vendar moramo biti pri tem previdni. Če namreč trdimo, kot ponekod namigujeta Anievas in Nišancioğlu (2015: 167–168, 169) ter kot je nedavno izrecno poudaril Sven Beckert (2014: 9), ⁴ da sta bila industrijska revolucija in britanski kapitalizem odvisna od plantažnega suženjstva, se motimo. Prav tako se motimo, če trdimo, da sta *temeljila* na njem in da se brez njega najverjetneje ne bi zgodila ali da bi bila njuna razsežnost drastično zmanjšana. Tako je iz vsaj dveh razlogov. Prvič, če britansko gospodarstvo ne bi imelo dostopa do poceni kolonialnega bombaža, bi moralo poiskati dražjega, kar bi res vršilo dodatni pritisk na manjše proizvajalce. Vendar ker je surovi bombaž predstavljal zgolj delček končne cene tkanine, bi nekoliko dražji bombaž težko resno ogrozil industrializacijo, ki je temeljila na izrazito dinamičnem domačem kapitalističnem gospodarstvu (Clegg 2015: 297). Drugič, sploh ni samoumevno, da je bila industrializacija odvisna od bombaža – poceni ali dragega. Ključni dejavnik britanske industrializacije in kasneje industrijske revolucije sta bila pravzaprav razširjajoči se *domači kapitalistični trg*, ki je bil zmožen vsrkati vse večjo ponudbo potrošnih in kapitalskih dobrin, in visoke realne mezde,

3. Za razliko od rasizma in patriarhata pa je recimo zunajekonomska institucija države, ki ščiti pravico do zasebne lastnine ter ima nadzor nad policijsko in vojaško silo, vsekakor »*absolutno ključna*« za akumulacijo in obnavljanje kapitala«. Brez države in njene grožnje s (policijsko) prisilo sklepanje in veljavnost pogodb na trgu ter zasebna lastnina produkcijskih sredstev, brez katerih kapitalizem ne more obstajati, ne bi dolgo vzdržali, saj bi bil glavni razlog za njihovo siceršnje spoštovanje odstranjen.

4. Ti avtorji na različne načine obujajo in reinterpretirajo »Williamsovo tezo«, po kateri je bilo plantažno suženjstvo v Karibih in Združenih državah *nujno* za industrializacijo ameriškega in britanskega kapitalizma (Williams 2014/1944).

zaradi katerih je bilo smiselno vpeljevati tehnološke inovacije, ki nadomeščajo delavce (prav tam: 297–298). Skratka, industrializacija in industrijska revolucija sta bili bolj rezultat novih lastninskih odnosov v Angliji – kapitalističnih lastninskih odnosov –, ki so za razliko od predkapitalističnih zahtevali in omogočali moderno samoobnavljajočo gospodarsko rast (Brenner 2007; Rutar 2015), kot pa izkupiček uvoznih in izvoznih prednosti britanskega kolonialnega suženjstva.⁵

3 Tranzicija, politični marksizem in zmožnost teoretiziranja

Anievas in Nišancioğlu ponudita jedrnat pregled in kritiko treh najvplivnejših sodobnih teorij vznika kapitalizma: svetovno-sistemske teorije, političnega marksizma in postkolonialne teorije. To je precej smiselno, saj je namen njune knjige prav *alternativna* pripoved o vzniku kapitalizma in s tem modernosti. Teoretsko-metodološka inovacija njenega alternativnega pristopa, ki se mu bomo izrecneje posvetili v naslednjem razdelku, naj bi bila prav v tem, da se izogne metodološkemu internalizmu in eksternalizmu, ki naj bi bila značilna za obstoječe teorije. Empirična inovacija naj bi bila v tem, da se izdatno ukvarja z izvenevropskimi dejavniki, denimo mongolskim in otomanskim imperijem, čezatlantskim imperializmom itd., ki jih obstoječe teorije zopet spregledajo ali pa vsaj ne teoretizirajo ustrežno.

Politični marksizem, ki ga avtorja najdeta predvsem v delih Roberta Brennerja, Ellen Meiksins Wood, Benna Teschkeja in Hannesa Lacherja, naj bi bil prvovrstni primer teorije epohalne tranzicije v kapitalistično modernost, ki je hudo pomanjkljiva v teoretskem in empiričnem smislu. Z avtorjema se strinjamo, da sta ostala dva sklopa teorij tranzicije, svetovno-sistemska teorija in postkolonialna teorija, v teh vidikih res pomanjkljiva (za zgodnjo kritiko prve glej Brenner 1977; za sodobno kritiko druge pa Chibber 2015), vendar vztrajamo, da to ne velja za politični marksizem. Nasprotno, prav to je teorija, ki nam lahko – kot smo že raziskovali drugod (Rutar 2015; 2016) – najbolj pomaga pri razumevanju evropskega, *in svetovnega*, prehoda v kapitalistično modernost. Zato bomo najprej našli vse domnevne pomanjkljivosti in glavne neustreznosti, ki jih izpostavita Anievas in Nišancioğlu, nato pa bomo ugotavljali, kako upravičena je njuna kritika.

Glavni ugovor političnemu marksizmu je, da je metodološko internalistična in zato evropocentrična teorija (Anievas in Nišancioğlu 2015: 24–25). To se najjasneje kaže v:

- (a) neteoretiziranem sklicevanju na sicer *meddružbeno* dejstvo normanske osvojitve britanskega otočja (1066) in posledico te osvojitve, tj. centralizacijo lastninskih odnosov in povečanje znotrajrazredne solidarnosti v angleškem vladajočem razredu (prav tam: 23, 24, 89);

5. Razprava o razsežnosti zunajevropskega, kolonialnega prispevka k britanski industrializaciji in industrijski revoluciji je dolga in večplastna tako na empirični kot teoretski ravni. Enako je s povezano razpravo o gospodarsko-demografskih podobnostih in razlikah med Britanijo in Kitajsko v zgodnjemoderni dobi in do leta 1800. Zaradi omejenosti prostora se nismo bolj poglobljeno spuščali v ti debati; za dober nedavni in kritični pregled glej Bryant (2006).

- (b) neteoretizirano sklicevanje na omenjeno posledico normanske osvojitve povzroči resno analitično protislovje, saj so se domnevno poenoteni angleški fevdalni gospodi v 14. in 15. stoletju *bojevali en z drugim* v stoletni vojni in vojni vrtnic (prav tam: 90);
- (c) politični marksisti vztrajajo, da so vsi *zunajekonomski* izkoriščevalski odnosi zgolj predkapitalistična preteklost – kapitalistične izkoriščevalske prakse morajo imeti ekonomsko obliko, drugače niso kapitalistične; to strogo ločevanje pomeni, da suženjstvu in kolonializmu pripisujejo predkapitalistični značaj, s čimer kapitalizem oprostijo teh geopolitičnih grozot in jih obenem teoretsko zanemarijo pri svoji evropocentrični, internalistični razlagi tranzicije (prav tam: 30–31; enako očita Rioux 2013; k podobni kritiki namigne Callinicos 2009: 80–81, 154).

Z metodološkim internalizmom se bomo na splošnejši, metodološki ravni natančneje ukvarjali v naslednjem razdelku, zato preidimo kar h konkretnim trem primerom, ki naj bi bremenili teoretsko zgradbo političnega marksizma. Najprej se bomo lotili prvega očitka, (a).

3.1 Teoretsko zajemanje (neenakomernega) razvoja fevdalne družbe: primer normanske osvojitve

Kot ustrezno povzameta Anievas in Nişancioğlu, se Brenner pri svoji razlagi tranzicije v kapitalizem izdatno sklicuje na normansko osvojitve britanskega otočja, ki jo je izvedel Viljem Osvajalec leta 1066 (Brenner 1985). Normanska osvojitve je za Brennerja tako zelo pomembna zato, ker je v britanski regiji ustvarila za fevdalizem nenavadno centralizirano obliko zemljiškega gospostva,⁶ za katerega je bila značilna precejšnja povezanost znotraj zemljiške aristokracije ter med njo in monarhijo.

Zakaj je to zadnje pomembno? Tranzicija v kapitalizem se sicer začne šele v 14. in 15. stoletju na angleškem podeželju po razpadu tlačanstva in resni dohodkovni krizi angleške zemljiške aristokracije. K slednjima pojavoma je botrovala črna smrt iz sredine 14. stoletja, katere razsežnost je bila sama močno pogojena s splošno malthusovsko demografsko krizo, ki je začela pestiti Evropo že na začetku stoletja. A ker sta črna smrt in malthusovska kriza prizadeli pravzaprav vso Evropo, tranzicija v agrarni kapitalizem pa se je pričela zgolj na angleškem podeželju, te očitno ne moremo razložiti zgolj s sklicevanjem na omenjeni katastrofi. Brenner v svoji primerjalni historični sociologiji zato pojasnjuje tri zelo različne izkupičke zgodovinskega razvoja v Evropi v istem času – tj. razpad tlačanstva in zemljiškega gospostva ter premik h kapitalizmu v Angliji, ohranitev zemljiškega gospostva (brez tlačanstva) in premik k absolutizmu v Franciji ter razvoj tlačanskega fevdalizma v vzhodni Evropi (»drugo tlačanstvo«) – tako da izpostavi dva temeljna dejavnika. Ta dejavnika sta: različne razporeditve fevdalnih lastninskih odnosov

6. Zemljiško gospostvo (ali »dvorni sistem«) je predkapitalistična organizacija gospodarskih enot, ki običajno obsegajo več vasi in v katerih poleg gospodovega dvora in pridorne zemlje obstajajo še zakupna zemlja, ki jo obdelujejo kmetje, in skupna srenjska zemljišča (gozdovi, pašniki in močvirja). Na takšnem dvornem sistemu so temeljile že zgodnjeresrednjeveške družbe, v katerih ni bilo fevdalizma, vendar v teh družbah suverenost ni bila parcelirana, zato ni vsak dvor užival lastne sodne oblasti, kot je sicer značilno za fevdalne družbe.

v različnih evropskih regijah in različne stopnje znotrajrazredne solidarnosti v razredu kmetov na eni strani in vladajočih razredov na drugi (te stopnje solidarnosti so bile same pogojene z razporeditvami lastninskih odnosov).

V primerjavi s Francijo so bili v času visokega srednjega veka in v 14. stoletju lastninski odnosi in torej politična oblast v Angliji izrazito centralizirani.⁷ To je pomenilo oziroma se je kazalo v tem, da je imela angleška aristokracija v svojih rokah veliko več pridvorne zemlje (Dimmock 2014: 26); da je bila nagnjenost k znotrajrazrednemu, medgosposkemu vojskovanju precej nižja; ter da je bila aristokracija bolj povezana z monarhijo in da je z njo bolj sodelovala kot pa tekmovala za presežek kmetov. V Franciji je bilo ravno obratno. Razmerje med celotno zemljo in pridvorno zemljo je bilo približno trikrat nižje (prav tam); medgosposko tekmovanje je bilo intenzivno; tekmovanje med aristokracijo in monarhijo pa se je kazalo že v tem, da je monarhija (iz lastnih proračunskih interesov) običajno ščitila kmete pred ekscesnim aristokratskim izkoriščanjem (Brenner 1985).

S takšnimi argumenti Brenner razlaga, zakaj so kmetje uspeli razbiti tlačanstvo v Franciji približno dve stoletji prej kot v Angliji ter zakaj so se lahko v času splošne fevdalne krize v drugi polovici 14. stoletja in v prvih desetletjih 15. stoletja angleški zemljiški gospodi na nazadovanje svojega položaja odzvali tako, kot so se, s čimer so nenačrtno povzročili tranzicijo v kapitalizem.⁸ Torej, zakaj so imeli tako interes kot zmožnost, da začnejo bogatim kmetom svoje ogromne pridvorne posesti oddajati po ekonomski renti in na ta način preprečijo propad svojega razrednega položaja; zakaj so imeli tako interes kot zmožnost, da so nato v 16. stoletju ob pomoči monarhije ograjevali skupno zemljo in razlaščali preostale male kmete (v zvezi s tem dvojim glej Rutar 2015). In seveda zakaj se nič od tega v istem času ni zgodilo v Franciji, kjer se je po splošni krizi fevdalizma mala kmečka lastnina utrjevala, vedno večji deli zemljiške aristokracije pa so se na svojo dohodkovno krizo odzivali z medsebojnim vojskovanjem in zbiranjem okoli monarhije, ki

7. Tako je bilo zaradi posebnega načina, na katerega je bil v Anglijo po razpadu karolinškega imperija vpeljan fevdalizem. Tu imamo seveda v mislih normansko osvojitve, v kateri je Viljem svoje glavne anglosaške sovražnike premagal bliskovito hitro, bil še istega leta okronan za kralja Anglije in zemljo razdelil svojemu spremstvu (»baronom«), ki je imelo do njega vazalsko razmerje. Pri tem je bilo pomembno še troje. Prvič, Anglija je padla tako rekoč »naenkrat«, zato ker je bila že pred normansko invazijo precej centralizirana (Wickham 2009: 22. poglavje). Centralizirana je bila zaradi neprestanih skandinavskih invazij v 9. in 10. stoletju, ki so jo prisilile, da najde učinkovitejši način obrambe pred Vikingi (Dimmock 2014: 25). Drugič, Viljem in njegovo spremstvo so bili že pred invazijo močno notranje povezani zaradi njegove zmožnosti izdatnega nagrajevanja vojske z bogastvom in zemljo (Teschke 2003: 105). Tretjič, po osvojitvi je bilo v Angliji dovolj zemlje in prostora za Viljemove vazale, da so mu ostali zvesti (prisega pri Salisburyju leta 1086) in da je bilo medgosposkega vojskovanja malo vse od osvojitve pa do splošne krize fevdalizma v 14. in 15. stoletju (prav tam: 105–106).
8. Ta poudarek velja imeti v mislih z ozirom na očitek evropocentrizma. Evropocentrične teorije vztrajajo, da ni naključje, da se je tranzicija v kapitalistično modernost začela v Evropi. Mi trdimo nasprotno: kapitalistična modernost se res začne nekje v Evropi (Angliji), vendar je vzrok zanjo nepredviden, nenačrtovan izkupiček razrednih bojev na angleškem podeželju v času splošne fevdalne krize. Tranzicije torej ni povzročila nekakšna superiorna (ekonomska) racionalnost Evropejcev, njihova domnevna tehnološka iznajdljivost ali protestantski asketizem, kot sicer trdijo evropocentrične teorije vznika modernosti.

je stopala na pot prenovljenega fevdalizma, tj. absolutizma, torej stran od kapitalizma (Brenner 1985).

Vprašanje, ki je za nas pri vsem tem zares pomembno, je, ali je Brennerjevo ključno sklicevanje na normansko osvojitve zares neteoretizirano, kot očitata Anievas in Nišancioğlu. Videli smo, da Brenner vsaj *posledico* tega meddružbenega dejavnika v resnici precej izdatno teoretizira. Vendar se metodološkemu internalizmu izogne tudi s tem, da teoretizira že *sámo dejstvo* normanske osvojitve. V teoriji političnega marksizma je ključen pojem lastninskih odnosov in razvojnih vzorcev. Predkapitalistični lastninski odnosi, tj. navpični družbeni odnosi črpanja presežka med zemljiškimi gospodi in kmeti ter vodoravni družbeni odnosi črpanja presežka *znotraj* zemljiškega razreda, implicirajo predkapitalistične razvojne vzorce. Med te sodijo, med drugim, nagnjenost h grajenju, utrjevanju in širitvi politično-vojaških skupnosti, ki zemljiškim gospodom omogočajo, da sploh črpajo presežek iz samooskrbnih kmetov (in drugih zemljiških gospodov); nagnjenost k medgosposkemu vojskovanju; in nagnjenost h kolonizaciji novih ozemelj.⁹

Kaj drugega kot prvovrsten primer prvega in tretjega razvojnega vzorca, ki ju politični marksizem izdatno teoretsko pojasnjuje s svojim pojmom predkapitalističnih lastninskih odnosov in razvojnih vzorcev, je normanska osvojitve iz 11. stoletja? Po razpadu karolinškega imperija v 9. in 10. stoletju, ki je bil posledica zaostritve medgosposkega vojskovanja v luči dohodkovne krize (Reuter 2006a; 2006b), so na ozemlju nekdanje frankovske države nastajale suverene in kvazisuverene kneževine, vojvodine, grofije in graščine, ki so si prisvojile nekdanjo centralizirano politično oblast imperatorja (Teschke 2003: 3. poglavje). S tem se začne evropski fevdalizem, za katerega je značilna slavna »fevdalna anarhija« ali, z besedami Perryja Andersona, »parcelirana suverenost« (Anderson 1992).¹⁰ Tako kot je karolinški imperij razpadel zaradi zemljiških (dohodkovnih) potreb in torej agresivnosti aristokracije, ki je bila sicer – dokler je od kralja prejela neobdavčeno zemljo in priložnosti za vojaške pohode – pripravljena spoštovati centralizacijo oblasti v kralju, tako in še bolj je bila aristokracija tudi po vzniku fevdalizma nagnjena h kolonizaciji, medgosposkemu vojskovanju in neprestanemu povečevanju lastnih politično-vojaških skupnosti. Vojvodina Normandija, ki nastane leta 996, je bila le eden izmed nešteto primerov takšnih geopolitično agresivnih postkarolinških tvorb, Viljemov pohod na Anglijo v 11. stoletju pa le eden izmed mnogo slavnih primerov postkarolinške geopolitične širitve

9. Oba predkapitalistična razvojna vzorca sledita iz dveh dejstev, ki zadevata predkapitalistično razporeditev lastninskih odnosov (za natančnejšo razlago glej Rutar 2015). Prvič, iz dejstva, da predkapitalistični lastninski odnosi kmetom omogočajo samooskrbno preživetje. Kmetom v fevdalizmu za razliko od delavcev v kapitalizmu ni treba iti »prostovoljno« prodajati svoje delovne sile delodajalcu, zato jih morajo fevdalni gospodi prisiliti s pomočjo politično-vojaških sredstev, da jim predajo del presežka. Od tod potreba po politično-vojaških skupnostih in sredstvih. Drugič, iz dejstva, da niti mali kmetje niti zemljiški gospodi nimajo interesa ali zmožnosti za sistematično razvijanje produktivnih sil, predvsem tehnologije, kar pomeni stagnirajočo rast produktivnosti dela, kar periodično vodi v malthusovske demografske krize. Stagnirajoča rast produktivnosti dela in malthusovske omejitve/krize vodijo v dohodkovne krize vladajočega razreda, zaradi katerih sta medgosposko vojskovanje za zemljo in presežek ter kolonizacija običajno nujna pojava.

10. Ne le vojvode, knezi in grofi, celo skoraj vsak kastelan, tj. lokalni nadzornik gradu, ki je bil v resnici v vazalskem odnosu z višjim zemljiškim gospodom, je bil »sam svoj suveren«.

onkraj nekdanje frankovske države v tem času. Poleg normanske osvojitve so splošno znani še vsaj germanski *Ostsiedlung*, španska rekonkvista in sredozemski križarski pohodi (Teschke 2003: 3. poglavje).

Anievas in Nišancioğlu se torej globoko motita, ko trdita, da je politični marksizem metodološko internalističen, ker ne uspe *teoretizirati* razlogov za normansko osvojitvev (čeprav se empirično sklicuje nanjo). Kot smo pravkar nakazali, politični marksizem s pomočjo svojega pojma lastninskih odnosov in razvojnih vzorcev brez težav razloži razloge za razpad karolinškega imperija ter nastanek evropskega fevdalizma nasploh in vojvodine Normandije posebej – treh ključnih strukturnih dejavnikov za kasnejšo normansko osvojitvev. Tako preprosto *ne drži*, da je »[p]ojav Normanov [...] problematičen, saj Brenner v svoji obravnavi tega zunanjega dejavnika ne vgradi v svojo teoretizacijo razvoja agrarnega kapitalizma. Namesto tega se Normani pojavijo kot ad hoc mednarodni dodatek« (Anievas in Nišancioğlu 2015: 89). Res je ravno nasprotno.

3.2 Srednjeveške vojne in solidarnost v angleškem vladajočem razredu

Nekaj podobnega lahko rečemo v zvezi z (b), tj. domnevnim protislovjem med Brennerjevim sklicevanjem na, primerjalno gledano, visoko stopnjo solidarnosti znotraj vladajočega angleškega razreda na eni strani ter dejstvom medgospoškega vojskovanja v času stoletne vojne in vojne vrtnic na drugi. Prvič, če rečemo, da je stopnja solidarnosti v angleškem vladajočem razredu v primerjavi s stopnjo solidarnosti v francoskem vladajočem razredu visoka ali višja, to ne pomeni, da je absolutno visoka. Še več, ne smemo pozabiti, da je bil angleški vladajoči razred še vedno fevdalni razred zemljiške aristokracije in monarhije, kar pomeni, da je bil ne glede na višjo stopnjo centraliziranosti lastninskih odnosov in solidarnosti to še vedno razred potencialno tekmujočih, agresivnih fevdalnih akterjev, ujetih v fevdalno strukturo malthusovskih demografskih ciklov in samooskrbnega kmetstva.

Drugič in povezano, stoletna vojna, ki se je začela leta 1337 v času splošne fevdalne krize (in končala 1453), je bila vojna med francoskim in angleškim kraljestvom. Njen neposredni vzrok sta bili dejstvi, da so bili po normanski osvojitvi angleški kralji za posesti v Franciji v vazalskem razmerju s francoskimi kralji in da Edvard III. tega ni spoštoval, zaradi česar mu je francoski kralj odvzel vojvodino Akvitanijo. Ker je vojna potekala v času splošne fevdalne krize, ki sta jo zaostriła t. i. velika lakota (1315–1317) in črna smrt, ter razpada tlačanstva v Angliji, ni bilo nenavadno, da so se angleški fevdalni gospodi zaradi svojih dohodkovnih potreb začeli vojskovati tudi med seboj. Da je sicer višja znotrajrazredna solidarnost v takšnih kriznih razmerah vsaj začasno upadla in da je sledilo znotrajrazredno medgospoško vojskovanje, nikakor ni presenetljivo, sploh če imamo v mislih predkapitalistične lastninske odnose. Razlogi za vojno vrtnic, ki se je začela po koncu stoletne vojne (1455–1487), so še bolj samoumevni. Anglija je v stoletni vojni namreč izgubila skoraj vse svoje posesti v Franciji:

Tako imenovana vojna vrtnic je bila v bistvu državljanska vojna med aristokracijo v kontekstu padajočih aristokratskih dohodkov, ki so padli zaradi izgub ozemlja v Franciji in znižanja rent v Angliji. Začela se je nekaj let po Cadeovem uporu in izgubi Normandije, nadaljevala pa še naslednja tri desetletja. (Dimmock 2014: 260.)

3.3 Zunajekonomska oblast v kapitalizmu

Kaj pa lahko rečemo o Anievasovem in Nişancioğlujevem tretjem pomisleku, (c)? Mar politični marksizem res vztraja, da kolonializem in suženjstvo ne moreta biti vzročno povezana s kapitalizmom? Je po političnih marksistih kapitalizem res nujno raj demokratičnih svoboščin in neosebni, neprisilni odnosov? Pravzaprav je pred kratkim izšlo razvpito delo enega vidnejših političnih marksistov, Postkolonialna teorija in prikazen kapitala Viveka Chibberja, katerega osrednji namen je pokazati ravno različne načine, kako so zunajekonomske, osebno prisilne oblike izkoriščanja ne le skladne s kapitalizmom, marveč velikokrat celo aktivno povezane z njim (Chibber 2015: 5. in 9. poglavje). Politični marksisti, kot je Chibber, so izrazito kritični do whigovskih liberalnih pripovedi, ki jih nevede sprejemajo celo nekateri radikalni akademiki (Chibber 2015: 1.–4. poglavje) in po katerih so kapitalisti (buržoazija) glavni nosilci moderne demokracije, kapitalizem pa družbeni sistem, v katerem so vsi predmoderni, »zastareli«, zunajekonomske izkoriščevalski odnosi odplaknjeni.

Anievas in Nişancioğlu skupaj z Riouxom in Callinicosom karikirata političnomarksistično idejo, da v predkapitalističnih družbah zaradi predkapitalističnih lastninskih odnosov črpanje presežka (izkoriščanje) ne more potekati brez zanašanja izkoriščevalcev na zunajekonomske, politično-vojaško prisilo, v kapitalističnih družbah pa je strogo ekonomsko, neosebno, izkoriščanje vsaj izhodiščno in načeloma možno. To idejo karikirata, ker ne opozorita na dve pomembni podrobnosti. Prvič, ker so delavci v kapitalizmu za razliko od kmetov v fevdalizmu razlašeni (tj. ne živijo na samooskrbnih kmetijah in nimajo dostopa do skupne, srenjske zemlje), gotovo lahko trdimo, da vsaj za začetek izkoriščevalskega procesa ni potrebna zunajekonomska prisila. Delavci se odpravijo v tovarno ali pisarno k delodajalcu, ki jih nato običajno izkorišča, preprosto zato, ker za preživetje (nakup dobrin) potrebujejo finančna sredstva, ne zato, ker jim delodajalec grozi z vojaško milico. Vendar je to šele začetek izkoriščevalskega procesa. Da lahko nato delodajalci, ko se jim delavci enkrat ponudijo na trgu dela, dejansko ustvarijo presežek, profit, morajo običajno prisiliti delavce, da delajo v skladu z delodajalčevo zahtevo, tj. produktivneje, hitreje, dlje, brez dodatnih zvišanj realne mezde in drugih bonitet, ki se delodajalcem zažirajo v profit. Prisila je torej tudi po tranziciji v kapitalizem jedrni del izkoriščevalskega procesa – le njeno mesto se spremeni. Nekdaj je vladala zunaj produkcijskega procesa, danes vlada v njem. To je vse, kar trdi politični marksizem.

Drugič, kapitalisti gotovo rade volje uporabijo prisilne, politične vzvode izven produkcijskega procesa, če ti že obstajajo, ali celo ustvarijo nove, če jih še ni, da učinkoviteje črpajo presežek in preživijo konkurenčni tržni boj. Zunajekonomska prisila je res tako logično kot zgodovinsko povsem skladna s kapitalistično družbo. V Angliji, Franciji in ZDA, če omenimo samo jedra kapitalističnega sveta, so bili še konec 19. in v začetku 20. stoletja sindikati zakonsko prepovedani, neplačano pogodbeno delo in podjetniška mesta pa skoraj pravilo.¹¹ Danes so tako na zahodu kot na globalnem jugu milijoni ljudi,

11. Vse to je bilo odpravljeno ali vsaj zamejeno šele, ko so se subalterni, izkoriščani razredi uprli in si izborili več političnih pravic in svoboščin. Kapitalizem sam, če vzamemo v ozir zgolj njegove strukturne pritiske – tržno konkurenco med kapitalisti in med delavci, preživitveno odvisnost

ki opravljajo prisilno delo. Trditev, da je za kapitalizem značilno strogo ekonomsko, ne toliko zunajekonomsko izkoriščanje, se nanaša zgolj na to, da je kapitalizem prva razredna družba v človeški zgodovini, v kateri so lastninski odnosi takšni, da je pričetek izkoriščevalskega procesa možen tudi v odsotnosti neposredne, zunajekonomske prisile in da črpanje presežka običajno privzame intenzivno, ne ekstenzivno obliko. (Z intenzivno obliko mislimo obliko izkoriščanja, ki temelji na uvajanju tehnoloških inovacij, ki zvišujejo produktivnost dela, z ekstenzivno obliko izkoriščanje, ki temelji na golem podaljšanju delovnega dne.)

To pomeni, da lahko brez težav priznamo, kot smo že omenili v zgornjem razdelku, da sta kolonialni gon iz 19. stoletja in denimo plantažno suženjstvo v veliki meri posledici evropskega kapitalizma (četudi sama nimata nujno kapitalističnega značaja, glej Post 2012). Natančneje, kolonializem in suženjstvo sta posledici kapitalizma, če oziroma kjer so ju vladajoči razredi izvajali zaradi strukturnih pritiskov kapitalizma. To pomeni, da – v nasprotju z Anievasom in Nišancioğlujem – španski in portugalski imperij in kolonializem nista posledici kapitalizma, saj v poznem srednjem veku in zgodnji moderni v Španiji ter na Portugalskem še ni bilo kapitalističnih lastninskih odnosov (Wood 2003: 3. poglavje; Brenner 2007), medtem ko sta britanski kolonializem v Indiji in Severni Ameriki ter klasični evropski imperializem v zadnji tretjini 19. stoletja precej kapitalistična.¹² Anievas in Nišancioğlu (2015: 31, op. 128) kot primer avtorice, ki »kapitalizem odreši vsakršne odgovornosti za te [kolonialne] zgodovine«, navedeta Ellen Meiksins Wood in njeno delo *Empire of Capital*. V nasprotju z njunim namigom Wood (2003: 73) pravzaprav izrecno poudarja, da je bila »Anglija prva družba, ki je ustvarila obliko imperializma, ki ga je gnala logika kapitala«.

Metodološkega internalizma se bomo na splošnejši ravni še lotili, a za zdaj smo videli, da je Anievasov in Nišancioğlujev očitek te metodološke napake političnemu marksizmu neutemeljen, vsaj v vidikih, ki smo se jim posvetili. Prav tako smo videli, da politični marksizem ni evropocentričen, saj ne spregleda izvenevropskih dejavnikov, kakršna sta kolonializem in suženjstvo, in ju je povsem zmožen teoretizirati.

4 Metodološki internalizem ter teorija neenakomernega in kombiniranega razvoja

Kot smo že dejali, je metodološki internalizem glavni očitek, s katerim Anievas in Nišancioğlu kritizirata politični marksizem in druge vidne sodobne paradigme, ki razlagajo vznik in širitev kapitalistične modernosti. Poleg tega je glavni namen njenega dela ponuditi alternativno teoretsko paradigmo, ki se bo izognila tej metodološki zmoti in njeni logični posledici – evropocentrizmu. Preden se posvetimo tej alternativni, preučimo njuno podrobno definicijo metodološkega internalizma, ki je odskočna deska za njun pristop:

od trga, akumulacijo kapitala –, je popolnoma skladen z mnogo zunajekonomskimi izkoriščevalskimi odnosi in marsikatero celo aktivno proizvaja. Tudi kapitalisti, ki so ujeti v tržno konkurenco, rade volje podprejo svoje ekonomske izkoriščevalske prakse z zunajekonomskimi odnosi prisile.

12. Čeprav to spet ne pomeni, da so bili tudi lastninski odnosi v kolonialni Indiji sami kapitalistični že v 18. in 19. stoletju (glej Rutar 2016).

Da bi bolje razložili biografski razvoj kapitalizma, potrebujemo pristop, ki zajame geopolitično prepleteno in sociološko soustvarjajočo naravo njegovega vznika. Mnogo teoretikov je izpostavilo odsotnost »mednarodnega« kot temeljno pomanjkljivost marksistične teorije in, še radikalneje, celotne klasične sociološke tradicije. Če sodimo po tej kritiki, sta obe tradiciji uporabljali ontološko edninsko predpostavko, da naj bi morali rasti in spremembo družbe »razložiti s sklicevanjem na njeno notranjo zgradbo«. Čeprav interakcije med družbami niso nujno prikazane kot povsem »brez vpliva«, so »za sociologijo načeloma nepomembne, saj so učinki [teh interakcij] na bistvene procese zanemarljivi«. (Anievas in Nišancioğlu 2015: 43.)

Metodološki internalizem je torej nazor, da lahko »rasti in spremembo družbe« razložimo s sklicevanjem na zgolj znotrajdružbene dejavnike posamezne družbe, denimo njene lastninske odnose. Ključni problem pri tem je, da sociologi prav zato običajno spregledajo ali zanemarijo učinke meddružbenih dejavnikov na znotrajdružbene procese – na razvoj posamezne družbe gledajo statično, tj. v izolaciji od drugih družb in njihovih interakcij z njo. Čeprav Anievas in Nišancioğlu izpostavljata politični marksizem kot osrednjo paradigmo, ki podlega tej zmoti, lahko ponazorimo, kako elegantno politični marksizem pravzaprav spaja obe ravni vzročnosti in se torej ogne metodološkemu internalizmu. To smo implicitno že počeli v primerih iz prejšnjega razdelka, a spodaj prikazemo še izrecneje.

4.1 Razreševanje metodološkega internalizma

Ko se je v Angliji v zgodnji moderni začel utrjevati kapitalizem in ko je v drugi polovici 18. stoletja proizvedel industrializacijo ter celo industrijsko revolucijo, se je zgodilo dvoje: prvič, Anglija je zaradi stalno naraščajoče produktivnosti dela ušla malthusovskim omejitvam in začela temeljiti na samoobnavljajoči, moderni gospodarski rasti; drugič, postala je tehnološkoroazvojno dinamična (Brenner 2007). Iz tega sta sledili dve pomembni posledici za angleško geopolitično moč: proračunska trdnost države in razvoji v vojaški tehnologiji. S tem ko so kapitalistični lastninski odnosi Anglijo (po letu 1707 Britanijo) začeli navdajati z ogromno geopolitično (pre)močjo, so se v predkapitalistični Franciji na kratki in dolgi rok začeli odvijati precej novi in pomembni družbeni procesi. Francija se je začela spreminjati zaradi pritiskov od zunaj. Francoski absolutizem se je takrat začel (kar zadeva kratki rok) proračunsko in širše družbeno šibiti, s čimer se je pripravljala teren za francosko revolucijo (1789), hkrati pa se je (kar zadeva dolgi rok) počasi pripravljala ozadje za francosko tranzicijo v kapitalizem, ki se je sicer začela šele v desetletjih po napoleonskih vojnah (1803–1815).¹³ Katalizator vsega tega sta bila sedemletna vojna (1755–1764), v kateri je Britanija porazila Francijo, in francosko sodelovanje pri ameriški revoluciji dobro desetletje kasneje.

13. Državne elite v Franciji in drugih predkapitalističnih družbah, na katere je vplivala kapitalistična Britanija (denimo Prusija), so po napoleonskih vojnah začele spoznavati, da lahko preživijo in se zoperstavijo geopolitični sili Britanije zgolj s pretvorbo svojih predkapitalističnih lastninskih odnosov v kapitalistične (Mooers 1991). T. i. druga industrijska revolucija, značilna za Francijo, Nemčijo, Italijo, Rusijo in Japonsko v drugi polovici 19. stoletja, se je zato zgodila »od zgoraj« in »od zunaj«.

V tem primeru je vsekakor gotovo, da so imele geopolitične, meddružbene določitve ključni pomen. Če bi skušali razumeti razvoje v Franciji, denimo poraz v sedemletni vojni in družbene napetosti med stanovi v desetletju pred francosko revolucijo, internalistično, tj. zgolj z ozirom na njene lastninske odnose in neodvisno od kakršnihkoli pritiskov od zunaj, ne bi razumeli, zakaj se je začel absolutizem lomiti šele zdaj in ne že stoletje prej. Redukcionizem na francoske znotrajdružbene odnose je torej mimo, saj ima meddružbeno svoje lastne vzročne zmožnosti, ki jih ne smemo prezreti. Vendar je pri tem še pomembneje nekaj drugega. Meddružbeno je imelo takšen učinek, kot ga je imelo, samo zato, ker so v Franciji obstajali predkapitalistični lastninski odnosi, hkrati pa v Angliji kapitalistični. Z drugimi besedami, meddružbenega ne moremo razumeti, če ga ne projiciramo skozi znotrajdružbene lastnosti obeh družb, denimo lastninske odnose Francije in Britanije. Če bi bili lastninski odnosi v Britaniji drugačni, denimo predkapitalistični, izkupiček še zdaleč ne bi bil enak, tako kot ne bi bil enak, če bi bili lastninski odnosi v Franciji kapitalistični. Vendar nam tudi zgolj sklicevanje na znotrajdružbene odnose v Franciji ali Britaniji še ne pove vsega. Šele ko vemo troje, tj. da je Francija temeljila na predkapitalističnem gospodarstvu, da je bila v geopolitičnem stiku z Anglijo in da je Anglija temeljila na kapitalističnem gospodarstvu, lahko razumemo radikalne družbene procese, ki so se v drugi polovici 18. stoletja dogajali v Franciji.

Anievas in Nişancioğlu bi nemara odvrnila, da je natanko to primer še vedno preveč internalističnega modela, ki ga uporablja politični marksizem. Morebiti bi dejala, da je narobe, da interakcije med Francijo in Britanijo v 18. stoletju prikazujemo kot nekaj, kar zraste na podlagi znotrajdružbenih odnosov obeh družb in jim sledi. Rekla bi, da je namen njune alternativne teorije prav nasprotovanje takšnemu »zaporednemu« modelu, ki prikazuje interakcije kot (nereduktibilne) posledice znotrajdružbenih odnosov.

Tak miselni tok se zdi dvakrat zgrešen. Prvič, nobenega razloga ni, da bi mislili, da lahko meddružbene interakcije nastanejo in delujejo drugače kot na podlagi znotrajdružbenih odnosov. Meddružbene interakcije so prav to: interakcije med obstoječimi družbenimi enotami (ki seveda nimajo jasnih, nacionalnih meja). Drugič, Anievas in Nişancioğlu sama uporabljata prav takšen »zaporedni« model, ko v svoji knjigi denimo govorita o interakcijah med nomadskimi in naselbinskimi družbami, ki naj bi bile podlaga za vznikanje prvih dajatvenih ali »tributarnih« družb (Anievas in Nişancioğlu 2015: 70). Njuna razlaga je sledeča. V nomadskih družbah se produktivne sile zaradi takratne razporeditve lastninskih odnosov ne razvijajo sistematično, zato so bile za nabiranje presežka kmalu prisiljene k teritorialni širitvi (prav tam: 69). Pri tem so trčile z naselbinskimi družbami, ki so »postale ‚vir‘ in ‚model‘ za ‚primerjavo, sposojanje, posnemanje in zavračanje« (prav tam: 70), ustaljene družbe pa so doživljale ta vojaški pritisk kot »zunani nomadski ‚bič‘«, zaradi katerega so se bile same primorane spreminjati v smeri »bolj urejene politike in bolj opremljenih vojaških organizacij« (prav tam). Naselbinske družbe so pri tem nenačrtno prevzele »politične značilnosti nomadskih družb«, tj. centraliziranost oblasti, saj je bilo to edino sredstvo za ustvarjanje in pridobivanje presežka, ki je predpogoj močnejšega politično-vojaškega aparata (prav tam). Vse to je prek spremenjene oblike spopadov vplivalo nazaj na nomadske družbe, ki so se skušale uspešno prilagoditi novim razmeram, tako da so težile k »večjim in močnejšim administrativnim in vojaškim institucijam«, s čimer

bi bile bolj pripravljene na vojaške spopade in nadzorovanje trgovskih poti (prav tam). Njuna argumentacija je po obliki enaka naši argumentaciji glede interakcij med zgodnje-moderno Francijo in Anglijo. Interakcije sledijo iz znotrajdružbenih značilnosti (lastninskih odnosov), meddružbeni stik vodi k prenašanju in kombiniranju znotrajdružbenih značilnosti, to pa povzroča nove meddružbene interakcije ter še več kombiniranja in prenašanja. Še več, njuna razlaga interakcij med nomadskimi in ustaljenimi družbami ter posledičnega teženja k nastanku večjih, centraliziranih tributarnih imperijev je tudi po vsebini zelo podobna Brennerjevi tezi o predkapitalističnih razvojnih vzorcih: ni sistematičnega razvijanja produktivnih sil → grajenje in utrjevanje politično-vojaškega aparata + nagnjenost k teritorialni širitvi → nagnjenost k centralizaciji oblasti/vse večjim političnim enotam.

4.2 Odlike in pasti teorije neenakomernega in kombiniranega razvoja

Vendar pustimo to ob strani in se posvetimo njuni splošni teoretsko-metodološki alternativni, teoriji neenakomernega in kombiniranega razvoja (NKR). NKR je precej enostavna in samoumevna ideja, ki izvira iz del Leva Trockega, ob prehodu v 21. stoletje pa jo je sprva aktualiziral predvsem Justin Rosenberg (1996, 2006). Osrednja ideja je, da družbe obstajajo in so vedno obstajale v množini ter da se druga od druge razlikujejo geografsko, kulturno, politično, materialno itd. Ko pride do interakcij med družbami, dejstvo, da so neenake, povzroči njihovo medsebojno prepletanje, kombiniranje. Vse to pomeni vsaj troje. Prvič, da v zgodovini ne obstaja zgolj ena, premočrna razvojna pot. Poenostavljeni sociološki modeli zgodovinskega razvoja, ki implicirajo, da mora vsaka družba skozi natanko določeno število razvojnih faz (denimo Marx 1989: 90–91), so neustrezni. Drugič, pomeni, da v družbah vedno soobstajajo tako najnovejši kot tudi arhaični odnosi, prakse in lastnosti. Sociološki idealni tipi, ki poudarjajo zgolj eno, denimo najnovejšo plat družbe, so problematični in homogenizirajoči. Tretjič, pomeni tudi, da kakršnekoli študije posameznih družb, ki abstrahirajo od meddružbenih interakcij, niso primerne. Metodološko internalistične teorije so zmotne.

Vse to se zdi smiselno in skoraj trivialno; v zgornjih primerih smo videli, da je ideja NKR na tej ravni splošnosti povsem skladna s političnim marksizmom, ki ga Anievas in Nişancioğlu sicer kritizirata. Vendar zares zanimiva (in problematična) teza v zvezi z NKR je razvidna na nižji stopnji splošnosti. NKR ponuja vsaj tri ključne hevrstike, ki naj bi jih imeli v mislih pri vsaki historičnosociološki študiji, sploh pri raziskovanju vznika kapitalistične modernosti – in tu se začnejo težave. Tri glavne hevrstike, ki opisujejo domnevne meddružbene vzročne mehanizme oziroma procese, so: (i) »bič zunanje nujnosti«; (ii) »privilegij zgodovinske zaostalosti«; (iii) »protislovje sociološke zlitosti« oziroma kar »zlitina arhaičnih in sodobnih oblik« (Anievas 2015: 44, 48; Rosenberg 2013).

Težava s temi tremi hevristikami je, da čeprav so precej primerne za raziskovanje družb in družbenih pojavov v primerih, kjer gre za interakcije med kapitalističnimi in predkapitalističnimi družbami, se zdi, da niso v pomoč v ostalih zgodovinskih obdobjih. Ko denimo preučujemo interakcije med Francijo in Britanijo v 18. stoletju, je vsekakor smiselno govoriti o »biču zunanje nujnosti«, ki ga je kapitalistična Britanija s svojo geopolitično premočjo vršila nad predkapitalistično Francijo in pod pritiskom katerega se je

Francija izrazito spreminjala. Podobno bi nemara lahko rekli za interakcije med Rusijo in Britanijo v času krimske vojne (1854–1856), ko je kapitalistična Britanija (skupaj z vse bolj kapitalistično Francijo) porazila predkapitalistično Rusijo ter jo »zbičala« k protislovnemu, predkapitalističnemu poskusu industrializacije »od zgoraj«, odpravljanja tlačanstva (1861) in napada na plemiške privilegije, ki so – tako kot v absolutistični Franciji – resno bremenili državno blagajno. Ko denimo preučujemo interakcije med predkapitalistično Prusijo/Nemčijo in kapitalistično Britanijo v zadnji tretjini 19. stoletja, je prav tako smiselno govoriti o »privilegiju zgodovinske zaostalosti«, ki ga je uživala Prusija/Nemčija, ko je v svojem industrializacijskem podvigu lahko nenadoma prevzela, nadgradila in uporabila revolucionarne tehnološke izume, za katere je Britanija porabila ogromno časa in finančnih sredstev (Rosenberg 2013). Govorimo lahko tudi o »zlitini arhaičnih in sodobnih oblik«, ki jo je poosebljala Prusija/Nemčija, zato ker se je njena tranzicija v kapitalizem in industrializacijo za razliko od britanske zgodila »od zgoraj« in »od zunaj« ter v izraziti časovni zgoščenosti (par desetletij) – prvovrstni primer takšne zlitine je bila neslavna koalicija »rži in železa«, predkapitalistične aristokracije junkerjev in težke kapitalistične industrije (Moore 1991).

Vendar moramo biti pri tem pozorni na dvoje. Prvič, v teh primerih so hevrstike NKR zgolj prikladne in nazorne kratice za sociološko razlago, ki temelji na pojmu lastninskih odnosov. Nič novega ne dodajo niti nimajo lastne vsebine, marveč parazitirajo na vsebini, ki jo ponuja določena sociološka teorija, v tem primeru politični marksizem. Anievas in Nišancioğlu (2015: 58, 61) to sama poudarita, vendar se zdi, da ne upoštevata lastnega opozorila. Drugič, in kot že rečeno, te hevrstike delujejo v zgornjih primerih zgolj zato, ker gre za obdobje, v katerem so okorne predkapitalistične družbe, kjer je bil sistematični razvoj produktivnosti dela in tehnologije izrazito omejen, soobstajale z gibkimi, kapitalističnimi družbami, kjer se produktivnost dela in tehnologija razvijata sistematično in skokovito (slednje poudarja tudi Ashman 2009). Z drugimi besedami, zgolj kjer obstajajo ogromne politično-ekonomske razlike med družbami, ki soobstajajo in so v medsebojnih interakcijah, lahko pričakujemo, da bodo obstajali omenjeni trije vzročni procesi. Tam se bo res nad vojaško in ekonomsko manj razvito družbo vršil neizprosni »bič zunanje nujnosti«, ki postopoma izsili posebno tranzicijo »od zgoraj« in »od zunaj«; družbe bodo v takšnih svojih tranzicijah uživale izraziti »privilegij zgodovinske zaostalosti«; in po tranzicijah bomo v teh družbah pričala radikalno protislovnim in neustaljenim »zlitinam arhaičnih in sodobnih oblik«. V preostalih zgodovinskih obdobjih bodo družbe seveda še vedno vselej neenake in njihov medsebojni stik bo povzročal kombiniranje njihovih sestavin, vendar bosta ta (blaga) neenakomernost in kombiniranje delovala zgolj v trivialnem, samoumevnem smislu, za katerega je redkokdo slep in ki sam po sebi niti nima velike razlagalne moči (Rioux 2015). Zares analitično zanimiv neenakomerni in kombinirani razvoj je po našem premisleku omejen le na kratko zgodovinsko obdobje poznega 18., 19. in 20. stoletja, ko se zaradi stika med predkapitalističnimi in kapitalističnimi družbami dogajajo nenavadni, radikalni in izrazito zgoščeni družbeni procesi, kot smo jih že opisali.

5 Sklep

Očitki metodološkega internalizma in evropocentrizma, s katerimi različni avtorji kritizirajo politični marksizem, so nekoliko pretirani. Paradigmatski primer tega pretiravanja je Anievasovo in Nišancioğlujevo delo, ki je sicer zanimivo in produktivno, a vsaj dvakrat problematično.

Prvič, Anievas in Nišancioğlu (tako kot Callinicos, Rioux in Tansel) pretiravata z obtožbami internalizma in evropocentrizma, saj denimo politični marksizem, ki je ključna tarča njihovih kritik, ni niti internalističen niti evropocentričen – in to po kriterijih, ki jih postavitava avtorja sama.¹⁴ S političnim marksizmom lahko prepričljivo teoretiziramo pomembne meddružbene dejavnike, ki so vplivali na vznik kapitalistične modernosti, denimo normanska osvojitve britanskega otočja v 11. stoletju in britanski geopolitični pritisk na Francijo v 18. stoletju. Poleg tega ta paradigma ni niti teoretsko niti empirično slepa za okrutne zunajekonomske pojave, ki so sledili tranziciji v kapitalizem, denimo angleški imperalizem in čezatlantsko kolonialno suženjstvo. Pokazali smo, da je očitati evropocentričen političnemu marksizmu nesmiselno tudi zato, ker izvora kapitalistične modernosti sploh ne pripisuje Evropi (ali zahodni Evropi), marveč Angliji. Politični marksizem je tako lahko zgolj anglocentričen. Vendar tudi to ne drži, saj tranzicije ne razlaga s sklicevanjem na edinstveno genialnost angleškega uma ali superiornost angleške kulture, marveč ključni neposredni razlog za tranzicijo najde v nenačrtovani posledici tamkajšnjih podeželskih razrednih bojev.

Drugič, teorija NKR, ki jo v imenu sinteze historične sociologije in mednarodnih odnosov predlagata Anievas in Nišancioğlu (pa tudi Rosenberg, Hobson, Matin idr.), pravzaprav ni tako zelo inovativna, kot namigujeta avtorja, in je celo zavajajoča, če jo uporabimo v nadzgodovinskem smislu. Tri glavne formalne hevrstike tega pristopa so uporabne, vendar le, če konkretno vsebinsko razlago črpajo iz že obstoječe sociološke teorije, denimo političnega marksizma, neowebrovske historične sociologije ipd., in če njihovo razlagalno moč zamejimo na obdobje svetovne zgodovine, v katerem so soobstajale predkapitalistične in kapitalistične družbe.

Literatura

- Anderson, Perry (1992): *Rodovniki absolutistične države*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Anievas, Alexander, in Nišancioğlu, Kerem (2015): *How the West Came to Rule: The Geopolitical Origins of Capitalism*. Chicago: Chicago University Press.
- Ashman, Sam (2009): *Capitalism, Uneven and Combined Development and the Transhistoric*. *Cambridge Review of International Relations*, 22 (1): 29–46.
- Beckert, Sven (2014): *Slavery and Capitalism*. *The Chronicle of Higher Education*. Dostopno prek: <http://chronicle.com/article/SlaveryCapitalism/150787/> (8. 5. 2016).
- Bhambra, Gurinder K. (2011): *Talking among Themselves? Weberian and Marxist Historical Sociologies as Dialogues without 'Others'*. *Millenium*, 39 (3): 667–681.

14 Videli smo tudi, da politični marksizem ni nič bolj internalistična teorija, kot je Anievasova in Nišancioğlujeva teoretsko-metodološka alternativa, teorija NKR.

- Brenner, Johanna, in Ramas, Maria (1984): Rethinking Women's Oppression. *New Left Review*, I (144): 33–71
- Brenner, Robert (1977): The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism. *New Left Review*, I (104): 25–92.
- Brenner, Robert (1985): The Agrarian Roots of European Capitalism. V T. H. Aston in C. H. Philpin (ur.): *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*: 213–327. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brenner, Robert (2007): Property and Progress: Where Adam Smith Went Wrong. V C. Wickham (ur.): *Marxist History-writing for the Twenty First Century*: 49–111. Oxford: Oxford University Press.
- Bryant, Joseph M. (2006): The West and the Rest Revisited: Debating Capitalist Origins, European Colonialism, and the Advent of Modernity. *The Canadian Journal of Sociology*, 31 (4): 403–444.
- Callinicos, Alex (2009): *Imperialism and Global Political Economy*. Cambridge: Polity.
- Chakrabarty, Dipesh (2000): *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. New Jersey: Princeton University Press.
- Chibber, Vivek (2015): *Postkolonialna teorija in prikazen kapitala*. Ljubljana: Sophia.
- Clegg, John (2015): Capitalism and Slavery. *Critical Historical Studies*, 2 (2): 281–304.
- Dimmock, Spencer (2014): *The Origin of Capitalism in England, 1400–1600*. Leiden: Brill.
- Halliday, Fred (2002): For an International Sociology. V J. Hobden in J. Hobson (ur.): *Historical Sociology of International Relations*: 244–265. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobden, Stephen (2002): Historical Sociology: Back to the Future of International Relations? V J. Hobden in J. Hobson (ur.): *Historical Sociology of International Relations*: 42–62. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, John M. (1997): *The Wealth of States. A Comparative Sociology of International Economic and Political Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, John M. (2002): What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' and 'Tempocentrism' in International Relations. V J. Hobden in J. Hobson (ur.): *Historical Sociology of International Relations*: 3–41. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, John M. (2011): What's at Stake in the Neo-Trotskyist Debate? Towards a Non-Eurocentric Historical Sociology of Uneven and Combined Development. *Millenium*, 40 (1): 147–166
- Lacher, Hannes (2006): *Beyond Globalization. Capitalism, Territoriality and the International Relations of Modernity*. London: Routledge.
- Mann, Michael (1986): *The Sources of Social Power: Volume 1, A History of Power from the Beginning to AD 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marx, Karl (1989): *H kritiki politične ekonomije: 1858–1861*. Ljubljana: Marksistični center CK ZKS.
- Matin, Kamran (2013): *Recasting Iranian Modernity: International Relations and Social Change*. London: Routledge.
- Mooers, Colin (1991): *The Making of Bourgeois Europe: Absolutism, Revolution and the Rise of Capitalism in England, France and Germany*. London: Verso.
- Pomeranz, Kenneth (2009): *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Post, Charles (2012): *The American Road to Capitalism: Studies in Class-Structure, Economic Development and Political Conflict, 1620–1877*. Chicago: Haymarket Books.

- Reuter, Timothy (2006a): Plunder and Tribute in the Carolingian Empire. V J. Nelson (ur.): *Medieval Politics and Modern Mentalities*: 231–250. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reuter, Timothy (2006b): The End of Carolingian Military Expansion. V J. Nelson (ur.): *Medieval Politics and Modern Mentalities*: 251–267. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rioux, Sébastien (2013): The Fiction of Economic Coercion: Political Marxism and the Separation of Theory from History. *Historical Materialism*, 21 (4): 92–128.
- Rioux, Sébastien (2015): Mind the (Theoretical) Gap: On the Poverty of International Relations Theorising of Uneven and Combined Development. *Global Society*, 29 (4): 481–509.
- Rosenberg, Justin (1996): Isaac Deutscher and the Lost History of International Relations. *New Left Review*, 1 (215): 3–15.
- Rosenberg, Justin (2006): Why is there No International Historical Sociology? *European Journal of International Relations*, 12 (3): 307–340.
- Rosenberg, Justin (2013): Kenneth Waltz and Leon Trotsky: Anarchy in the Mirror of 'Uneven and Combined' Development. *International Politics*, 50 (2): 183–230.
- Rutar, Tibor (2015): Ahistorizem historične sociologije: Adam Smith in njegova zapuščina. *Teorija in praksa*, 52 (6): 1099–1118.
- Rutar, Tibor (2016): Imperializem, globalizacija in geopolitični konflikt: k enotni teoriji znotrajdružbenih in meddružbenih odnosov. *Teorija in praksa*, sprejeto v objavo.
- Tansel, Cemal B. (2015): Deafening Silence? Marxism, International Historical Sociology and the Spectre of Eurocentrism. *European Journal of International Relations*, 21 (1): 76–100.
- Teschke, Benno (2003): *The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations*. London: Verso.
- Wickham, Chris (2009): *The Inheritance of Rome. A History of Europe from 400 to 1000*. London: Penguin.
- Williams, Eric (2014/1944): *Capitalism and Slavery*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Wood, Ellen M. (1995): *Democracy Against Capitalism. Renewing Historical Materialism*. London: Verso.
- Wood, Ellen M. (2003): *Empire of Capital*. London: Verso.

SUMMARY

The article aims to critically evaluate the current renaissance of International Historical Sociology, which has been developing mainly around the issues of transcending both the "methodological internalism" of Historical Sociology and "methodological externalism" of International Relations, as well as avoiding the common trap of Eurocentrism. This double analytical endeavor has been particularly prominent in recent re-theorizations of the origins and spread of capitalist modernity in the fields of Historical Sociology and International Relations. One of the more acclaimed recent works coming out of this innovative project is *How the West Came to Rule* (Anievas and Nisancioglu 2015) which aims to repudiate other notable contemporary theories of the origins and spread of capitalist modernity, such as "Political Marxism", on the one hand and argue for a recently revived and upgraded theory-cum-methodology, namely the theory of "Uneven and Combined Development", on the other.

The article, working from a Political-Marxist theoretical perspective, examines the broader theoretical and empirical claims of the recent resurgence of International Historical Sociology by engaging with various representative works in the field – most closely *How the West Came to Rule* – on three distinct, yet connected levels.

First is the definition of the central feature of modernity, i.e. capitalism, and the ostensible connection between capitalism and such inter-societal processes as colonialism, imperialism and slavery. We highlight the importance of the recently ascendant sociologically rich definition of capitalism in contrast to the dominant ahistorical perspectives in Historical Sociology (and International Relations), while also pointing to conceptual drawback of such an expansive concept. We also question the recently revived and omnipresent “Williams’ thesis” that slavery was of fundamental importance for the development of British capitalism and the Industrial Revolution, by pointing to theoretical and empirical contraindications of such a claim.

Secondly, we sketch the Political-Marxist theory of the origins of capitalism, present the main theoretico-empirical arguments against it, exemplified most pointedly by Anievas and Nisancioglu (but also other notable authors), and examine the merits and demerits of such criticism. Critics claim that Political Marxism cannot provide an adequate theory of capitalist modernization because it suffers from methodological internalism and Eurocentrism. More specifically, it is claimed that this approach cannot theorize the inter-societal mechanism of the Norman Conquest to which it is otherwise centrally reliant in its explanation of the transition to capitalism; it cannot reconcile the empirical fact of the Hundred Years’ War and the War of Roses within its theoretical narrative; it is theoretically blind to the extra-economic mechanisms of exploitation accompanying the origins and later development of capitalist modernity. We show that this criticism is fundamentally mistaken, and instead argue for the validity of Political-Marxist theory of the transition to capitalism.

Thirdly, we present and critique the theory of Uneven and Combined Development, one of the most prominent paradigms in the contemporary International Historical Sociology, by looking at its elaboration in the work of Anievas and Nisancioglu, but also Justin Rosenberg. We show that the central heuristics of this theory are explanatorily limited to the period of interaction between pre-capitalist and capitalist societies – they are, in fact, not trans-historically or trans-modally applicable as Anievas, Nisancioglu and Rosenberg insist. Moreover, we argue that even admitting this, i.e. limiting the applicability of the theory to one historic period, does not vitiate the fact that the theory of Uneven and Combined Development is substantively empty and parasitic on other sociological or International Relations theories, such as Political Marxism.

Podatki o avtorju

asist. dr. Tibor Rutar
Zaloška cesta 232A, 1129 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: tibor.rutar@gmail.com

Mirt Komel

A TOUCHY SUBJECT: THE TACTILE METAPHOR OF TOUCH

ABSTRACT

The article proposes an interpretation of metaphors and metaphoric discourse through the perspective of touch. The article first deals with metaphors of touch in the history of western philosophy (especially traditional metaphysics from Plato to Hegel) in order to produce an operative category of touch that will allow, in the second step, to grasp the tactile quality of the metaphors. If metaphors are usually (rhetorics, politics, literature) regarded as a specific form of language able to not only touch the subject matter in the most suitable way but also touch on the target subject (listener/reader), then it is precisely because there is a certain haptic quality involved in language itself, discernible especially in the discourse of those who know how to best exploit metaphors in their endeavours.

KEY WORDS: Touch, Tactility, Metaphor, Linguistics, Philosophy

Dotični subjekt: taktilna metafora dotika

IZVLEČEK

Članek podaja interpretacijo metafor in metaforičnega diskurza skozi perspektivo dotika. V prvem koraku se ukvarja z metaforo dotika v zgodovini zahodne filozofije (še zlasti metafizike od Platona do Hegla), da bi lahko proizvedel operativno kategorijo dotika, s katero bi, v drugem koraku, lahko zapopadel taktilno kvaliteto metafor. Če se na metafore običajno (v retoriki, politiki, literaturi) gleda kot na specifično formo jezika, ki se ne samo lahko najbolj primerno dotakne dane topike, marveč se dotakne tudi dotičnega subjekta (poslušalca ali bralca), potemtakem je temu tako natanko zato, ker obstaja določena haptična kvaliteta, ki jo poseduje sam jezik, razberljiva natanko v diskurzu tistih, ki znajo najboljše eksloatirati metafore v svojem početju.

KLJUČNE BESEDE: dotik, taktilnost, metafora, lingvistika, psihoanaliza

1 Introduction

As always in western philosophy, it all begins with Plato, who not only made out of the gaze and voice the privileged metaphors of thinking, but also coined the metaphor of touch in order to denote the metaphysical contact with the realm of ideas.

To be sure, touch was not completely absent in western philosophy, but as with Plato and Aristotle after him, it was subordinated to the privileged senses of hearing and the related metaphor of voice ("the voice of reason" etc.), and especially to vision and the gaze ("theory" as etymologically connected to the ancient Greek verb for "seeing"), as Descartes *Dioptrics*, Berkeley's *Towards a New Theory of Vision*, Diderot's *Letter on the Blind for the use of those who see*, and other writings demonstrate (cf. Plato 1997; Aristotle 1984; Descartes 1960; Berkeley 2014; Diderot 1916). However, there is a tactile undercurrent in the philosophical mainstream that is definitely worth following, a current that flows from Plato and Aristotle and runs its course in present day psychoanalysis and phenomenology.

The main thesis of this article is that by following this tactile stream of philosophy we can understand how metaphors can most adequately touch upon not only the subject matter, but also the subject itself, precisely because of a certain haptic quality of language itself.

2 (Meta)Physics of Touch

Since we are discussing touch and metaphors let us begin with a certain pair of hands, those depicted in the famous fresco *La Scuola di Atene*, where Rafaello portrayed, among Heraclitus, Parmenides, Socrates and others, Plato and Aristotle at its center, the former with his hand pointing up, towards the sky, the latter down to earth. These pair of hands can serve as metaphoric representations for the two distinctive ways in which Plato and Aristotle articulated the question of touch: one pointing towards, "touching", so to speak, the upper realm of ideas, while the other, in contrast and speaking figuratively, "touching ground".

Plato in the *Phaedo* states, speaking in the context of the Socratic discussion of the relationship between soul and body, that "if one wants to touch the truth of the ideas one must forfeit the sensory bodily experiences", especially those related to the gaze and voice (Plato 1997: 65a-c). Touch as a sensory experience is, almost as an inaugural gesture of philosophy itself, replaced by a metaphysical touch on the level of the soul. As I tried to demonstrate with my book on *Socratic touches* (cf. Komel 2015): touch is both repressed and sublimated at the same time – the physical touch is repressed as a false experience, but symptomatically reappears in the sublimated form of a real touch through which the soul can touch the realm of ideas.

Aristotle follows Plato almost step by step in his *Metaphysics* by stating that thinking relates to itself by touching the object of thought, or more precisely, it is by "embracing the elementary objects of thought" that thought embraces itself, touches upon itself (Aristotle 1984: 1072b14). By contrast, in *De Anima* understood touch mainly as a bodily sense, although privileged in the fact that all the other senses could be understood as forms of

tactility, thus developing the theory of a *common sense* precisely based on touch (Aristotle 1984: 425a30). The difference with Plato is minimal but telling: while Plato employs touch as something repressed on the physical level and sublimated on the level of ideas thus connecting both aspects, Aristotle retains both in two different registers: a metaphysical touch on the level of thinking, and a physical touch on the level of the body.¹

These inaugural gestures made by Plato and Aristotle will dictate most classical metaphysical investigation in the centuries to come, from Latin Christian Scholastics to German Transcendental Idealism, up until modernity where only the Aristotelian variant remains – the one that understands touch as the common sense of all bodily senses – at least until postmodernism, more precisely, contemporary phenomenology and psychoanalysis.

Speaking from a standpoint with this broader horizon in mind: if on one side Descartes introduced the concept of subject as an autonomous instance of thinking into philosophy,² and if on the other side it was Spinoza who defined this very subject as a *modus* of finite existence of the infinite substance,³ then it was Hegel who redefined both by stating that truth must be grasped “not only as substance but also as subject.” (Hegel 2001: 7) And the same goes for the truth about touch, which is that is, in the *Phenomenology of Spirit*, discarded at the very beginning as something inherent to mere consciousness as sense certainty and perception (Hegel 2001: 33-45). However, and almost as a Platonic echo, this repression of the physical touch has its sublimated metaphysical counterpart, since we can find it incorporated into one of Hegel’s pivotal concepts, the very concept of *Begriff*, meaning “conception” or “naming”, but at the same time also “perception”, or even more specifically “handling” or “grasping”.

Let us now make a dialectical *intermezzo* in order to explore further certain implications of Hegel’s specific way of handling touch by linking it precisely to the other half of our conceptual endeavor, namely, the question of metaphor.

-
1. It is important to note the difference between various Greek expressions used by both authors: Plato in the *Phaedo* uses hápto (“touch”, “fasten”, “grasping”) while in the *Kriton* it is epaphé (literarily *epi-hápto*, “touching around”, translated in latin as *contagio*, also derived from “touch” as *contacto*). Aristotle in the *De Anima* uses the same hápto, from which the concept of “haptics”, “hapticism” is derived, while in the *Metaphysics* he employs the curious *tigein* (“embrace”).
 2. Descartes’ *Meditations* questioned the sensory bodily experience as a source of falsehood derived from a volatile *res extensa* (“physical-things”) which is defined in sharp contrast to *res cogitans* (“thought-things”) as the only source of certain truth (Descartes 1993: 17-23).
 3. Spinoza in his *Ethics* asserted that “the body is not limited by thought nor thought by the body”, both being attributes of an infinite substance that is God and Nature at the same time (Spinoza 1996: 1), thus rewriting the realm of thinking into the physical one: while still retaining the basic distinction and the related privilege of one realm over the other, and therefore between the metaphysical (“thought”) and physical (“body”), what Spinoza introduces anew is an insistence on thinking the very paradoxical infinite substance.

3 A Begriff of Touch

A usual approach towards the metaphysical "touch of ideas" is to consider it a mere metaphor, as if by employing "touch" in this or that figurative sense one wants to denote something else than touching, and as if the metaphor in itself does not or is even incapable of containing any metaphysical content, and, even more importantly in our case, any physical content as well.

However, let us consider Hegel's own reflection on the origin and nature of metaphors in his *Lectures on Aesthetics* (cf. Hegel 1988: 404): starting from a very general consideration about language he says that "every language already contains a mass of metaphors. They arise from the fact that a word which originally signifies only something sensuous is carried over into the spiritual sphere." The emphasis I would like to stress out is on the "sensuous" that is "carried over" and thus not simply discarded, but rather retained and preserved in the "spiritual sphere", which is, as it is known, or should be known, Hegel's usual dialectical procedure of *Aufhebung*.⁴

The examples given in order to demonstrate that metaphors contain a certain sensorial element that is preserved in their spiritual meaning are *fassen* and *begreifen* and all the other words that "relate to knowing, have in respect of their literal meaning a purely sensuous content, which then is lost and exchanged for a spiritual meaning, the original sense being sensuous, the second spiritual." Then a certain genealogy of metaphor language is given as if the metaphorical element in the use of such words slowly disappeared and the word changed "from a metaphorical to a literal expression", thus forming a three-step development: first we have plain, simple words denoting mere sensuous content; then metaphors arose from this sensuous content pointing towards something else than their original meaning; and in the last instance we have a literal expression that articulates a pure spiritual content without any sensorial meaning.⁵

The interesting part is the reason why "the word changes from a metaphorical to a literal expression": because "owing to readiness to grasp in the image only the meaning, image and meaning are no longer distinguished and the image directly affords only the abstract meaning itself instead of a concrete picture." It is no coincidence that the verb used in the "readiness to grasp in the image only the meaning" is the same as the example that follows, namely, *begreifen*: "If, for example, we are to take *begreifen* in a spiritual sense, then it does not occur to us at all to think of a perceptible grasping by the hand" (Hegel 1988: 404-405), as if by grasping the meaning inside the image it is already employing

4. Nancy points out in his *Speculative Remark: One of Hegel's Bons Mots* that there is no distinctively Hegelian dialectics without the concept of *Aufhebung*, which means "abolition" and "preservation" at the same time, thus enabling the dialectical progression from content to content; however, despite the fact that in the last instance anything can be *aufgehoben* there is at least one concept that cannot be, and that is the concept of *Aufhebung* itself (cf. Nancy 2001).
5. Hegel's procedure here is the same as at the very beginning of the *Phenomenology of the Spirit* (A. Consciousness. I. Certainty at the level of sense-experience - the "this" and "meaning") where the sensorial is retroactively turned into the conceptual: the original sensorial word can be the basis for the metaphor and the metaphor in turn for the conceptual since the very origin is already contaminated with the conceptual (cf. Hegel 2001: 33-38)

an implicitly metaphorical use of the concept of *Begriff*. Language as such, not only the metaphysical one, therefore has an inherently dialectical tendency towards pure meaning, while in order to purify itself from any physical residuum it needs metaphors as an intermediate step from sensorial towards spiritual, and this is true not only for Hegel's own dialectical procedure but for metaphysical philosophy, and in the last instance, language in general.⁶

Thus, speaking in strict Hegelian terms, one could say that touch is *aufgehoben*, dismissed on a physical level as a sense among senses, and at the same time preserved as metaphor inside the very core of *the* – and not “a” or “one of” – metaphysical concept *par excellence*, *Begriff*, paradoxically designing not only touch (“handling”, “grasping”), but the concept itself (“conception”, “naming”). Hegel's dialectics therefore implicitly presupposes a specific and paradoxical way of handling touch: as a sensory experience it must not only be discarded as a source of falsehood, but also preserved as the truth inherent to the very concept of conception, thus implying a certain tactile quality of language itself, as it can be speculatively grasped through the two contradictory meanings of *Begriff*.

We propose to adopt a similar dialectical conception of touch in order to grasp the very tactility of language itself, and, more specifically, metaphors, a conception that is, however, unbound by traditional boundaries between physics and metaphysics, a dialectical touch therefore that constantly overlaps from the sensorial realm onto the conceptual one.

4 Haptocentric Humanities

As already sketched above, in contrast to the Platonic tradition of thinking touch as a metaphysical entity, empiricist thinkers such as Malebranche followed the Aristotelian paradigm that relegates touch in the sphere of bodily experiences, thus providing a continuity with latter on phenomenology.

Malebranche was the Christian theologian that significantly influenced Bishop Berkeley, which in turn influenced Hume, for whom Kant, as the most important forerunner of Hegel, stated that he awakened him from the “dogmatic slumber” (cf. Luce 2002). Writing about touch as something that goes not from the subject towards the infinite truth of substance, but vice versa, for Malebranche it is God as the absolute source of truth who installs the very tactile ability into the subject as a *conditio sin qua non* touch is even possible (Malebranche 1997: 633-8). The theological “touch of god”, as represented, for instance, in Michelangelo's famous fresco *La Creazione dell'Uomo* painted on the ceiling of the Sistine chapel, therefore functions as a precondition of tactility itself. There is, with Malebranche, an inaugural theological conception of tactility that metaphysically precedes any possible physical touch and thus relocates touch as such outside any

6. Derrida in his *White Mythology: Metaphor in the Text of Philosophy* will follow this line of argumentation in order to demonstrate that the metaphorical and metaphysical meanings are inseparable, that the metaphor clings to metaphysical conception as a linguistic shadow that philosophy cannot simply clean itself of (cf. Derrida 1974).

possible phenomenological experience. Touch, as we have seen with Plato and Aristotle, was cut into half as metaphysical and physical, but it was, at least theoretically, possible to experience both: be it mediated by the body (sensing) or by the mind (thinking). Here with Malebranche the physical experience is metaphysically pre-conditioned through a theological instance that can be experienced in itself, but its touch would nonetheless still remain one-sided; in short one can be touched by god but, nonetheless, one can never be able to touch the touching god.

Neither the purpose nor the proceeding of this research is theological, but this episode in the history of philosophy about touch is worth mentioning because it was Maurice Merleau-Ponty who re-read Malebranche's conception of touch in order to elaborate a phenomenological conception of sense of sensibility. As Judith Butler clearly demonstrated by linking Merleau-Ponty's and Malebranche's conception of touch, she developed the touch of god as coextensive to the human touch, both understood from a phenomenological perspective (Butler 2005: 181-205). The decisively secular inaugural step is made in the *Phenomenology of Perception* since the Malebrancheian "touch of god" is rendered by Merleau-Ponty simply as "world-touch", as tactility inherent to a secular world:⁷ "I am in no way distinguishable from an 'other' consciousness, since we are immediately in touch with the world and since the world is, by definition, unique, being the system in which all truths cohere." (Merleau-Ponty 2002: xiii) Thus, Merleau-Ponty's phenomenology understands the subject as a sensible object among other sensible objects of a sensorial world. Afterwards, in *Visible and the Invisible*, a move was made toward the concept of "flesh", designing "what has no name in any philosophy" (Merleau-Ponty 1968: 139, 147), where touch is conceived as a primordial sense, but still subordinate to sight, since it is the invisible element of a primarily visible world. Merleau-Ponty's contribution is crucial for the further development of touch related theories, since he was the first to focus on touch as something that precedes any subject-object distinctions.

In general, and as with other philosophers, the phenomenologist's interest in tactility was relatively marginal compared to the attention given to the other senses, at least up until Jean-Luc Nancy and Jacques Derrida who started to pose old questions completely anew, first and foremost by focusing solely and exclusively on touch. It is in this sense and in this context that Derrida baptized Nancy as "the first philosopher of touch" while re-reading the whole of his philosophical opus – especially and insistently focusing on *Corpus* (cf. Nancy 1992) – in a now unavoidable book for everyone researching touch: *On touching: Jean-Luc Nancy* (cf. Derrida 2005). Denouncing the whole western tradition of philosophy as "haptocentric" – much in tune with his older denunciation of phonocentrism, i.e. the explicit privilege of viva voce over writing (cf. Derrida 2011) – Derrida deconstructs the privilege given to a humanistic conception of touch, always privileging the human hand as the medium and metaphor of tactility, thus refuting the phenomenological humanism

7. An interesting further move was to blur the traditional relation between an active subject of touch and its passive object in order to demonstrate that touch always goes both ways and that, while touching, we are always both, the subject and object, at the same time, and consequently that no being can be touched if not touching itself." (Merleau-Ponty 2002: 103-5).

advocated especially by those French thinkers who wanted and still want to distance themselves from the German philosophical tradition in general and Hegel and Heidegger in particular.

As Nancy recurrently insists in his *Corpus*, and especially and explicitly later on in *Noli me tangere*, touch is the point where touching becomes impossible, precisely the "point where touch does not touch, must not touch, if it wants to articulate its touch (its art, its tactility, its fascination): the zero point that divides that upon which touch touches, the line, that divides the sense-touch from the touching-thing and therefore touch from itself [*la ligne qui écarte le toucher du touché et donc la touche d'elle m me*].« (Nancy 2003: 25) Developing Merleau-Ponty's point that touch overcomes the division between subject-object further, Nancy goes even further, therefore, by defining touch not only as the divisional line between the sense of touch and the object of touching, but also as a demarcation line that divides touch itself. In short, touch cannot be touched if it wants to touch upon us – understood in a metaphorical way.

To be sure, the novelty of Derrida/Nancy phenomenological grasp of the question of touch was not insomuch their anti-humanistic, or rather, post-humanistic perspective, but first and foremost a linguistic approach towards touch, the main assumption being that the way we speak about touch in any given language implies the way how we actually handle touch. Linguistics of touch are implicitly and explicitly present in both Nancy and Derrida, as I tried to demonstrate with my own early and somehow naive book on touch, *An Attempt of a Touch* where a rather rudimental link between phenomenology and psychoanalysis conceived through touch was developed (cf. Komel 2008). At present I would like to argue, although this goes well beyond the scope of this article, that contemporary perspectives on touch lack precisely the specifically linguistic aspect of touch, as present in Nancy's and Derrida's philosophical reshaping of phenomenology itself, and as fully developed by Lacanian psychoanalysis.

Without detailed linguistic considerations regarding touch one cannot possibly grasp the tactile quality of language, that is, in the present context, the condition of possibility under which metaphors can touch not only an given subject-matter, but also, and most significantly, the listening or reading subject itself.

5 Tactile Language of Touch

If the novelty of linguistic phenomenology was to conceive touch as something determined by language, then the missing other half, provided by Lacanian psychoanalysis, is to understand the tactility of language itself, and that is why it is of utmost importance to look back once again at Hegel's dialectic of touch and Plato's idea of language.

According to Hegel, certain words are inherently philosophical in the sense that they possess a speculative quality on their own, since one and the same word can point at two very different and contradictory meanings (Hegel 2001: 35-8). Hegel's point is discernible in the privileged case of *Begriff*, denoting a very physical movement of grasping on one side, and a movement of conception, naming and meaning on the other. To be sure, the problem of the meaning of words is far from new, but it has, at least as far as we know,

never been addressed from the perspective of touch, as it is present in our understanding of the two-fold meaning of the word *Begriff*: on one hand there is the sensory touch of the physical body, while on the other the metaphysical touch by which we can grasp the meaning of things.

As with most if not all of the philosophical problems it is worth our while to get back to the basics, since Plato's *Cratylus* is concerned with a similar problem concerning names that can be, at least from our perspective, articulated through touch. Socrates engages with Cratylus and Hermogenes where the first argues in favour of "a natural link between words and things" while the latter maintains that words are based on "an arbitrary convention of communal agreement" (Plato 384d). Socrates himself, playing the arbiter in this debate, at the very beginning assumes that there must be a "Namemaker" that precedes and eludes us in our usage of words (389a) and goes on with his explaining of bizarre etymological connections between words based exclusively on sound.⁸ At the end of *Cratylus* somehow repeats the point from *Phaedo* in stating that ultimately there "must be possible to learn about the things that are independently of names." (439b-c) Translating this Platonic problem into touch we have three possible outcomes: words touch things through meaning (*Cratylus*); words touch each other through sensory sound (*Hermogenes*); the meaning of things is touched upon without words or sense, i.e. metaphysically (*Phaedo*).

Saussure, as the founding-father of modern linguistics, started from the axiom that signs – composed of the signifier as word and the signified as mental image – are linear, differential and arbitrary, and thus refer not to any given reality, but rather linearly to each other by phonetic means of sounds and sounding together (Saussure 1959: 65-70). This sensorial moment inside language, the specific way words touch each other in tune with the rules of phonetics, was conceived by Lacan through the concept of *lalangue* in order to demonstrate how language-based meaning arise from phonetic non-meaning, a poetic characteristic of language itself: "Language is without doubt made of *lalangue*. It is an elucubration of knowledge about *lalangue*." (Lacan 1975: 127) Lacan's *lalangue* is therefore way in which "words touch each other", as Dolar puts it in his article *Touching ground*, where he deals with touch in psychoanalysis (cf. Dolar 2008). *Lalangue* functions as tactile precondition of the production of meaning ("words touch each other") that touches not only upon things through language ("words touch things"), but also upon the listening or reading subject, the subject of language ("words touch subjects").

Taking into consideration this psychoanalytical conceptions one can once again translate the Platonic problem into linguistic terms as follows: synonymy, two words meaning the same thing while sounding differently, touch each other on the level of meaning; on the other hand, homonymy, two words sounding (homophones) or being written alike

8. Very bizarre indeed since more the dialogue proceeds more the connections become inconvincible, as, for instance, is the case with *technē* (art or craft): "If you remove the 't' and insert an 'o' between the 'ch' and the 'n' and the 'ē', doesn't it signify the possession of understanding (*hexis nou*)?" (Plato 414b) If one removes some letters and adds some others one can obviously prove almost anything – for an extensive commentary on the dialogue see: Mladen Dolar's *What's in a name?* (cf. Dolar 2014) but Plato's Socrates is, with his ironic self-reflections disseminated in the dialogue, well aware of the problems with his etymological articulations.

(homographs) while meaning different things, touch each other in terms of their sensory quality, be it visual or acoustic. The missing link between synonymy and homonymy is therefore touch that could, in the last instance, be isolated from any given representation on the level of sounds or spelling.

At the level of homophones and homographs we therefore deal with visual/acoustic representations of touch, but if we want to develop a haptic metaphor of touch we would need to go beyond the current state of affairs in linguistics, psychoanalysis, and phenomenology.

6 A Haptic Subject

What both paradigms – the Derridean linguistic turn in phenomenology and Lacanian linguistic psychoanalysis – have in common is therefore a certain conception of touch that allows us to establish an intrinsic link between touch and language that can allow us to answer the initial question about the tactile quality of metaphors and the way language touches upon us.

Let's, first, make a very general recapitulation.

In phenomenology there is, up until Nancy and Derrida, an absence of any linguistic aspect of touch, while its metaphysical aspect is relocated in the sphere of tactility preceding any given physical touch. In Lacanian psychoanalysis, especially in its Ljubljana's School variant, there is nothing but linguistic touch that is nevertheless overlapping its boundaries from the inside out: inside, by ways in which words touch each other (*lalangue*); outside, by ways in which words touch upon things and persons (*langage*). The main difference between the two conceptions lies in the definition of "subject": despite their developed conception of touch and its specific link with language, for Nancy/Derrida the subject is still something grounded in the phenomenological tradition of Husserl/Heidegger that needs to be deconstructed (transcendental ego/Dasein), while for Lacan/Dolar the subject is first and foremost defined in a completely different way, namely as the Freudian subject of unconscious "structured as language".

Leaving aside, or rather, repressing the difference between Husserl and Heidegger that would require much meticulous elaboration into a footnote, one could say that the Lacanian subject of unconsciousness differs from both by not being the rational kernel of anyone consciousness, but rather its elusive irrational leftover.⁹ Moreover, the unconscious is, already for Freud, the natural residuum in the cultural consciousness or the cultural residuum in the natural body, but Lacan pushed the concept further by defining the unconscious "structured as language", so that the split inside the subject itself is defined as

9. The question of difference between the two conceptions is far too complex to be addressed here properly, but at least some very general remarks are needed: the "transcendental ego" is, for Husserl, the result of the phenomenological reduction of all given sensorial experiences to an instance of "pure cogito" that is self-transparent and self-evident, much alike the "pure psychological ego" (cf. Husserl 1960); the Dasein of Heidegger is first and foremost that thinking being that can pose "the question of being" and relate to it in a specific manner that differs from any usual relation of being, that is, existentially (cf. Heidegger 1962).

determined through language, i.e. through the fact that the subject is a “talking being” (cf. Lacan 1998: 17-28). This, and not the “irrationality” of the subject, is the main reason why the Lacanian concept of subject is far more fit for our purposes of answering the question: how it is possible that language touches upon us?

The previously demonstrated tactile quality of language can help us answer only half the question: metaphors touch upon us because there is a certain sensory residuum at work in all of them (as we have seen in the case of Hegel’s *Begriff*), a quality discernable in any given *lalangue* (as defined by Lacan as the poetic quality of language itself). The subject of unconscious, defined as “structured as language”, provides us with the other half: the subject is the subject of language and that is why language can touch the subject through its inherently tactile quality.

Thus, the subject we are interested in can be developed further and defined as “haptic subject”, so that the sensory capacity of the body finds its equivalent – not as something opposed or separate, but rather intrinsically interwoven – on the level of *psyche*: only such a subject could allow us to think not only the tactile quality of language in general and metaphors in particular, but also the specific way they touch upon “us” – as tactile subjects.

7 Conclusion

As we have seen, if the Derridean linguistic phenomenology provides us with an understanding of touch as something determined by language, and if Lacanian linguistic psychoanalysis allows us to think the tactility of language itself, then our conception of the subject as a “haptic subject” allow us to think how it is possible that language, especially the metaphorical one, touches upon us.

Considering that metaphors can touch upon us unlike any other language-based expression we can conceive of, they can be therefore regarded as the privileged linguistic form where we can palpably grasp – taken not metaphorically but literally – the haptic quality of language itself. This tactility of language can be best expressed precisely by employing a metaphor: this or that speech, be it political or academic, this or that writing, be it literary or philosophical, can “touch” us in a way no physical touching can ever reach us. And consequently, in the sea of metaphors one can use in order to demonstrate the tactile quality of language, it seems that no other metaphor could be best employed but this one that is related to touch – “the metaphor touches us” – since the metaphoric touch is not, as we have argued in this article, a metaphor at all.

In short, if metaphors can touch its listeners or readers, then it is because they are not metaphors at all, but rather the haptic, almost projectile projections of language, itself possessing a certain tactile quality that cannot be, however, grasped any other way but by employing a metaphor – the metaphor of touch.

References

- Aristotle (1984): *Complete Works*. Princeton: Princeton University Press.
- Berkeley, George (2014): *An Essay Towards a New Theory of Vision*. Dublin: Jeremy Peypat.
- Butler, Judith (2005): *Merleau-Ponty and the Touch of Malebranche*. In C. Taylor (ed.): *The Cambridge Companion to Merleau-Ponty*: 181-205. Cambridge: Cambridge University Press.
- Descartes, René (1960): *Discourse on Method and Meditations*. New York: Liberal Arts Press.
- Derrida, Jacques (1974): *White Mythology: The Metaphor in the Text of Philosophy*. *New Literary History* 6/1: 5-74.
- Derrida, Jacques (2005): *On touching: Jean-Luc Nancy*. Stanford: Stanford University Press.
- Derrida, Jacques (2011): *Voice and phenomenon: Introduction to the problem of sign in Husserl's phenomenology*. Evanston IL: Northwestern UP.
- Diderot, Denis (1916): *Letter on the blind for the use of those who see*. In: *Diderot's early philosophical works*: 68-96. London & Chicago: The Open Court Publishing co.
- Dolar, Mladen (2008): *Touching ground*. *Filozofski vestnik*, 29/2: 79-100.
- Dolar, Mladen (2014): *What's in a name?* Ljubljana: Aksioma.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1988): *Aesthetics: Lectures on Fine Arts*. Oxford: Clarendon Press.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2001): *Phenomenology of Mind*. Blackmask online.
- Heidegger, Martin (1962): *Being and Time*. Trans. John Macquarrie and Edward Robinson. Oxford: Blackwell.
- Husserl, Edmund (1960): *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*. Hague: Nijhoff.
- Komel, Mirt (2008): *Poskus nekega dotika*. Ljubljana: Založba FDV (Kiosk).
- Komel, Mirt (2015): *Sokratski dotiki*. Ljubljana: Založba FDV (Skodelica kave).
- Lacan, Jacques (1975): *Encore. Livre XX*. Paris: Seuil.
- Lacan, Jacques (1998): *Four fundamental concepts of psychoanalysis*. New York: Norton.
- Luce, Arthur Aston (2002): *Berkeley and Malabranche*. Oxford: University Press.
- Malebranche, Nicolas (1997): *The Search after Truth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice (1968): *Visible and Invisible*. Evanston: Northwestern University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice (2002): *Phenomenology of Perception*. London & New York: Routledge.
- Nancy, Jean-Luc (1992): *Corpus*. Paris: Métailié.
- Nancy, Jean-Luc (2001): *The Speculative Remark: One of Hegel's Bons Mots*. Stanford: UP.
- Nancy, J.-L. (2003): *Noli me tangere*. Paris: Bayard Éditions. Plato (1997): *Complete Works*. Indianapolis & Cambridge: Hackett Publ. Company.
- Saussure, Ferdinand de (1959): *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library.
- Spinoza, Baruch de (1996): *Ethics*. London & New York: Penguin Books.

Author's data

Mirt Komel
 Assistant Professor
 Faculty of Social Sciences
 Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenia
 e-mail: mirt.komel@fdv.uni-lj.si

Kaja Poteko

Jernej Mlekuž (ur.): Venček domačih: Predmeti, Slovencem sveti.

Ljubljana: Založba ZRC, 2015.

192 strani (ISBN 978-961-254-771-4), 16 EUR

Raymond Williams je v 50. letih prejšnjega stoletja skoval sintagmo *navadna kultura*, s katero je med drugim želel predstaviti idejo, da je kultura tisto, kar je povsod okoli nas, da nič ne sega izven nje, iz česar lahko izpeljemo tezo, da je ravno zaradi tega ne moremo totalizirati. Predmetom analize iz *Venčka domačih* tudi v tem kontekstu legitimnosti proučevanja gotovo ne moremo odrehati. Podobno kot se je Mlekuž v knjigi *Burek.si?!*, ki bi jo lahko označili za neko predhodnico njegovega tukajšnjega prispevka o kranjski klobasi, lotil raziskovanja fenomena bureka, tudi kranjska klobasa, harmonika, vaška situla in prekmurska gibanica sodijo v okvir objektov, katerih banalnost, trivialnost je zgolj navidezna in katerih nabitost s simbolno vsebino ter enkrat bolj in drugič manj latentnimi pomeni v senci njihovega neposrednega materialnega použivanja iz njih ustvarja vse prej kot za znanstveno raziskovanje nevedne ali inferiorne predmete. Nasprotno: izbrani artefakti so v tem smislu povsem relevantni, so primeri vsakdanjega in hkrati primeri partikularnega, prek katerih se reproducirajo dosti bolj univerzalni mehanizmi in družbene strukture, kot se morebiti zazdi ob površnem srečanju z njimi. Enega izmed verjetno temeljnih namenov knjige, ki je avtorjem nedvomno uspel, bi lahko umestili prav na to raven – na raven navadnih in navidez nepomembnih, pustih, banalnih praks, potrebnih razgaljanja v njih zapisanih ter vedno znova zapisujočih se in nastajajočih kompleksnejših (ideoloških) vzorcev, ki nas v grobem prijemu držijo ravno takrat, ko se od njih cinično distanciramo, ali takrat, ko se naše prespraševanje ustavi ob trku z nečim, kar naj bi bilo »samoumevno«. A pojdimo po vrsti.

Knjiga *Venček domačih: Predmeti, Slovencem sveti* vsebuje štiri temeljne prispevke, v katerih se vsak avtor loti obravnave svojega objekta (J. Mlekuž raziskuje kranjsko klobaso, Kovačičeva harmoniko, D. Mlekuž vaško situlo, Josipovič prekmursko gibanico), s krajšim premislekom o njihovi relevantnosti pa besedila prek dodatnega uvodnega besedila vpelje J. Mlekuž. Že takoj ob vstopu v knjigo smo tako seznanjeni z zavedanjem o arbitrarnosti izbora analiziranih predmetov in konceptom naroda kot *zamišljeno*, umetno ustvarjeno in moderno skupnostjo, ki za svojo vzpostavitve in obstoj nenehno sestavlja ter spaja zgodovinsko materialnost z označevalno in ideološko skonstruirano pripovedjo. Narodna identiteta je, kot vsaka druga identiteta, razločevalni projekt; je proces, ki zahteva vzpostavitev razlike, saj je slednja zanj konstitutivna ne v smislu omogočanja podlage za hierarhizacijo, temveč prvotno na ravni nečesa, brez česar bi kot impotenten v takšni ali drugačni artikulaciji meje sam ne mogel obstajati. Vzpostavitev narodov so pri tem primarno izhajale bodisi iz nekega ozemlja, geografskega območja bodisi sta vodilno vlogo igrala jezik in kultura. Slovenski narod temelji na slednjem, za razliko od političnega mesto primata tu zaseda kultura, ki pa jo je »treba« selekcionirati, homogenizirati, standardizirati, skratka – grobo rečeno: ustvariti. Vredno se zdi poudariti, da pri tem ne gre toliko za *izmišljevanje* različnih, za neki narod specifičnih artefaktov in praks, kakor za *zamišljevanje* tega, kaj naj bi neka že obstoječa materialna realnost pomenila. Gre torej za krasitev »stvari na sebi« s hegemoničnimi ideološkimi označevalci, ki želijo npr. neko ljudsko kulturo predstaviti kot večno, kot nekaj, kar je tu že od vselej, in ki jo pri tem hkrati skušajo še očistiti in zreducirati na raven tistega, kar je moč razločiti od drugega in kar izbrši kakršenkoli liminalen, prehodni prostor.

V ta kontekst etnološke raziskave padejo *predmeti*, nekoliko nerodno označeni s *Slovincem sveti*. Kranjska klobasa, harmonika, vaška situla in prekmurska gibanica so jasno prepoznani in opredeljeni kot objekti in prakse, ki ne obstajajo ne kot nekaj čistega, homogenega in nevtralnega ne kot nekaj, kar bi bilo značilno zgolj in samo za slovenski narod. Kranjska klobasa je, kot denimo izvemo, pri registraciji zaščitenega porekla naletela na različne ovire – slovenski vlogi sta nasproto-

vali Avstrija in Nemčija, saj je bil prehrambeni izdelek z enakim imenom »še iz obdobja Habsburške monarhije priljubljen tudi pri severnih sosedih« (str. 69), ugovarjala je tudi Hrvaška, »ki proizvede in poje za petkrat več soldov kranjskih klobas od Slovenije« (str. 70); iz izpostavljenе zgodovine harmonike se poučimo o njenem prvotnem patentiranju na Dunaju, začetkih proizvodnje v Franciji in Belgiji ter njenem posegu v prej obstoječo ljudsko godčevsko glasbo; vaška situla je, podobno, v kontekstu situlske umetnosti proizvod prepletanja različnih kultur v Sredozemlju; izvorni prostor prekmurske gibanice pa ni Prekmurje, temveč Panonija, in podobno kot kranjski klobasi tudi zaščititi gibanice kot tradicionalne slovenske jedi ni uspelo zaradi njene specifične slovenskosti, temveč zaradi dejstva, da je Slovenija kot članica EU prednostno prehitela Medžimurce, ki so nato na evropski urad prijaviли t. i. hrvaško gibanico, jed, »ki je ostala v vsem enaka prekmurski, le vrstni red ‚nadstropij‘ se je spremenil« (str. 177).

Skozi bogat nabor raznovrstnih diskurzov, v katerih se pojavljajo obravnavani predmeti (v besedilih so izpostavljeni primeri iz domače in tuje publicistike, oglaševalskega univerzuma, razstav, različnih knjig, heterogenih žanrov glasbe, omenjene so podobe znamk, osebnih dokumentov, priznanj, replike, festivali, tekmovanja, filmske premiere, politična ozadja ipd.), avtorjem uspe artefakte odmakniti od zgolj njihove neposredne (upo)rabe, jih napolniti z analizo na njih uveljavljenih simbolnih pomenov in jih skupaj s ponujenimi teoretskimi nastavki postaviti pred dejstvo, da se čistost skozi njih lahko izraža kot nekaj, kar je moč prepoznati zgolj v trenutku njihovega odmika od živih praks, obstoječih tradicij in v okviru vzpona družbene pogodbe oziroma politike teženja k specifični (re)generaciji vezi med posamezniki. Z drugimi besedami: ti predmeti lahko postanejo *Slovencem sveti* zgolj skozi neko vračanje h koreninam, ki retroaktivno ustvari korenine same. Zgolj prek organizacije primarnega nereda, ki vzvratno vzpostavi original, pozabi pa stopiti še korak naprej in original prepoznati v lastni nehomogenosti, lastni necelosti, lastni decentraliziranosti, lastni kaotičnosti. Stremljenja k pridobivanju različnih certifikatov se v tej perspektivi zdijo prvovrsten povod k izgubi stika s tradicijo, če ne tradicije same.

Četudi na tej ravni avtorjem ne moremo očitati spregleda ustvarjene narave »narcizma majhnih razlik« (str. 12) kot ene možnih spodbud za napajanje občutkov tujosti ter sovražnosti med nami in njimi, pa bi bila v knjigi dobrodošla tudi njegova podrobnejša problematizacija. Med branjem se tako večkrat lahko ustavimo ob misli, da se avtorji sicer vedno zavedajo pomenke arbitrarnosti in skonstruiranosti zgodb, ki spremljajo njihove objekte, pa vendar se zdi, da jim njihova deskriptivna izpostavitve zadošča, da besedila mestoma zavijejo v bodisi neproblematiziranje dandanes resnično že *passé* zaprto zastavljenega koncepta »slovenskega« bodisi preintenzivno poudarjanje same materialnosti in inherentne moči, ki naj bi jo predmeti imeli. Slednje verjetno še najbolj eskalira v prispevku D. Mlekuža, ki sprejme tezo, da nas »najbrž prav to, da smo ljudje prepleteni s stvarmi, dela ljudi« (str. 117). V nadaljevanju, podobno, piše o moči predmetov, ki naj ne bi toliko ležala v simbolnih ali ideoloških pomenih, temveč v njihovi zmožnosti, da sprožajo afekte, neodvisne od konteksta in pomena. Četudi ne želimo zanikati moči afektov, pa se zdi na tem mestu vredno vprašati: kaj pa je tisto, kar sproži afekt? Je to res lahko predmet v simbolnem vakuumu? Zakaj potem nekateri predmeti pri določenih ljudeh sprožajo različne reakcije, medtem ko so drugi do njih povsem indiferentni? In še: ali svoji tezi ne nasprotuje avtor sam, ko izpostavi dejstvo, da je vaška situla njenemu najditelju pomenila nič več kot toliko, kolikor je zaslužil z njeno prodajo? Na več mestih se skratka zdi, da izbrani predmeti in njihova površna umestitev v kontekst na širši ravni služita omogočanju vere v »slovenstvo« še naprej. »Saj vem, pa vendar« se glasi formula fetišistične utajitve, ki – kot izpostavi Zupančič Žerdinova v besedilu *Kostumografija moči* – v sodobni, zaostreni obliki postane »Saj vem, in prav zato«. Kakor da bi torej, povedano drugače, ravno vednost, razkrinkanje nečesa, kar naj bi sicer ostalo skrito, prispevalo k temu, da izhodiščna iluzija vztraja še naprej.

S podrobnejšo problematizacijo nekaterih izhodišč ter bolj poglobljenim in manj svobodnim razumevanjem teoretskih nastavkov bi knjigo po branju zagotovo odložili z manjšim občutkom

nelagodja. In če v tem duhu za konec ostanemo pri slednjem, ki ga J. Mlekuž brez utemeljitve predpostavi kot skupnega spremljevalca izbranih predmetov: se mar ne bi bilo vredno vprašati kdaj, kje, kdo in zakaj ob teh predmetih občuti nelagodje? Odgovor, ki se na hitro ponuja, je namreč v tem, da se nelagodje lahko pojavi kot posledica razlike, ki ji spodleti, oz. razlike, ki sovpadе z »originalom«. Nelagodno pri tem je seveda to, da zdrs razlike v identiteto hkrati pomeni tudi konec identitete same, konec homogenega, ki je resnično razkrinkano kot heterogeno, ki ne dovoljuje več zastavitve na ravni »mi« vs. »oni« ali na primer: hrvaška gibanica je prav tako dobra/slaba kot prekmurska.

Klemen Ploštajner

Maja Breznik in Rastko Močnik (ur.): Javni dolg. Kdo komu dolguje.

Ljubljana: Založba /*cf., 2015.

217 strani (ISBN 987-961-257-069-9), 16 EUR

in

Damien Millet in Éric Toussaint: AAA: Revizija, odpis, drugačna politika.

Ljubljana: Sophia, 2014.

197 strani (ISBN 978-961-6768-79-5), 13 EUR

Vsak dolg ima zgodovino. Za njim se skrivajo konkretna dejanja, politike, datumi, vlade, pravne osebe in imena. Čeravno ima vsak dolg konkretno zgodovino, pa se skozi konkretne manifestacije udejanjajo strukturne razmere, ki so del širše logike delovanja sistema. Vsak posamičen javni dolg, ki je v porastu od neoliberalne ofenzive v sedemdesetih in je eksplodiral v času socializacije privatnih izgub nedavne krize, ima tako lastno kronologijo, a je hkrati tudi sistemska nujnost. Takšna analiza javnega dolga razkriva tako strukturo kot konkretno materializacijo in nas opominja, da imamo vedno opraviti s sistemsko logiko, a da je ta vedno udejanjena s strani točno določenih akterjev. Rečeno na kratko: ni kapitalizma brez kapitalistov.

Obe deli z natančnimi analizami stanja v posameznih državah razgrneta zgodovino javnega dolga, ki je kljub strukturni nujnosti rezultat konkretnih politik in dejanj. Okvir delovanja je kapitalizem, katerega notranja logika temelji na proizvajanju dobičkov in čemur podreja celotno družbo. Ta notranja nujnost stalno trka ob meje rasti, jih presega in premaguje, a nikoli ne more pobegniti notranjemu imperativu, ki celoten sistem stalno poganja od krize do krize. Kapitalizem nikoli ne razreši krize, ki mu je zaradi strukturne nujnosti rasti inherentna, ampak jo zgolj seli po sektorjih ali geografskih lokacijah. Tako se je krizo presežne produkcije iz 1970. let razrešilo z obsežno financializacijo in napihovanjem finančnih trgov, ki sta v drugem koraku postali konkretni zgodovinski podlagi sedanje krize javnega dolga. To krizo, ki je sedaj ključno orodje neoliberalne ofenzive na socialno državo in javne storitve, je tako treba razumeti kot konkretno manifestacijo strukturne logike kapitalizma, katerega temelj je rast za vsako ceno.

Kljub tej sistemski logiki pa nas obe deli, ki ju na tem mestu dajemo v pretres, učita, da na proizvodnji javnega dolga ni nič nujnega, samoumevnega ali naravnega, temveč da gre za produkt konkretnih bojov in strategij v specifični družbeni konstelaciji sil. Tako je podružbljanje zasebnih izgub rezultat šibkega nasprotovanja ter manka konkretnih političnih orodij in praks zoperstavljanja. V konkretnih družbenih razmerah so svojo vlogo odigrale vlade, konkretni politiki, evropski uradniki, izvedenci Mednarodnega denarnega sklada, ekonomske elite, tehnokrati in ideologi. Skozi delo *Javni dolg: Kdo komu dolguje* lahko prebiramo zgodovinsko sosledje dogodkov v Franciji, Grčiji,

Argentini, Španiji, na Portugalskem in v Sloveniji. Razkrivajo se prakse potvarjanja dokumentov, napihovanja finančnih balonov, zadolževanja za nakup vojaške opreme, katastrofalnih političnih odločitev, davčnih daril najbogatejšim in špekulativnih javnih investicij. Strategija napihovanja javnega dolga je bila tako uspešna zaradi manka sil, ki bi se ji zoperstavljale.

Če delo *Javni dolg* odlično opisuje konkretne primere, pa nam delo AAA ponuja politična orodja, ki omogočajo boj proti diktaturi javnega dolga. Éric Toussaint in Damien Millet v delu opišeta strategije, ki so že del obstoječega pravnega okvira. Konkretne prakse pregleda javnega dolga, prekinitve odplačevanja nelegalnega, sovražnega in nelegitimnega dolga, prestrukturiranje ali ponovno pogajanje o načinih odplačevanja kažejo na možnosti drugačnega razreševanja krize javnega dolga. Orodja, opisana v knjigi, razumeta kot nujni predpogoj za gradnjo nove Evrope, ki bo temeljila na socialni pravičnosti, solidarnosti in redistribuciji. Opis teh praks in popis njihove realizacije v Ekvadorju, Argentini, Belgiji in na Norveškem nam kažejo, da je drugačna politika mogoča in da obstajajo politična orodja za njeno izvajanje. To je ključni prispevek tega dela.

A ravno v tej točki tako AAA kot *Javni dolg* trkata ob lastne meje, ki nujno izhajajo iz njihovih osnovnih predpostavk. Prva predpostavka je, da progresivnim družbenim silam primanjkuje orodij za spreminjanje obstoječega stanja bogatenja elite na račun izkoriščanja večine. Vendar že samo delo AAA opozarja, da so orodja že tu, da so že več desetletij del ustaljenega pravnega sistema in da obstajajo konkretni zgodovinski primeri uporabe teh orodij. Ni problem manko idej, ampak manko sil, ki bi ideje udejanjale. Grška tragedija je jasen dokaz, da pri politiki ne gre za resnico, pravilno interpretacijo prava, višjo moralo ali boljše razumevanje ekonomije, ampak za vprašanje moči. Ekvadorski primer reprogramiranja kaže, da prestrukturiranje dolga vodi v zapiranje kanalov financiranja, argentinska prekinitve odplačevanja pa nas opominja, da proces nikoli ni zaključen, saj so mrhovinarski skladi (t. i. vulture funds) na ameriških sodiščih uspeli iztožiti polno izplačilo svojega poceni odkupljenega dolga. Znotraj obstoječe konstelacije sil so politična orodja revizije, reprogramiranja ali odpisa dolgov zelo omejena, saj je politika igra moči, in ne resnice.

Druga težava obeh del je izhodišče analize, ki je utemeljeno v nacionalni državi iz t. i. zlate dobe kapitalizma. Nobeno od del ni zgolj analiza obstoječega stanja, ampak obe deli sedanjost situacijo tudi sodita, se do nje opredeljujeta in jo kritizirata. Kot osnovno merilo presojanja pa uporabita modele, ki so predhodili financiranemu globalnemu kapitalizmu. To so modeli klasične socialne države, polne zaposlenosti, industrializacije, rasti, reguliranih finančnih trgov, soupravljanja v podjetjih in dolga v službi razvoja. Zato ni naključje, da obe deli hvalita višjo rast in stabilnost v času keynesianskega kapitalizma v primerjavi s sedanjim, s krizami in nizko rastjo obremenjenim neoliberalizmom. Težava tega merila je v tem, da so zlata leta kapitalizma vodila do krize v 70. letih preteklega stoletja, da jih je zaznamovala presežna produkcija in da je financiacija vzniknila kot odgovor na protislovja teh let razrednega kompromisa. Kljub temu da je primerjava smotrna, saj kaže na možnost drugačnega razvoja, pa vrnitev nazaj ni mogoča.

Niti ni zaželeno, saj so bila t. i. zlata leta kapitalizma preprejena s kolonializmom, getoizacijo, okoljsko katastrofo avtomobilizma in gradnje predmestij, množičnim izkoriščanjem resursov in poneumljajočo repetitijo industrijskega dela. Ravno ta, na nacionalno državo in industrijsko produkcijo omejeni horizont delovanja in analize, ki je posledica zgoraj opisanega izbranega izhodišča, je tretja in največja težava obeh del. Deli sta pisani kot klic k delovanju in sta torej del korpusa aktivistične literature, ki cilja na spremembo obstoječih razmerij. Zato merilo njune kakovosti ni zgolj teoretska ostrina ali logičnost argumentacije, temveč tudi odpiranje dimenzije, ki presega realnost, ki zna pogledati onkraj in proizvajati orodja za gradnjo drugačnega sveta. Če obe deli odlično izpolnita osnovne pogoje za politične projekte (kakovostna analiza obstoječega stanja s perspektive zatiranih), pa jima manjka domišljije (ali poguma?), da bi si zamislili drugačen svet.

Tako težava obeh monografij ni to, da sta utopični, ampak je ravno nasprotno – težaven je njun realizem, ki pomeni omejevanje horizonta delovanja z obstoječim stanjem. Tako ni naključje, da se sklicujeta na že obstoječe pravo in sodne prakse. Ni naključje, da so merila uspešnosti politične

strategije (npr. analiza ekvadorskega ali argentinskega prestrukturiranja dolga) enaka kot merila uspešnosti neoliberalizma: rast, produktivnost, zaposlenost. Ta merila so notranja logiki kapitalizma, kar pa pomeni, da ne morejo biti merila družbe, ki poskuša presegati obstoječa strukturna razmerja. Deli tako trčita ob meje, ki sta si jih z lastnimi izhodišči postavili sami. V tej svoji drži pa kažeta na ključno pomanjkljivost progresivnih sil: dejstvo, da so se na račun realizma odrekle mišljenju in udejanjanju drugačnega sveta.

Lea Udovč

**Jernej Amon Prodrik: Protislovja komuniciranja:
H kritiki poblagovljenja v politični ekonomiji komuniciranja.
Ljubljana: Založba FDV, 2014.
289 strani (ISBN 978-961-235-718-4), 19 EUR**

Delo *Protislovja komuniciranja: H kritiki poblagovljenja v politični ekonomiji komuniciranja* v slovensko komunikološko polje posega s kategorialnim in konceptualnim aparatom t. i. kritične politične ekonomije, ki se osredotoča na »kontekst komunikacijske in kulturne proizvodnje ter blaga in na njihovo ekonomsko vrednost« (str. 78). S tovrstnim pristopom k preučevanju družbenih pojavov primat v analizi podelimo produkcijski dimenziji medijev, komuniciranja in tehnologije, ki se dogaja v mejah, kot jih začrta kapitalistični produkcijski način. Prodrik pa v svojem delu ob tem vstopa tudi v kritični dialog in polemiko s kulturološkim pristopom preučevanja komuniciranja, ki v analizi poudarja potrošnjo in recepcijo medijskih tekstov. Zato v komunikološko polje vpelje tok misli marksističnih komunikologov in komunikologinj, kot so Nick Dyer-Witford, Christian Fuchs, Eileen Meehan, Vincent Mosco, Dallas Smythe in Janet Wasko, ki pri tematizaciji družbenih, tehnoloških in informacijskih sprememb ohranjajo fokus temeljnega antagonizma med delom in kapitalom.

V prvem delu knjige (tj. v prvih štirih poglavjih) avtor predstavi epistemologijo in svoj (tj. političnoekonomski) pristop k preučevanju kapitalizma in komuniciranja, drugi del (peto in šesto poglavje) pa je namenjen aplikaciji konceptov in pojmov na komunikacijske vidike družbene realnosti, predvsem procesu *poblagovljenja* informacij in komuniciranja. Avtor izhaja iz predpostavke, da je v aktualnem zgodovinskem kontekstu vloga komuniciranja in jezika v proizvodnih odnosih precej očitnejša, kot je bila v preteklosti. Zaradi pretočnosti in fluidnosti komuniciranja, ki ne pozna trdnih meja ali morebitnih fizičnih omejitev, pa prihaja do pronicanja poblagovljenja v vse družbene pore in človeška življenja. Ta proces je po avtorjevem mnenju skoraj v celoti zajel komuniciranje, še posebej z novimi informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami ter digitalizacijo, ki, kot pravi avtor, »prežema vse kotičke človeških življenj in odnosov« (str. 19).

Na terenu teorije gre pri delu *Protislovja komuniciranja* izpostaviti obdelavo Marxove teoretizacije blagovnega fetišizma, ki nakazuje na »prevlado odtujene reči nad človekom oz. proizvoda nad proizvajalcem« (str. 105). S to teoretizacijo lahko konceptualiziramo miselne forme, ki jih generira sistem odnosov in razmerij, organiziranih na kapitalistični način. Ta pomembni Marxov prispevek k teoriji (preučevanja) ideologij(e) ni le ena od različic teorij napačne zavesti (ne gre za iluzijo), ampak predstavlja konstitutivni element Marxove teorije vrednosti, s tem pa pomemben nastavek za preučevanje družbenih odnosov in podrejanja v kapitalizmu. Z blagovnim fetišizmom natančno konceptualiziramo, kako strukturne značilnosti kapitalističnega proizvodnega načina mistificirajo svojo izkoriščevalsko naravo, in pokažemo, kako mistificirani odnosi obvladujejo prakso kapitalista

kakor prakso delavca. Teorijo blagovnega fetišizma Prodnik v sedmem poglavju knjige poveže z ideologijo, kjer pokaže, zakaj in kako mediji prispevajo k reprodukciji obstoječih razmerij, posebej kapitalističnih proizvodnih odnosov. Reproduciranje kapitalističnih razmerij je povezano s kompleksnimi procesi vzpostavljanja medijskih in kulturnih industrij na prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje, ko te postanejo podrejene načelom kapitalističnega proizvodnega načina in ko se zaradi prisilnega zakona konkurence (str. 34, 110) začnejo obnašati kot kapitalistična podjetja. Težave, povezane s pristranskostmi množičnih medijev in z njihovo vlogo pri reprodukciji družbenega gospostva, zato ne izhajajo nujno iz neposrednega lastniškega vpliva na vsebine ali osebnih pritiskov na novinarje. Oboje je sicer možno, ni pa ključno. Pristranskost prej izhaja iz strukturnega dejstva, da gre pri medijih v večini za kapitalistična podjetja, ki so, da bi preživel na trgu, močno odvisna od oglaševanja, novinarji so, da bi preživali, prisiljeni v prodajo lastne delovne zmožnosti, temeljni namen lastnikov pa je zaradi zakonov kapitalizma čim višja dobičkonosnost (str. 235).

Šesto poglavje je verjetno najpomembnejše poglavje Prodnikove knjige. V njem avtor razdela lasten pojem pronicirajočega poblagovljenja, s katerim poskuša interpretirati težnje po krepitevi tržno-kapitalističnih pritiskov in prenašanje njihove logike na področja, ki so formalno izven trga. Ker avtor opaza obče poblagovljenje komunikacijskih procesov, ima to dve pomembni implikaciji, ki morata zanimati komunikološko vedo: prvič, komuniciranje se poblagovlja »v zgodovinski dobi, v kateri je vloga komunikacij, informacij, kulture in znanja postala posebej izpostavljena« (str. 194). Drugič, ker je komuniciranje »nujni in sestavni del skoraj vsake reči, institucije ali procesa v družbi« (prav tam), se poblagovljenje širi na področja, ki do nedavnega niso bila podrejena kapitalističnemu trgu, zaradi lastnosti, inherentnih komuniciranju: ker je komuniciranje »pretočno in fluidno, ne pozna trdnih meja ali morebitnih fizičnih omejitev« (prav tam).

Toda poblagovljenje avtor (v petem poglavju) zameji tako prostorsko kot časovno: preobrazbo informacij in komuniciranja v blago je namreč treba »obravnavati kot *dolgo revolucijo*, ki se je odvijala vsaj od petnajstega stoletja dalje, ko se je postopno pričel vzpostavljati kapitalistični politično-ekonomski sistem« (str. 164). Medtem ko je do transformacije vloge informacij v kapitalistični ekonomiji postopoma prihajalo skozi celotno dvajseto stoletje, je poseben način poblagovljenja, ki lahko pronica v vse pore družbe, značilnost kapitalizma na prelomu iz dvajsetega v enaindvajseto stoletje, katerega osrednje značilnosti so transformacija informacij v lastnino ter uporaba in nadzor nad njimi za zaščito same lastnine (str. 127-128).

Kljub pomembnemu prispevku Amonovega dela k slovenskemu komunikološkemu polju in hkrati ravno zaradi tega v knjigi pogrešamo več pojmov in konceptov politične ekonomije, predvsem v petem poglavju, kjer je zgodovinsko razdelal področje, na katerega, se zdi, bi šele moral aplicirati političnoekonomski kategorialni aparat. Zdi se, kot bi v tem delu objekt preučevanja vsilil svojo problematiko teoretskemu kategorialnemu aparatu, zato določeni procesi ostajajo nepojasnjeni, fragmentarni in v elementarni obliki. Politična ekonomija namreč pozna koncepta formalne in realne subsumpcije, ki konkretnije in jasneje zajmeta realne spremembe v komunikacijski sferi, s tem ko opišeta strukturne spremembe na ravni produkcijskega oz. delovnega procesa. Spomnimo: realna subsumpcija dela pod kapital pri Marxu govori o že obstoječem delovnem procesu, ki je podrejen kapitalu, ko pa se delovni proces preoblikuje zaradi povečanja produktivne sile, pa Marx govori o realni subsumpciji dela kapitalu. Zdi se, da bi sestop z visoke ravni splošnosti in abstrakcije, ki jo prevečkrat ubere avtor, v empirične in zgodovinske okoliščine, ravno s tema konceptoma zajela empirično heterogenost razlik med državami v svetovnem kapitalističnem sistemu. Transformacija ameriškega medijskega polja, ki mu avtor nameni precej prostora, in umestitev tehnoloških inovacij v delovni proces namreč ni enaka spremembam v skandinavskih medijskih okoljih, te niso enake spremembam v mediteranskih, vse pa se razlikujejo od vzhodnoevropskih okolij. Še zlasti to drži, če vsak nacionalni medijski sistem opazujemo zgodovinsko, v njegovih dolgotrajnih časovnih in strukturnih prelomih.

Povsem jasno ni niti, zakaj avtor nikjer ne odpre *razprave* o tendenčnem zakonu padanja profitne stopnje, tem »najpomembnejšem zakonu politične ekonomije« (Marx). Če je prisilni zakon

konkurence strukturni mehanizem, ki mu avtor nameni pozornost v svojem delu, ali ni padanje profitne stopnje nevoluntaristična razlaga za pojav neoliberalizma? Bralca bi zanimalo, ali je v 1960. letih v zahodnih ekonomijah prišlo do padanja profitov, padca profitne stopnje in ali gre celo za pojav, uveljavitev in končno veljavnost Marxovega tendenčnega zakona. V tem kontekstu bi bila zanimiva tudi razprava o medijskem sektorju in razpravi o profitni stopnji v medijski industriji. Ali političnoekonomske analize medijskih sektorjev spodbijajo tezo o padcu profitov ali gre za sektor kapitalistične akumulacije, ki bo postal paradni sektor kapitalistične akumulacije v prihodnosti?

Kljub temu da so mnoge teme v knjigi obravnavane fragmentirano in nesistematično, je knjiga pomemben prispevek k vpeljavi predpostavk politične ekonomije v preučevanje medijev in komuniciranja v Sloveniji, medtem ko ne zanemarija totalitete kapitalizma. Knjigo zato razumemo kot uvod in kot propedeutično komunikološko delo. Zdaj se obsežno analitično ter empirično delo v okviru in na področju politične ekonomije komuniciranja šele lahko začne.

Primož Mlačnik

Luka Zevnik: Critical Perspectives in Happiness Research: The Birth of Modern Happiness. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2014. 158 strani (ISBN 978-3-319-04402-), 129,00 EUR

Monografija Luke Zevnika spada v interdisciplinarno (in triangulacijsko) raziskovalno polje kvantitativnih in kvalitativnih raziskav o sreči, od katerih se pomembno razlikuje in jih na poseben način tudi presega. Avtor je uvodoma kritičen do empiričnih raziskav sreče, ki potekajo že od šestdesetih let dvajsetega stoletja in srečo pojmujejo kot brezčasno, univerzalno človeško izkustvo. Četudi združimo hedonistično perspektivo, kjer je sreča definirana kot pozitivna razlika med maksimaliranjem užitkov in minimaliziranjem bolečine, ter evdajmonsko perspektivo, ki srečo pojmuje okrog jedra samouresničitve in smisla, še vedno ne premostimo konflikta med *nature* in *nurture*, ne razrešimo vprašanja kulturnega relativizma in medkulturnih univerzalij človeške narave ter ne opustimo esencialističnega pristopa, ki skuša današnje razumevanje sreče retroaktivno prilagoditi in prenesti na zgodovinska obdobja, ko je izkušnja sreče morda obstajala v popolnoma drugačnih kulturno definiranih okoliščinah in imela drugačne pomene.

Ker so tovrstne empirične raziskave zaradi metodoloških in epistemoloških omejitev nepopolne in etnocentrične, Zevnik zagovarja kulturno perspektivo, kjer se celo »dejavniki, kot so evlucijske zapovedi, človeške potrebe in človeška narava, lahko zdijo "naravni" in "univerzalni", a se manifestirajo na kulturno specifične načine« (str. 16). V nadaljevanju avtor združi pristop kulturnih študij, znotraj katerega družbeno konstrukcijo realnosti definirajo razmerja moči, in zgodovinski pristop, znotraj katerega Foucault razlikuje med zgodovino idej in zgodovino misli, ki analizira zgodovinski proces problematizacije izkustva sreče. Zevnikov genealoški pristop s pomočjo neortodoksne Foucaultovske filozofije, ki »si ne lasti primata nad resnico, temveč proizvaja resne in resnične zgodovinske fikcije, katerih namen je transformacija bralčevega mišljenja« (str. 67), raziskuje zgodovinske procese konstrukcije sreče na treh ravneh, ki po Foucaultu določajo odnos med subjektom in izkustvom: resnica, odnos do sebe in oblast.

Zevnikova analiza sekundarnih virov, s pomočjo katerih skuša v evropski zgodovini raziskati okoliščine rojstva sreče, se kronološko razteza od četrtega do konca osemnajstega stoletja. Izvore sreče pojasnjuje z družbenimi spremembami in s praksami, ki segajo v renesanso, reformacijo,

protireformacijo in razsvetljenje. Če poskušamo jedro avtorjevega raziskovanja strniti v skromen povzetek, se je sodobno izkustvo sreče najprej povezovalo s krščansko religijo, nato pa se osvobodilo ob pomoči humanističnih ved, ki so se sprva razvijale v skladu s krščansko doktrino, nato pa paradoksalno botrovale delegitimizaciji odrešitve, posmrtnega življenja in izvirnega greha ter vodile v legitimizacijo iskanja zadovoljstva in dobrih občutkov v življenju do smrti. V skladu s Foucaultom je zmanjševanje vpliva cerkve spremenilo posameznikov odnos do sebstva in do resnice o zadovoljstvu in vsakdanjem življenju, ki ga je kasneje afirmiralo protestantsko gibanje. Sekularno izkušnjo sreče so nato pomagali utrditi razsvetljenski misleci z zagovarjanjem dveh konfliktnih vidikov. Utilitaristični in kolektivni ideal sreče, ki je povezan z znanstvenim, tehnološkim, individualnim, družbenim, političnim in ekonomskim napredkom, je pastoralno oblast cerkve podelil nacionalni državi, zagovarjanje iracionalnega in egoističnega hedonizma pa je fenomen sreče konstruiralo skozi razvoj potrošne kulture in domišljjskega hedonizma (str. 142).

V zaključku avtor ugotavlja, da lahko modernizacijo razumemo kot kolektivno stremljenje k doseganju sreče. Ker pa je država okvir individualizacije subjekta in pomemben posrednik sodobnega izkustva sreče, izkustvo sreče v dvajsetem in enaindvajsetem stoletju ni neprobematičen fenomen – po Pascalu Brucknerju je to postmoderna ideološka zapoved, ki postaja vse pomembnejši del biopolitičnega projekta (str. 141). V kontekstu potrošne kulture kot prakse svobode je posameznikova svoboda trošenja le eden od mehanizmov načela vladnosti, permisivnih zapovedi, s katerimi država v bratski navezi s trgov usmerja vedenje množic.

Na tem mestu se odpira vprašanje ne-sreče, ki ostaja v Zevnikovem delu v večji meri neobravnavano. Družbeno-zgodovinski procesi znanstvene revolucije in protestantizma, ki jih Max Weber povzame v sintagmi odčaranja sveta, namreč sovpadajo z Zevnikovo umestitvijo rojstva kolektivnega ideala sreče. Z modernizacijo se namreč istočasno (z razvojem potrošne kulture) množično reinkarnira tudi melanholični sentiment, ki se morda kot druga plat istega kovanca v zahodnih in zahodnjaških družbah manifestira v različnih pojavnih oblikah že od romantičnega gibanja naprej (faustovsko razočaranje nad nezadostnostjo družbenega napredka, kriza smisla, umetniške avantgarde, strast do realnega, porast klinične depresije ...). Ob upoštevanju romantičnega gibanja, kjer sta se, kakor je zapisal Mladen Dolar, rodila fenomena das Unheimliche in »objekt-razlog želje, ki si ga razsvetljenska misel ne more racionalno prilastiti« (Dolar 2012: 29), moramo fenomen sreče in melanholični sentiment razumeti komplementarno. Pri psihoanalitični obravnavi sreče bi zagotovo morali poudariti tudi njen fantazmatični značaj.

The Birth of Modern Happiness v času kvantifikacije vseh znanosti predstavlja pomembno delo za interpretacijo, a pri pojasnjevanju rojstva sodobnega izkustva sreče ne smemo spregledati, da je zlom božje avtoritete zgodovinsko neločljivo povezan tudi z zlomom očetovske avtoritete, ki ga je Christopher Lasch pripisal posledicam procesov industrijske revolucije in razmaha permisivnosti. To, kar Zevnik problematizira le posredno, morda najbolje uteleša Lacanova parafraza Dostojevskega, ki jo v psihoanalizi označuje koncept postmodernega, kaznovalnega nadjaza, ki zapoveduje užitek – če je Bog mrtev, ni dovoljeno vse, ampak nič. Poenostavljeno, rojstvo sekularnega ideala sreče je sodobne ateiste zaznamovalo z nesrečo, pri čemer ima po Žižku krščanstvo dvojno, perverzno vlogo, ki sintagmo preoblikuje – če je Bog živ, je dovoljeno vse. Verniku namreč prav vzajemnost greha in božjega odpuščanja omogoča poganski užitek oziroma srečo, medtem ko ateista bremeni lastna, neodpuščljiva vest, ki rojeva melanholični sentiment.

Ker Zevnikovo delo bralca navdihuje, ga lahko interpretativno, obzirno in premišljeno beremo tudi skozi navidezno nepomemben delček biografskega konteksta – avtorjevo posvetilo pokojnemu očetu. V luči žalovanja, s pisanjem neločljivo povezanega procesa, ki sta ga v delu *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss* (2014) na pet stadijev razdelila Elisabeth Kübler-Ross in David Kessler, bi lahko dejali, da avtor niha med zanikanjem in sprejemanjem ideala sreče kot legitimnega oziroma nelegitimnega kolektivnega in individualnega projekta. Morda prav zaradi tega nihanja, zagotovo pa vsaj zato, ker je njegova zastranitev s

Foucaultom na račun formata preveč poglobljena, Zevniku ne uspe docela izpolniti namena dela, tj. fenomena sreče problematizirati skozi kontekst neenakosti, izkoriščanja, rasizma in nasilja.

Temu idealu bi se približala marksistična perspektiva, kjer bi lahko npr. zgodovinsko sledili tezi, da sreča kot ideal pripada ljudem iz delavskega razreda, medtem ko si lahko ideal melanholičnega sentimenta (ali užitka?) »privoščijo« predvsem ljudje iz višjih razredov, če izhajamo iz pregovora, ki pravi, da »kdor z malim ni zadovoljen, velikega vreden ni«. Kljub temu pa je Zevnikovo delo dovolj koncizno, še posebej za ljubitelje Foucaulta. Po njegovem vzoru je napisal »knjigo izkušnje« (str. 72), ki transformira bralčev odnos do razumevanja sreče. Zaradi združevanja zgodovine idej in zgodovine misli pa je Zevnikova monografija prelomna predvsem na področju interdisciplinarnih raziskav o sreči.

Literatura

Dolar, Mladen (2012): *Strel sredi koncerta*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Kübler-Ross, Elisabeth, in Kessler, David (2014): *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*. London, New York, Sydney, Toronto, New Delhi: Simon and Schuster.

